

Fale Alea 'o Tonga

'Aho: 01 Fepueli 2016

Taimi: 1000-1010 pongipongi

S tini Le'o: Me'a mai e 'Eiki Sea e Fale Alea.

'Eiki Sea: Sai. K taki 'o fai mai 'etau lotu.

Lotu

(Na'e fakahoko ai p 'e he Sea 'o e K miti Kakato, S misi Sika, 'a e lotu kamata 'a e Fale ki he 'aho ni)

<001>

Taimi: 1010-1020

'Eiki Sea: K taki Kalake fai mai 'etau tali uí.

Kalake T pile: Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá, 'Eiki Pal miá mo e Hou'eiki Minisit . Tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga N pelé kae 'uma' 'a e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí, kae 'at ke u fakahoko hono ui 'o e Fale ni ki he pongipongi ní.

'Eiki Sea kole ke u toe fakaongo mu'a.

'Eiki Sea: M l .

Kalake T pile: 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Ng ue Lalahi mo e Takimamatá, 'Eiki N pele Tu'ilakepa, 'Eiki N pele Nuku, 'Eiki N pele Fusitu'a. 'Eiki Sea ko e ngata'anga tali ui e Falé ko e poaki p 'e taha 'oku ma'ú 'Eiki N pele Vaea 'oku me'a folau. Toenga 'o e Hou'eiki M mipa 'oku 'ikai ke tali mai honau uí, ko e tuí 'oku nau me'a t mui mai p 'Eiki Sea, m l 'aupito.

Me'a 'a e Sea

'Eiki Sea: M l . Tapu mo e ' fio 'a e Tolu Taha'i 'Otuá 'i hotau lotolotonga. Tapu foki ki he 'Ena ' fifi'ó kia Tupou VI kae 'uma' e Ta'ahine Kuiní mo e Fale 'o Ha'a Moheofo. Fakatapu foki ki he Pal miá kae 'uma' e Tokoní mo e Hou'eiki Minisit 'o e Kapinetí. Fakatapu atu foki ki he Hou'eiki Fakafofonga N pele 'o e fonuá kae 'uma' e Hou'eiki Fakafofonga e Kakaí. Hou'eiki m l mu'a e, homou laum lie lelei. Ko u tui p na'a mou ma'u ha m l l lelei he ngaahi kilisimasí. Fakam l mu'a 'oku tau a'usia mai 'a e ta'u fo'ou ko ení ke hoko atu 'etau ng ué. \

Ngaahi Tu'utu'uni Faka-Fakamaau ki he ongo M mipa Fale Alea

Ki he taimi tatau Hou'eiki 'oku fie ma'u p ke fakahoko atu kia moutolu pea 'oku ou tui 'oku mou mea'i p lolotonga 'a e m l l ko eni 'a e Fale Aleá hili 'etau fakataha faka'osi 'i he 'aho 'Okatopa 2015. Na'e 'i ai ha ngaahi tu'utu'uni faka-Fakamaau'anga na'e fakahoko 'oku fekau'aki tonu mo ha Hou'eiki M mipa 'o e Fale ni pea 'oku mahu'inga p ke u fakahoko atu ke mou mea'i.

Hang p ko ia 'oku mou mea'i na'e fakahoko ha tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga Lahí 'i he 'aho 11 'o Tsema 2015 'i he Hopo Sivile Fika 45/2015 'i he vaha'a 'o e 'Ateni Senialé pea mo M teni Tapueluelu. Na'e fakah ai 'e he Fakamaau'anga Lahí na'e ta'efakalao 'a hono fili 'a M teni Tapueluelu ko e Fakafofonga 'o e Kakai 'o Tongatapu 4 'i he hili 'a e Fale Aleá na'e fakahoko 'i he 'aho 27 'o N vema 2014 he na'e maumau pea f paki ia mo e kupu 65 'o e Konisit toné. Na'e fakata'e'aonga'i pe ko e *declare voids* ai p 'e he Fakamaau'anga Lahí 'a hono fili ko ia 'o M teni Tapueluelu ko e Fakafofonga 'o e Kakai 'o Tongatapu 4. Koe'uhí ko e tu'utu'uni ko iá 'a e Fakamaau'anga Lahí kuo fakata'e'aonga'i 'a e fili ...

<002>

Taimi:1020-1030

'Eiki Sea: ko iá, na'e mole ai p 'a e sea 'o M teni Tapueluelu 'i he Fale Aleá ko e Fakafofonga 'o Tongatapu 4. 'Oku kamata lau p ia mei he 'aho 'o e tu'utu'uni ko iá, 'a ia ko e 'aho 11 'o Tisema 2015, pea 'oku lolotonga tu'u 'at (*vacant*) 'a e sea 'o e fakafofonga 'o Tongatapu 4 ki he Fale Alea 'o Tongá. 'Oku makatu'unga 'eni 'i he **Kupu 6 'o e Lao ki he Fale Aleá** 'a ia 'oku peh :

“Ka ai ha Fakafofonga 'e pekia p fakafisi p kuo 'ikai kei 'aonga ke fili koe'uhí ko e ongo Kupu 23 mo e 65 'o e Konisit toné p kuo mole hono tu'unga koe'uhí ko e Kupu 66 'o e Konisit toné p ko e ngaahi tu'utu'uni 'a e Laó ki he fili Fale Aleá. 'E ava leva hono tu'unga 'i ha Fale Aleá, pea 'oku pau ke 'oatu 'e he Sea 'o e Fale Aleá ha tohi fakamafai ki he filí 'a hono fetongi pea 'oku pau ke tu'utu'uni leva 'e he Komisoni Filí 'i ha 'ane femahino'aki mo e Seá 'a e taimi mo e feitu'u 'o e fili ko iá, pea ko e taha 'e fili aí kuo pau ke ne hoko ko e Fakafofonga ki he toenga 'o e taimi 'o ia kuo ne fetongi.”

Hou'eiki, koe'uhí ko e 'at 'a e Sea ki he Fakafofonga 'o Tongatapu 4, ko hoku fatongiá ke u tu'utu'uni ki he Komisoni Filí ke fili mai ha Fakafofonga 'o Tongatapu 4, pea ke u femahino'aki mo e Komisoni Filí ki he taimi ke fakahoko ai 'a e fili si'i ko iá. Kuo 'osi femahino'aki mo e Komisoni Filí ke fakahoko 'a e fili si'i ko iá 'i he 'aho 26 'o M 2016.

'I he taimi tatau 'oku mahino kiate au kuo fakah atu ha tangi 'a e Fakafofonga m l l 'o Tongatapu 4, fekau'aki mo e tu'utu'uni ko 'eni 'a e Fakamaau'angá ne hoko 'o mole ai hono Sea 'i he Fale Aleá. Ko e ola 'o e hopo tangi ko iá 'oku fakafuofua 'e mahino mai 'i he kongá kimu'a 'o 'Epeleli 'o e ta'u ni. 'I he 'ene peh , ka tali 'a e tangi 'a e Fakafofonga m l l , 'e toe foki mai p ki hono Seá, pea 'e 'ikai leva ke toe fakahoko ha fili si'i ke 'omai hano fetongi pea ka 'ikai tali 'ene tangi 'e fakahoko ai p 'a e fili si'i, ke 'omai hano Fakafofonga fo'ou 'o Tongatapu 4 'i he 'aho 26 'o M 2016.

'Oku ou fie fakah p koe'uhí 'oku hoko 'a e kei tu'u 'at 'a e Sea 'o e Fakafofonga 'o Tongatapu 4, ke holo hifo ai 'a e tokolahi 'o e Fale Aleá ki he toko 25. Ka 'oku 'ikai 'uhinga ke

'ikai lava ai ke hoko atu 'a e ng ue 'a e Falé koe'uhí ko e 'ikai kakato ha Hou'eiki M mipa 'e toko 26 ki he Fale Aleá. 'Oku makatu'unga eni 'i he Kupu 69 'o e Konisit toné 'a ia 'oku fakah ai 'e kei lava p ke hoko atu 'a e ng ue 'a e Fale Aleá 'o kapau 'e ma'u 'a e vaeua m lie 'a e tokolahi 'o e Hou'eiki Fakafofongá.

Tu'utu'uni faka-Fakamaau'anga fekau'aki mo Lavulavu

Ko hono uá, hang pe ko ia 'oku mou mea'í na'e fakahoko ha tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga Lahí 'i he taimi 12 ho'at 'o e 'aho 29 'o Sanuali 2016, 'a ia ko e Falaite kuo 'osí, pea ko e tu'utu'uni ia 'i he hopo sivile Fika 90, 2014 'i he vaha'a 'o Viliami Uasik L t mo 'Aisea Siliveinusi pea mo 'Etuete Sungalu Lavulavu. Ko e ola ia 'o e hopó kuo tukuaki'i 'a e maumau'i 'e 'Etuete Sungalu Lavulavu 'a e Kupu 21 (1) (a) 'o e Lao fili Fale Aleá pea 'oku fekau'aki mo ha ngaahi Kupu kehe p 'i he lao tatau. Na'e tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga Lahí 'i he ola 'o e hopo ko ení, 'o fakah na'e maumau'i 'e 'Etuete Sungalu Lavulavu 'a e Kupu 21 (1) (a) 'o e Lao ki he fili Fale Aleá.

Na'e makatu'unga ai 'a e tu'utu'uni ai p 'e he Fakamaau'anga Lahí 'o fakata'e'aonga'i hono fili 'o 'Etuete Sungalu Lavulavu, ko e Fakafofonga 'o e **Kakai** 'o Vava'u 16, ki he fili Fale Alea na'e fakahoko 'i he 'aho 27 'o Novema 2014. Ko hono fakata'e'aonga'i ia 'o e Fakafofonga 'o Vava'u 16 'o fakatatau ki he mafai 'o e Fakamaau'angá ki he Kupu 32 'o e Lao ki he **Fili** Fale Aleá. Na'e 'omai ai 'e he Tu'i Fakamaau Lahí ha tohi kiate au 'i he 'aho 29 'o Sanuali 2016 'o fakahoko mai kiate au 'a e ola 'o e hopo ko 'ení mo 'ene tu'utu'uni 'o fakata'e'aonga'i hono fili 'o e Fakafofonga Vava'u 16. Ko e tohi mai ia 'a e Tu'i Fakamaau Lahí 'o fakatatau ki he Kupu 37 'o e **Lao** ki he **Fili** Fale Aleá, ko e 'uhinga 'o e tohi mai 'a e Tu'i Fakamaau Lahí 'o fakahoko mai 'a e ola 'o e hopó he 'oku 'i ai 'a e fatongia 'o e Fale Aleá ke fakahoko 'o makatu'unga 'i e tu'utu'uni 'o e hopo ko iá. Koe'uhí ko hono hopo'i 'o 'Etuete Sungalu Lavulavu, na'e fakahoko 'i ha tukuaki'i na'a ne maumau'i 'a e Kupu 21 (1) (a) 'o e Lao ki he Fale Aleá pea kuo tu'utu'uni 'a e Fakamaau'angá na'e maumau'i 'a e Kupu ko iá 'o fakata'e'aonga'i ai 'a hono fili 'o e Fakafofongá, kuo pau ke fakahifo ai 'a e Fakafofongá, mei hono Sea 'i he Fale Aleá.

Ka ko e fakahifo ko iá 'e fakahoko ia 'i he Fale Alea ni, ko e tu'utu'uni ia 'a e Laó 'o fakatatau ki he Kupu 21(5) si'i 'o e Lao ki he Fili Fale Aleá 'a ia 'oku peh ni hono fakaleá. Kapau 'oku 'i ai ha Kanititeiti 'oku mo'ua ki he totongi ke fakaloto'i kimu'a pe fili 'a e fili 'oku kaunga ki aí pea 'oku fili ia ko ha Fakafofonga 'i he fili ko iá, kuo pau ke fakah 'e he Fakamaau'angá 'oku ta'e'aonga 'a e fili 'o e Fakafofonga ko iá pea kapau kuo ne 'osi ma'u 'a hono Seá 'i he Fale Aleá kuo pau ke fakahifo ia mei hono Seá, 'e he Fale Aleá.

Hang ko ia na'e 'osi fakahoko atu 'ane naí, kuo 'osi mahino 'a e ola hono hopo'i 'o e Fakafofonga Vava'u 16, pea kuo tohi mai 'a e Tu'i Fakamaau Lahí 'o fakah kiate au 'a e ola 'o e hopo ko iá. Ko e fatongia leva 'o e Fale Aleá ke fakahifo 'a e Fakafofongá mei hono Seá ki he Fale Aleá, 'o fakatatau ki he Kupu'i lao ko 'eni na'a ku toki lau atu ni, ko e Kupu 21 (5) si'i 'o e lao ki he Fili Fale Aleá. Hou'eiki kapau te mou me'a hifo p ki he Kupu 21 (5) si'i 'o e Lao ki he Fili Fale Aleá 'oku fakah mai ai kuo pau ke tau tuku'hifo 'a e fakafofongá mei hono **seá**, ka 'i he taimi tatau 'oku 'ikai fakah pau mai 'i he Kupu 'a e founa ng ue ke tau ng ue **akí** ke fakahoko 'aki hono fakahifo 'o e Fakafofongá. 'I he 'ikai ke fakah pau mai ha founa ng ue ke tau foki

leva ki he 'etau Tohi Tu'utu'uní 'a ia na'e fa'u fakatatau mo e Kupu 62 'o e Konisit toné, 'i he mafai 'o e Fale Aleá ke fai tu'utu'uni ki he'ene founa ng ué.

Kae hang p 'oku mou mea'í 'oku 'ikai ha tu'utu'uni pau 'i he Tohi Tu'utu'uní fekau'aki mo e founa ng ue ke fakahifo 'aki ha M mipa mei hono seá, 'o fakatatau ki he fie ma'u 'o e Kupu 21 (5) 'o e Lao ki he Fili Fale Aleá. 'I he 'ene peh te u ng ue'aki leva hoku mafai ko e Sea 'o e Fale Aleá

<003>

Taimi: 1030-1040

'Eiki Sea: ... Fale Alea, 'a ia 'oku tuku mai kiate au 'i he Tohi Tu'utu'uni, 'i he Tu'utu'uni 1, (2) si'i ke u tu'utu'uni ki ha me'a 'oku 'ikai h 'i he Tohi Tu'utu'uni, pea hang p ko ia 'oku h 'i he Tu'utu'uni ko ia. Ko e tu'utu'uni te u fai ko e aofangatuku ia pea ko e founa ng ue p ia te tau fakahoko. Ko ia ai 'i hono ng ue'aki 'a hoku mafai 'i he Tu'utu'uni 1 (2) si'i 'o e Tohi Tu'utu'uni 'oku ou fakah atu ai 'eku tu'utu'uni aofangatuku ki he founa ng ue te tau ng ue'aki ki hono tukuhifo 'a e Fakafofonga Vava'u 16 mei hono sea pea 'e anga pehé ni.

'Uluaki, 'e lau 'a e tohi m ei he 'Eiki Fakamaau Lahi, *Owen Paulsen*, 'a ia na'e 'omai ki he Sea 'o e Fale Alea 'i he 'aho 29 'o Sanuali, 2016, pea na'e 'omai fakatatau ki he fie ma'u 'a e Kupu 37 'o e Lao ki he fili Fale Alea.

Tu'utu'uni 'a e Fale Aleá ki hono fakanofu Lavulavu

Ua, te u fakah atu leva 'a e tu'utu'uni 'e fakahoko 'e he Fale Alea 'a ia ko e tu'utu'uni ia 'oku fakah mahino mai 'i he kupu 21 (5) si'i 'o e Lao ki he fili Fale Alea kuo pau ke tau fakahoko 'a ia ko hono fakahifo 'o e Fakafofonga 'o Vava'u 16 mei hono Sea 'i he Fale Alea. 'E lau p 'eku fakah atu ko ia 'etau tu'utu'uni ko e tu'utu'uni ia 'a e Fale Alea, 'o 'ikai ke tau to e alea'i p hikinima ha me'a.

F , hili ia 'e me'a atu 'a e Fakafofonga 'o kapau 'oku 'i heni 'a Vava'u 16 'o mavahe mei he Fale Alea 'o Tonga 'o 'ikai ke to e hoko ko e Fakafofonga 'o Vava'u 16.

Hou'eiki ko e founa ng ue ia te tau ng ue'aki pea 'oku makatu'unga 'a e founa ng ue ko ia 'i he fakalea mahino 'a e kupu 21 (5) si'i 'o e Lao ki he Fili Fale Alea, kuo pau ke fakahifo 'e he Fale Alea 'a e Fakafofonga mei hono sea 'i he Fale Aleá. Ko e Lao ko 'eni na'e fa'u p mei he Fale Alea, pea kuo pau ke tau talangofua ki he Lao ko 'eni na'a tau fa'u pea ko 'etau fakah a'i ia mahino ia 'a e pule 'a e Lao. 'Oku 'ikai ke to e 'i ai ha tau mafai ke to e fai ha tu'utu'uni kehe mei he me'a 'oku fie ma'u 'e he Kupu 21 (5) si'i 'o e Lao ki he Fili Fale Alea.

Pea 'i he'ene peh 'e 'ikai ke to e 'aonga ke tau alea'i p to e hikinima he 'oku 'ikai fie ma'u ke tau taukave'i ha'atau fakakaukau p to e fai ha'atau fili k ko 'etau tu'utu'uni 'e fakah p ia 'o fakatatau ki he fie ma'u 'a e kupu'i Lao ko 'eni. He kapau te tau toe fai ha tu'utu'uni kehe mei he fie ma'u 'a e Lao, 'e ta'efakalao ia pea 'oku 'ikai ko ha s pinga lelei ia ke tau fakahoko ki he toenga 'o e kakai 'o e fonua.

Kimu'a pea lau 'a e tohi mei he 'Eiki Fakamaau Lahi, 'oku ou fie fakamahino p 'oku kei tau'at ina p 'a e Fakafofonga Vava'u 16 ke toki fakahoko ha'ane tangi 'i he Fakamaau'anga Tangi koe'uhí ko e tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga Lahi 'i he'ene hopo. Pea hang ko ia na'a ku 'osi fakahoko atu 'anenai, ko e Fakamaau Tangi hokó, 'e fakahoko 'i M'asi pea 'e mahino 'a e ola 'i 'Epeleli, pea ko e fili si'i 'e toki fakahoko 'i M.

Ko ia ai kapau 'e fakahoko ha tangi 'e he Fakafofonga Vava'u 16, pea mahino mai 'i 'Epeleli kuo tali 'ene Tangi 'e kei faingam lie p 'a e sea 'o e Vava'u 16 ke foki mai ki ai k 'ikai to e fakahoko ha fili si'i 'i M, k he 'ikai ke to e tatali ki ha'ane tangi 'e tau fakahoko hotau fatongia ko 'eni, 'oku fie ma'u ke tau fakahoko he pongipongi ni 'oku 'ikai fakah mai 'i he kupu 25 (1) si'i 'o e Lao ni he fili Fale Alea ke fakatatali hano fakahifo 'o kapau 'oku fakahoko ha'ane Tangi.

'I he'ene peh Hou'eiki te tau fakahoko leva hono fakahifó ke mahino kia moutolu Hou'eiki 'a e Fakafofonga Vava'u 16 'oku 'ikai ke to e hoko ko e M mipa 'o e Fale Alea ni. M l , k 'oku ou fie ma'u ki he Kalaké ke lau mau mu'a 'a e tohi mei he Fakamaau Lahi.

Tohi mei he Tu'i Fakamaau Lahi fekau'aki mo Lavulavu

Kalake: Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki M mipa kakato 'o e Falé, kae 'at ke lau atu 'a e Tohi mei he Fakamaau'anga Lahi 'o Tonga.

Fakamaau'anga Lahi 'o Tonga,
Nuku'alofa,
Pule'anga 'o Tonga.

'Aho 29 'o Sanuali, 2016

Lord Tu'ivakan ,
'Eiki Sea 'o e Fale Alea,
Pule'anga 'o Tonga.

'Eiki Sea,

'Etuete Sungalu Lavulavu

'Oku ou fakapipiki atu fakataha mo e tohi ni 'a e tu'utu'uni ki he hopo fili Fale Alea 'i he vaha'a 'o Viliami Uasiké L t mo 'Aisea Silivenusi mo 'Etuete Sungalu Lavulavu. Hopo Sivile Fika 90/2014, ('i he Fakamaa'anga Lahi) 'a ia na'e fakahoko 'i he 12 ho'at 'o e 'aho 29 'o Sanuali, 2016.

‘Oku ou fakamo’oni heni ‘o fakatatau ki he kupu 37 ‘o e Lao ki he Fili Fale Alea 1989, kuo fakah kuo fakata’e’onga’i hono fili ‘i he ‘aho 27 ‘o Novema, 2014 ‘o ‘Etuete Sungalu Lavulavu ko e Fakafongā ‘o e Kakai ‘o e V henga Fili Vava’u fika 16.

Na’e ‘ikai ha tu’utu’uni ‘o peh na’e fili p ikuna ‘e ha Kanititeiti kehe ‘a e fili kuo u lave ki ai ‘i ‘olunga.

Faka’apa’apa atu,

Owen Paulsen (signed)

KO E ‘EIKI FAKAMAAU LAHI ‘O TONGA.

M 1 ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Pea ko ia Hou’eiki fakatatau p mo e tohi kuo ‘omai pea ‘oku ou tui kuo tau fakahoko hotau fatongia fakatatau pea mo e tu’utu’uni ‘a e Fakamaau’anga Lahi. Pea ko ia Hou’eiki ...

Veivosa Taka: Sea fakamolemole p Feitu’u na.

‘Eiki Sea: ... ‘e hoko atu ‘etau ‘aseniá, ko e h ‘a e me’a ‘oku ke ...

Veivosa Taka: ... ‘ikai ko ‘eku ki’i fokoutua p tapu p mo e Sea ke fakahoko atu ‘eku fakakaukau, k ko e ‘uhingá ko e Kakai ko ‘oku ou fakafongā’i. Ko e ‘uhingá ko e tu’utu’uni tatau p ‘eni na’e fai ‘e he Feitu’u na ‘i ho taimi na’a ke Sea ai ‘i he Fale Alea ni, ‘i he Pal mia ‘o mole ai ‘a e fu’u pa’anga tukuhau ‘a e fonua. Pea ko e to e tu’utu’uni tatau p ‘eni ‘oku fai ‘e he Feitu’u na. ‘Uhinga ia ‘oku ou kole ai ha ki’i faingam lie ...

‘Eiki Sea: ‘E Fakafongā k taki, kuo ‘osi fai ‘a e lave atu ‘ ngaahi kupu’i lao kuo me’á, ko ‘etau nofo kitautolu ke tau to e tipeiti ‘a e me’a ko ‘ena ‘oku ou tui ‘oku ... tuku p mu’a ke lele ‘a e process ia, ko’ena kuo ‘osi fai ‘a e ... ngofua p ke ‘alu ‘o Tangi, ko e toki me’a ia ‘a e Tangi pea ‘oku ‘i ai ‘a e faingam lie ki M’asi, ‘Epeleli.

Veivosa Taka: K taki p Sea ko ‘eku ‘uhingá kuo mole ‘a e ...

‘Eiki Sea: Ko e me’a ko ‘oku ke peh ko na’a ku tu’utu’uni ‘i he ta’u f ia ...

Veivosa Taka: Lasike na’e hoko ai ‘a e me’a tatau pea na’e tuku fakavavevave ki tu’a ‘oku ne ‘eke eni ‘oku ne ma’u ‘a e nima kilu ‘oku mo’ua ‘a e Pule’angá ki ai. Ko Tapueluelu na’e fai ‘a e tu’utu’uni tatau p ‘a e Falé ni, pea ko e 2 miliona poini ‘e 5. K ko ‘eku ‘uhingá ‘aku Sea ...

‘Eiki Sea: Mahalo ‘oku ‘i tu’a ia Fakafongā? Me’a koe ki lalo, toki ‘ikai ke to e fai ha me’a ki he me’a ko ia kuo ‘osi tala ‘a e tu’utu’uni, pea fai’aki ia.

Veivosa Taka: Sea ko e ‘uhinga p ‘eku kolé ...

'Eiki Sea: Me'a ki lalo. Me'a mai ...

Tokanga ki he toenga ngaahi tohi tangi na'e fakah mai Lavulavu

Lord Fusitu'a: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea, ko e ki'i kole fakafounga ng ue p , koe'uhí ko e ... na'e 'i ai 'a e fanga ki'i Tohi Tangi pea mo e Tohi Faka'ilo na'e tuku mai mei he M mipa ko 'eni, k ko e ma'u fakalao 'a e motu'a ni ia 'oku void kotoa ia 'oku 'ikai ke to e M mipa Fale Alea ia, 'a ia ko e fakap atu p 'emau K mití p te mau to e ng ue ko ki ai p 'ikai, he ko e ma'u fakalao kuo 'osi 'oku 'ikai ke to e kau ia.

'Eiki Sea: 'Eiki N pele Ha'apai me'a mai.

Lord Tu'iha'angana: Sea ko 'eku kole p 'aku ia kapau na'e ... na'a ku kole atu au ki he ki'i kaveinga kehe ke 'osi ho'o me'a kau toki fakahoha'a au, ho'o me'a ko he Fale.

'Eiki Sea: Tukukehe p p ko hai 'oku ne fetongi'i 'a e Minisit ke ... kapau ko e 'ai ki he foreshore.

Lord Tu'iha'angana: 'Ikai ko e kaveinga kehe p ia 'oku 'ai ke u fakahoha'a au ki ai fekau'aki mo Ha'apai, k 'i he 'osi ko ho'o me'a ko p au toki kole atu ha ki'i miniti 'e taha ki he ... 'oku 'ikai ke 'i ai ha fel ve'i ia mo e me'a ko 'eni.

'Eiki Sea: Ok. Kalake lau mai 'etau fo'i Lao. K taki fakamolemole ko ia ko e fakahoko atu p 'osi hono ...

<005>

Taimi: 1040-1050

'Eiki Sea: ... hono lau, Hou'eiki, 'o fakatatau p ki he Kupu 21 (5) si'i, 'o e Fale Alea. 'Oku ou fakahoko atu ai, ko e Tu'utu'ni 'a e Fale Alea, ke fakahifo 'a e Fakafounga Vava'u 16. 'Etuata Sungalu Lavulavu, mei hono sea 'i he Fale Alea 'o Tongá. Ko ia, ko e Fakafounga, hang pe ko e na'a ku fakahoko 'anenaí, ko e Fakafounga Vava'u 16, kuo fakahifo ia mei he Fale Alea 'o Tonga, 'o lau mei he 'aho ni. M l . Lau Kalake.

'Eiki Minisit Polisi : Sea, tapu p mo e Seá mo e Hou'eiki, kae 'oatu mu'a e ki'i fehu'i ko eni.

'Eiki Sea : Minisit Polisi.

'Eiki Minisit Polisi : Ko 'eku vakai atu p , tapu mo e Seá, ki he tohi ko eni 'oku 'omai mei he Fakamaaú, 'o peh mai. 'Oku ou fakapipiki fakataha atu mo e tohi ni 'a e Tu'utu'uni ki he hopo ho'o fili Fale Alea ko eni. Pea u huke'i hake e peesi ko 'e tahá, 'oku 'asi ai he fakapap langí, 'a e Tu'utu'uni, ko e peesi p 'e taha. Ko 'eku ki'i fehu'i p 'a'aku ia, Sea, pe 'oku toe 'i ai ha ' me'a fel ve'i pea mo e me'a na'e base ai e fo'i la'ipepa e taha ko ení, pe ko e Tu'utu'uni ia 'oku peh p ia. 'Oku 'omai p ia h , 'oku 'ikai ke 'i ai ha 'uhinga ia

'Eiki Sea : Ko ia, 'Eiki Minisit , ko e Tu'utu'uni p 'oku 'omai, ka ko e Tu'utu'uni na'e 'omai 'oku fakap langi, pea 'oku 'i ai p mo e, ko e tu'utu'uni e. 'Oku fakap langi, ka 'oku kei faka-Tonga. Pea kapau te mou toki fie ma'u, mahalo 'e toki tufa mai 'a e me'a ko ia, koe'uhí he ka toe lau ia te tau l loa kitautolu, pea 'oku 'uhinga p ia, ko e me'a ko na'e 'omai ai 'a e 'uhinga e 'a e aofangatuku 'a e me'á. He 'oku ou tui mahalo 'oku 'ikai tonu ke toe lau mai 'a e ngaahi me'a, he 'oku 'i ai e ngaahi me'a mahalo na'a 'oku 'ikai ke fie ma'u ke fanongo ki ai, ke mou fanongo ki ai. Fe'unga p 'a e me'a ko eni 'oku.. koe'uhí kapau te tau fie ma'u ke lau e me'á, 'oku ou tui mahalo te mou toe fakatomala hono lau e me'á.

'Eiki Minisit Polisi : Mahalo tau tui tatau... 'Eiki Sea, ko 'eku 'uhinga p 'a'aku ia ki he kaha'ú, ke lava ke te 'ilo 'a e me'a ko 'oku hokó.

'Eiki Sea : K taki p , 'Eiki Minisita Polisi, 'oku liliu faka-Tonga p , koe'uhí 'e toki tufa atu kia kimoutolu, he mahalo 'e ki'i take time ke fai e me'a ko eni, ka 'e tufa atu p kia kimoutolu e faka-Tonga.

Kalake, tau hoko atu. Ko e me'a p 'e taha ke fakahoko atu, Hou'eiki. Na'e fai foki 'etau ako, 'i he lolotonga e m l l , 'o fekau'aki mo e Account Committee,'etau K miti Pa'anga. Pea 'oku ou tui, 'oku tuku p ke lau. 'Oku ou tui ko 'ene 'aonga lahi eni ki he ngaahi me'a fakapa'angá, ke tuku atu ki he 'etau K miti ko iá ke nau vakai'i, pea toki 'omai ki he Falé. Ka ko e kole p ki he. Ko ia, ka tau kamata p mu'a ke lau mai e ' Lao, hange p ko 'etau 'asenita.

Lao Fakaangaanga fika 1/2016

Kalake T pile : Lao Fakaangaanga Fika 1, 2016. Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Kau 'Ofisa Fakavahefonua, mo e Kau 'Ofisa Kolo, 2016.

Ko e Lao Fakaangaanga Ki ha Lao ke Fakatonutonu 'a e Lao ki he Kau 'Ofisa Fakavahefonua, mo e Kau 'Ofisa Kolo Vahe 43, ke fakalahi 'a e vaha'a taimi 'i he vaha'a 'o e Fanongonongo 'a e Minisit ki he Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, mo e Fili, pea mo e Ngaahi Taumu'a Kehe.

'Oku tu'utu'uni 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o pehe:

1. Hingoa Nounou & 'UHINGA'i lea.

(1) 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu ki he kau 'Ofisa Fakavahefonua, mo e Kau 'Ofisa Kolo 2016.

'Eiki Sea : Ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono lau 'uluaki e Lao ko eni, k taki hiki ho nima.

Kalake T pile : Sea 'oku loto ki ai a Semisi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, Veivosa Light of Life Taka, Samiu K. Vaipulu , 'Eiki Minisit Fefakatau'aki, Ngaahi Ng ue 'a e Kakai, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau & Toutai, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai & Tute. 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit ki he Ngaahi

Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Fusitu'a. 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'ilakepa, 'Eiki N pele Tu'i' fitu. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai e toko 22.

'Eiki Sea : Ko ia 'oku 'ikai ke lotoki ai, k taki 'o hiki hono nima.

Kalake T pile : 'Oku 'ikai ha fakah loto ki ai, 'Eiki Sea.

'Eiki Sea : Kimu'a p ke tau lau hono uá, ko e 'ai p ke 'eke ki he Minisit Lao. 'Oku 'i ai ha fiema'u ke fai ha fakama'ala'ala kimu'a pea tau toki lau e ngaahi Lao ko eni, koe'uhí na'a nounou ai o?

'Eiki Minisit Lao: M I Sea... He 'oku ou tui p au na'e 'osi me'a atu 'a e Houeiki 'o me'a ki ai 'i he tufa atu. Ka 'oku 'ikai ke u tui au 'oku toe fiema'u. Hang ko e lau ko eni 'a e... ka 'oku pau p ke mou me'a hifo kimoutolu ki he fakamatala fakamahinó, ko e ki'i liliu 'aho p ia, 'ikai ke toe 'i ai ha me'a ia ke tau toe hanga 'etautolu 'o tipeiti'i he Lao ko eni, 'Eiki Sea. 'Ikai ke u 'ilo 'e au pe 'oku 'i ai ha taha heni 'oku 'i ai ha me'a 'oku ne toe fehu'i. Ka ko e 'uhinga ko e fanga ki'i Lao ma'ama'a p eni ia. Ko e lilililiu p eni ia ki he teu fili pule fakavahe, pea mo e 'ofisa kolo, 'a na'e 'omai ai 'a e fanga ki'i monomono ko eni. Ka 'oku 'ikai ke 'i ai ha fu'u me'a lahi ia 'i ai.

'Eiki Sea : M I . Kalake lau hono 2.

Kalake T pile : Lao Fakaangaanga Fika 1, 2016. Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Kau 'Ofisa Fakavahefonua, mo e Kau 'Ofisa Kolo, 2016.

Ko e Lao Fakaangaanga
Ki ha

Lao ke Fakatonutonu 'a e Lao ki he Kau 'Ofisa Fakavahefonua, mo e Kau 'Ofisa Kolo
Vahe 43, ke fakalahi 'a e vaha'a taimi 'i he vaha'a 'o e Fanongonongo 'a e
Minisit ki he Ngaahi Ngaue Fakalotofonua, mo e Fili, pea mo e Ngaahi Taumu'a Kehe.

'Oku tu'utu'uni 'e he Tu'i mo e Fale Alea 'o Tonga 'i he Fakataha Alea 'o e Pule'anga 'o pehe:

1. Hingoa Nounou & 'Uhinga'i lea.

(2) 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu ki he kau 'Ofisa Fakavahefonua, mo e Kau 'Ofisa Kolo 2016.

'Eiki Sea : Ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono lau tu'o 2.

'Eiki N pele Nuku : Sea,

'Eiki Sea : 'Eiki N pele 'Eua.

Kole tukuhifo K miti Kakato e Lao Fakaangaanga fika 1/2016

'Eiki N pele Nuku : 'Oku ou kole mu'a ke ki'i tukuhifo p ki lalo, koe'uhí ko e fakamatala fakamahino 'oku talamai p hono tukuhifo, hono holokí ke 'aho e 40, ke hiki hake ke 'aho e 50. 'Eiki Sea 'oku **fie ma'u** p ke 'i ai ha 'uhinga lelei.

Lao Fakaangaanga fika 2/2016

'Eiki Sea : Sai,kole e Fakafofonga N pele 'Eua ke tukuhifo. Tukuhifo ia ki he K miti Kakato. Lao Fika 2/2016. 'Eiki Minisit , 'oku 'i ai ha ki'i fakama'ala'ala kae toki lau atu.

'Eiki Minisit Lao : ...(kovi 'a e ongo)... ko u faka'amu au ke u h fanga 'i he fakatapu kakato na'a ke fai, pea mo u fakam l ai ki he Tu'i 'o e Langi 'i he'ene hanga 'o fakahaofi mai 'etau mo'ui, 'otau mai ke tau kamata 'a e Fale Alea 'o e ta'u ni. 'Oku 'ikai ko ha me'a si'i 'etau hao mo'ui mai, he 'oku 'ikai ko ha me'a si'i 'a e ngaahi me'a na'e hoko kimu'a pea tau toe foki mai. Ka 'oku ou loto ai, 'i he kamata'anga ko eni 'o e to'u Fale Alea ko eni, ke tau kamata lelei, tau kamata mo e 'Eiki. He ko e ta'u fo'ou eni, pea ko e ngaahi Lao k toa ko eni, 'oku mou mea'i kotoap , ko e Fale Alea ko eni, ko e Fale p ia 'e taha. Ka ko 'eku kamata, 'oku ou **fie ma'u** p ke fakamahino ki he Kau M mipa, ki he Hou'eiki, ko 'emau teuteu mai p 'emautolu ia 'a e ngaahi Lao. Ko homau fatongia ia, ko e teuteu mai e ngaahi Lao ma'atautolu. 'Oku 'ikai ko 'emau teuteu mai e ngaahi Lao ko eni, ke tau **mai** 'o k ai. Ko e fo'i Fale p eni 'e taha, pea ko 'emau teuteu mai e ngaahi Lao. Ko e ngaahi Lao ko eni 'oku fulifulihi mai, ko e *amendment* pe Koe anga p ia e lilililiu 'o e taimi, ka 'oku 'ikai ke mau hanga 'o liliu ai 'a e f tunga 'o e folau hotau fonua.

Ko ia, ko 'eku kolé, ka 'i ai ha ki'i me'a te mau lilililiu h , 'oku 'ikai ko e me'a p ia ma'a mautolu, ka ko e me'a k toa ma'ae fonuá. Ko ia ko 'eku kole, kamata mu'a 'etau Fale Alea he ta'u ni, pea tau kamata ko e Fale Alea, ko e Fale p 'e taha. 'Oku 'ikai ko ha Fale ke tau mai 'o k ai. Pea 'oku ou faka'amu, pea 'oku ou kole ki he Tamai Mafimafi ke tokoni mai kia tautolu ke tau ng ue fakataha. Ko e ' me'a ko eni, ko e ta'u 'e tolu ko eni 'oku toé. 'I he ta'u 'uluaki, ko homau ta'u 'uluaki ia heni, na'a mau kamata ke mau toki sio ki he founge te tau 'alu aí pea...

<006>

Taimi: 1050-1100

'Eiki Minisit Lao: .. Tau kamata he ta'u ni 'oku ou faka'amu au ke u kole ko e fanga tokoua k toa 'i he Fale Alea, te mau teuteu mai 'a e fanga ki'i *amendment* ko e *flower* teuteu mai ko e me'a p **'atautolu**. Ko ia 'oku ou kole atu, tau hanga mu'a 'o kamata 'a e 2016 'aki 'a e laum lie ko e ng ue fakataha, ka 'oku 'ikai ko ha laum lie ke tau **mai** 'o takitaha fusi 'ene totonu pe ko 'ene me'a lelei fakato'ituitui. Ko ia ko 'eku kole ia 'Eiki Sea ki mu'a pea u toki fakama'ala.

Fakama'ala'ala ki he puipuitu'a Lao Fakaangaanga fika 2/2016

Ko e Lao ko eni hono uá, me'a tatau p mo ia. Ko e me'a tatau p mo ia, ko e fanga ki'i Lao Fakatonutonu p . Mou me'a hifo p ko e Lao ko ení, ko e me'a fekau'aki pea mo e *ssential* ko e ngaahi *service*. Ko e ngaahi ng ue ka 'oku maumau ai 'a e S paté, pea ko e kolé p ia ke

fakakau pea tautautefito ki he malu'i ko eni 'etau koloá, ko e *security services*, 'a ia 'oku 'ikai ke 'i ai ha fu'u me'a ko e t naki atu p ia ko e fakalelei p .

Lord Tu'ilakepa: Sea, ki'i fakamolemole p ki he Minisit fakamolemole, ki'i me'a mai angé he Fika 2 fakamolemole 'oku kehe ia mei he me'a ko eni 'oku mau ma'u. 'Oku fekau'aki eni ia mo e mafai 'o e Pal mia, ki hono to'o p ko hono pulusi p ko hono fanongonongo 'i he K sete 'a e Pule'anga. Ko e Kupu 2 ia, 'oku mahalo p na'e fu'u m fana 'a e Feitu'u na fekau'aki pea mo e k he Fale ni. 'Oku ke fakatokanga'i 'a e Fale ni ko e Fale eni ia 'o e fe'ofa'ofani, 'oku tau alea'i p 'e tautolu ia 'a e ngaahi me'a ki he lelei 'a e fonua. 'Oku 'ikai ke kau 'a e S pate fakamolemole.

'Eiki Minisit Lao: M l 'e Fakafofonga. Ko e me'a pea 'a ena p 'oku mou me'a ki aí, kapau te mou hanga 'o fakatokanga'i ange, ko e ta'u 'e.. 2012, 2014, 2015 'a e lilililiu holo ko eni 'a e ngaahi Potung ue, pea na'e pau p ia ke toe foki mai ki Fale Alea. Ko e mafai 'o e .. ko 'emau kolé p ia, tuku p ia, tuku p ia ki he ...

Lord Fusitu'a : Kau ki'i tokoni p ki he 'Eiki Minisit kapau te ne tali k taki fakamolemole. Na'e 'i ai he Pule'anga kuohilí 'a e ngaahi fefulihi'aki 'a e ngaahi loto Potung ué, ko e me'a faka-e-ngaue p ia, ka na'e 'omi p ia ki he Fale. Ko e Lao ko ení, 'oku ne peh mai tuku p ke fulifulihi 'a Kapineti ia kae 'oua 'e tuku ia ki he kakai 'o e fonuá, ke nau fanongo mai ki ai, pea 'oua 'e tuku mai ia ki Fale ni ..Ko e kole atu mu'a, tuku p mu'a ke fou mai he Falé, he 'oku 'i ai 'a e fakatonutonu fakalao ki ai, 'oku 'ikai ke 'i ai hano maumau.

'Eiki Minisit Lao: Ko 'eku tokoni atu. Ko 'eku tokoní ..

'Eiki Sea: Sai p kapau 'oku me'a tuku...(kovi 'a e ongo)...

Lord Fusitu'a: Ko 'eku fokotu'u atu ia 'Eiki Sea.

'Eiki Minisit Lao: Ko 'eku tokoní 'Eiki Sea, ko e 'uhinga ia 'o e Lao ko ení, 'oku 'asi ai ke k sete'í. Kapau te mou me'a hifo ki ai, ko e 'uhinga ia. 'Oku 'ikai ko e tali 'i he Kapinetí pea 'e k sete'i. Koe'uhi 'oku k sete'i aí ke mea'i 'e he kakai. 'Oku 'ikai ke 'uhinga ia..

Lord Fusitu'a: 'Eiki Minisit 'oku mea'i p 'e he Feitu'u na 'oku 'ikai ke lau 'a e k sete 'e he kakai.

'Eiki Sea: ...(kovi 'a e ongo)...

'Eiki Minisit Lao: M l Sea.

'Eiki Sea: Kalake, ('ikai ke ongo)

'Eiki Minisit Lao: Na'e toki 'osi p eni Sea 'eku lea, 'eku kole, ke tuku mu'a ka tau ng ue fakataha.

'Eiki Sea: Ko ia, ka 'oku tau faka'amu peh p ke tatau p mo e Kapineti kia mautolu kotoa.

Eiki Minisit Lao: M 1 .

Eiki Sea: Kalake, k taki 'o lau mai..

Lao Fakaangaanga fika 2/2016

Kalake T pile: Lao Fakaangaanga Fika2/ 2016 Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ng ue faka-Pule'anga 2016. Ko e Lao Fakaangaanga ki ha Lao ke Fakatontonu 'a e Lao ki he Ng ue Faka-Pule'anga 2002.

'OKU TU'UTU'UNI 'E HE TU'I mo e Fale Alea 'o Tongá 'i he fakataha alea 'a e Pule'anga 'o peh :

1 – Hingoa Nounou – 'UHINGA'i Lea mo e kamata ng ue'aki.

Kupu si'i 1. 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu ki he Ng ue faka-Pule'anga 2016.

Eiki Sea: Ko ia 'oku loto ke tau tali 'a e lau 'uluaki 'a e Lao ni k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, Veivoso *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Tu'i'afitu. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 17.

Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai, pea k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Oku 'ikai ha fakah loto ki ai 'Eiki Sea.

Eiki Sea: 'Oku 'ikai loto ki ai 'a e toko 1.

Kalake T pile: 'Oku 'ikai ke loto ki ai 'a 'Eiki N pele Nuku. 'ikai ke loto ki ai 'a e toko 1.

Eiki Sea: Lau tu'o 2.

Kalake T pile: Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Ng ue faka-Pule'anga 2016. 'OKU TU'UTU'UNI 'E HE TU'I mo e Fale Alea 'o Tongá 'i he fakataha alea 'o e Pule'angá 'o peh :

Kupu 1 – Hingoa Nounou – 'UHINGA'i Lea mo e kamata ng ue'aki.

Kupu si'i 1. 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu ki he Ng ue faka-Pule'anga 2016.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono lau tu'o 2 'o e Lao ni, k taki 'o hiki ho nima.

Kole ke tukuhifo Lao Fakaangaanga fika 2/2016

Lord Nuku: Kole mu'a Sea ka tukuhifo p ki lalo koe'uhi ke fakapapau'i mai p 'a e tu'unga ko eni ko ke fai tu'utu'uni ai 'a e Kapineti, pea mo hono 'omai ko eni ki he Falé 'a e Lao ko eni. Ko e Lao eni ke liliu 'a e founga ng ue ko 'o e Lao ko eni 'oku tau lolotonga fononga ai Sea.

Fakama'ala'ala ki he Lao Fakaangaanga fika 3/2016

'Eiki Sea: M 1 . Kole 'a e 'Eiki N pele 'Euá ke tukuhifo 'a e Fika 3, 'Eiki Minisit , ki he Lao ko eni. Fika 3.

'Eiki Minisit Lao: M 1 Sea, ko e Lao ia ko ne u kamata atu ai au, ko e me'a ki he *Security Essential Services*. Ko e me'a tatau p mo ia Sea, ko e ki'i fakatonutonu si'isi'i, ka te ne hanga 'o fai 'a e me'a lahi faka'ulia kae tautautefito ki he security, ki he kau le'o ko eni 'etau koloa 'i he Sapate. Ko e faka'amú 'oku 'i ai 'a e ki'i palopalema 'i he ngaahi potung ue 'e ni'ihiki kei tali na'e fa'a palopalema e vahe 'enau tamaiki ng ue S apate, ka ko e 'uhinga p eni ia ke kau mo ia 'i he ngaahi services 'oku fakakau ko e ngaahi me'a mahu'inga ke kau ke nau fai 'a e ng ue 'i he 'aho Sapate. 'Oku ou tui p au 'oku 'ikai ke toe 'i ai ha toe me'a ia 'e veiveiua ai 'a e ki'i Lao ko eni. Fiem lie 'aupito p 'a e Fale ia ko eni, 'a e tafa'aki ia ko eni, ai. Ko e Lao ma'ama'a eni, m 1 .

'Eiki Sea: M 1 'Eiki Minisit . Kalake, lau 'uluaki.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea ki'i fakamolemole p . Tapu p pea mo e Feitu'u na tapu pea mo e Hou'eiki, Ko e kole p ki he 'Eiki Minisit ke tokoni mai mu'a ki he ng ue ni. Fakamolemole p 'Eiki Minisit koe'uhi ko e me'a 'oku kole mai 'e he Feitu'u na, ko e fu'u me'a angamaheni p ia he Fale ni, pea 'e 'ikai ke lava ke tau fakam'opo'opo Sea ko e Feitu'u na p te ne lava fai 'a e fakama'opo'opo. Ko e kole p ki he Feitu'u na ke ke tokoni mai 'oua mu'a te ne me'a mai 'aki 'a e me'a ko ia ko e ki'i Lao ma'ama'a p eni. Me'a mai ange ko e h hono ki'i liliu ko eni 'o e c) 'uluaki ki he ngaahi malu'i fakatautaha. Ko e 'uhinga eni ki he *Security* fe? *Security* 'a eni p 'oku l sisita p he ni'ihiki 'oku 'i ai 'enau kautaha, 'a eni 'oku mai ki he Fale Alea ni? Koe'uhi ko 'enau ng ue ke fakapapau'i 'oku pau te nau lava 'o ng ue ki ha me'a 'oku tuhu hangatonu ki ai 'a e Lao 'oku t naki ki ai?

'Eiki Minisit Lao: **Ka u** tokoni atu au Sea. Tau hoko atu he 'oku pau p ke tukuhifo, kae toki fakatonutonu 'ene me'a.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, ko e me'a ia 'oku kole atu ai ki he Feitu'u na ke ke fakama'ala'ala mai kapau 'oku tau paasi heni pea tau hoko atu.

'Eiki Sea : Mo ki'i me'a hifo ange ki lalo. Na'e 'uhinga p Hou'eiki hono tukuatu ki he 'Eiki Minisit koe'uhi he ko 'ene Lao, ke fakama'ala'ala mai. Ka ko e kole atu p Hou'eiki ko eni kau Fakafofonga, kapau 'oku ta'emahinó pea tu'u hono 2 'o tala mai tukuhifo. 'Oku ou tui,

‘oua ‘e ai ke tau kamata p ‘etau felaaauakí he ‘e tukuphifo p . Kapau ‘e tukuphifo, ka na’e ‘uhinga p hono ‘aí kapau ‘e fakama’ala’ala ‘o hang ko ho’o me’á, ke me’a mai ‘aki ‘a e me’a ko ia. Na’a lava ke nounou ka tau paasi p ‘etautolu, 1. 2. 3.

Lord Fusitu'a: ‘Oku ‘i ai ‘a e poupou ki he N pele ko he ‘oku ‘oange.

‘Eiki Sea: ‘Eiki N pele Niua, ‘oua mu’a te ke fa’a tu’u ki ‘olunga. Me’a ki lalo, me’a ki lalo. ‘Oua na’a ku to e sio kia koe ‘oku ke toe tu’u!

Lord Tu'ilakepa: Fakamolemole p Sea ko e ‘uhinga ko ia ‘oku nau tu’u hake ai, ‘oku mau faka’amu p ‘Eiki Minisit ke ke fakama’ala’ala mai ‘a e ‘uhinga ko ‘a e fakatonutonu ki he Kupu 2 si’i (i) Loma. Ko e ‘uhinga ia. Kapau ‘oku tau p loti ‘o tali pea tali. Kapau ‘oku ke me’a mai ‘e toe tukuphifo, pea ‘oku tonu ke ‘oua te ke toe fakama’ala’ala. Tuku p a ke lau pea a’u ki he lau hono tu’o 2 pea tu’u hake ha M mipa, ‘i he ‘oku mahino ki he kau M mipa. He ‘oku ‘osi mahino kotoa ‘a hono lau ‘o e Lao ko eni.

‘Eiki Sea: Ko ia m l ‘aupito.

Lord Tu'ilakepa: Ko e taimi ko ia ‘oku ke fakama’ala’ala mai ai miniti e 5 pea ‘oku mau fanongo leva ki ai ‘oku ‘ikai ke mau toe tokanga ki ai. Kapau ‘oku peh ke tau hikinima pea tali mo e fakamole e taimi ‘o e Fale he’etau toe tukuphifo ka tau hoko atu ki ha ng ue ‘e taha. M l Sea.

‘Eiki Sea: M l . Lau ‘uluaki.

Lao Fakaangaanga Fika 3/2016-

Kalake T pile: Lao Fakaangaanga Fika 3/2016- Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he tauhi ‘o e maau ‘i he ngaahi feitu’u faka-Pule’anga 2016. Lao Fakaangaanga ki ha Lao ke Fakatonutonu ‘a e Lao ki he tauhi ‘o e maau ‘i he ngaahi feitu’u faka-Pule’anga Vahe 37.

‘OKU TU’UTU’UNI ‘E HE TU’I mo e Fale Alea ‘o Tongá ‘i he fakataha alea ‘o e Pule’anga ‘o peh :

1 – Hingoa Nounou mo e ‘UHINGA’i Lea.

Kupu si’i 1. ‘E ui ‘a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu ki he Tauhi ‘o e Maau ‘i he Ngaahi Feitu’u faka-Pule’anga 2016.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku ke loto ke tau tali ‘a e lau ‘uluaki ‘o e Lao ni k taki ‘o hiki ho nima.

Kalake T pile: ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani ‘Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka’osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipulu, ‘Eiki Minisit Fefakatau’aki & Polisi, ‘Eiki Minisit Mo’ui, ‘Eiki Minisit Ngoue, ‘Eiki Minisit T naki Pa’anga **H Mai**, ‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, ‘Eiki Minisit Fonua, ‘Eiki

Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi e Pule'anga, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho. 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Tu'i'afitu. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 19.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Oku 'ikai ha fakah loto ki ai 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Lau tu'o 2.

Kalake T pile: Lao Fakaangaanga Fakatonutonu ki he Tauhi 'o e Maau ngaahi Feitu'u faka-Pule'anga 2016.

'OKU TU'UTU'UNI 'E HE TU'I mo e Fale Alea 'o Tongá 'i he fakataha alea 'o e Pule'anga 'o peh :

1 – Hingoa Nounou mo e 'UHINGA'i Lea.

Kupu si'i 1. 'E ui 'a e Lao ni ko e Lao Fakatonutonu ki he Tauhi 'o e Maau 'i he Ngaahi feitu'u faka-Pule'anga 2016.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea kole atu ki he Feitu'u na koe'uhi ko 'ene 'ikai ke mahino hono fakamatala'i mai 'e he 'Eiki Minisit , kole atu ke tukupi mu'a ki lalo ki he K miti Kakato.

'Eiki Sea: M 1 .

'Eiki Minisit Polisi: Kole fakamolemole atu p Sea tapu mo e Feitu'u na p 'e 'omai p ha'aku ki'i faingam lie ke u ki'i tokoni atu p na'a lava ai p ia.

'Eiki Sea: Ko e me'a fo'ou ena ia 'oku ke 'ai 'e koe. Tali 'a e fokotu'u 'a e 'Eiki N pele Vava'u ke tukupi. Ko ia 'e tukupi ki he K miti Kakato. Tau hoko atu ki he'etau... Hou'eiki, mo u me'a atu 'o fakamokomoko.

(Na'e m 1 1 heni 'a e Fale)

<008>

Taimi: 1115-1130

S tini Le'o: Me'a mai 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea.

(Pea na'e me'a hake leva 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, Lord Tu'ivakan ki hono me'a'anga)

'Eiki Sea: M 1 ... Tapu p mo e Pal mia kae 'uma' e Hou'eiki Minisit , peh 'a e Fakafofonga 'o e Hou'eiki N pele e Kakai kae 'uma' e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai. 'Ai

p ke hoko atu mu'a 'etau 'asenita, mahino ko e taha, ua, tolu 'oku tukuhifo pe ia ki he K miti Kakato.

Ngaahi Tu'utu'uni ke ngaue ki ai Komiti Pa'anga

Ko 'etau fika nima ko e ngaahi tu'utu'uni. Ke kole pe mu'a ki he Kalake ke lau mai pe ia, kae 'osi p pea ko e taha, ua, tolu, f ke k taki pe mu'a ke 'osi p hono laú pea tuku atu mu'a ki he K miti Pa'anga koe'uh ke mou ng ue ki ai, ka 'oku ou faka'amu p ki he K miti Pa'angá ke mou ng ue ki ai he uike ni 'o tuku mai he M nité ke fai ha ng ue ki ai.

Pea ko e fika nima ia 'e tuku pe ia ki he, ke fai 'a e ng ue ki ai. Ka ko e fo'i f ko ke k taki p 'o lau mai he Kalaké 'osi pea tuku atu ki he k miti. Ka 'oku ou faka'amu p ki he Sea ke mou k taki 'o, ke fai ho'omou fakataha koe'uh ke mai e ngaahi me'a ko ia pea 'oku faka'amu p ke lava ho'omou fakataha pea tau lototaha, mou lototaha kae 'oua te tau toe l loa. M l Kalake, lau mai e ngaahi tu'utu'uni.

Kalake T pile: Ngaahi Tu'utu'uni ki he Fakatau Pule'anga 2015.

Lao ki he Pule'i 'o e Pa'anga 'a e Pule'anga 2002.

Ko e Minisit Pa'anga 'i hono ng ue'aki 'a e ngaahi mafai kuo foaki 'i he Kupu 44 'o e Lao ki hono Pule'i 'a e Pa'anga 'a e Pule'anga 2002. 'Oku ne fa'u 'a e ngaahi tu'utu'uni ni:

Konga (1), Talateu, Kupu (1) Hingoa Nounou, 'E ui 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni ko e Ngaahi Tu'utu'uni ki he Fakatau Faka-Pule'anga 2015.

Eiki Sea: K taki, lau pe ko e taha, ua, tolu, f , ke fakahoko mai p ia ki he Fale kae tukuhifo ia ki he k miti ke nau ...

Kalake T pile: Tu'utu'uni Fika (2), Ngaahi Tu'utu'uni Fakatonotonu ki hono pule'i 'o e Ngaahi Ng ue T naki Pa'anga H Mai 2015.

Lao ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Ng ue T naki Pa'anga H Mai 2002.

'I hono ng ue'aki 'a e ngaahi mafai kuo foaki 'e he Kupu 62 'o e Lao ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Ng ue T naki Pa'anga H Mai 2002, 'oku fa'u ai 'e he Minisit 'oku ne tokangaekina 'a e Pa'anga H Mai mo e Tute 'i he loto ki ai 'a e Kapineti 'a e ngaahi tu'utu'uni ko 'eni.

'Uluaki, Hingoa Nounou, Kupu si'i (1), 'E ui 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ni ko e Ngaahi Tu'utu'uni Fakatonotonu ki hono Pule'i 'o e Ngaahi Ng ue T naki Pa'anga H Mai 2015.

Tu'utu'uni Fika 3, Tu'utu'uni Fakatonotonu ki he Tute Kasitomu 2015.

Lao ki he Tute 2007.

‘I hono ng ue’aki ‘a e ngaahi mafai kuo foaki ‘e he Kupu 3 ‘o e Lao ki he Tute 2007. ‘Oku fa’u ai ‘e he Minisit ‘oku ne tokangaekina ‘a e Ngaahi Ng ue T naki Pa’anga H Mai mo e Kasitomu ‘i he loto ki ai ‘a e Kapineti ‘a e Tu’utu’uni ko eni.

‘Uluaki, Hingoa Nounou, Kupu si’i (1), ‘E ui ‘a e Tu’utu’uni ni ko e Tu’utu’uni Fakatonotonu ki he Tute Kasitomu 2015.

Tu’utu’uni Fika 4, Tu’utu’uni Fakatonotonu ki he Tukupau ‘Ekisia 2015. Lao ki he Tukupau ‘Eikisia 2007.

‘I hono ng ue’aki ‘a e ngaahi mafai kuo foaki ‘e he Kupu 3 ‘o e Lao ki he Tukupau ‘Eikisia 2007. ‘Oku fa’u ‘e he Minisit ‘oku ne tokangaekina ‘a e T naki Pa’anga H Mai mo e Tuté ‘i he loto ki ai ‘a e Kapineti ‘a e tu’utu’uni ko ‘eni.

‘Uluaki, Hingoa Nounou, Kupu (1) ‘E ui ‘a e Ngaahi Tu’utu’uni ko eni ko e Tu’utu’uni Fakatonotonu ki he Tukupau ‘Ekisia 2015.

Eiki Sea: Ko ia Hou’eiki ko e f ko ‘oku ou kole p ke tukuhifo pe mo ia, ‘ave ia ki he K miti Pa’anga, ka tau, kae lau mu’a e fika nima ke ‘uh ke tau p loti’i ia, toki ... Mahalo ko e nima mo e ono ‘oku fekau’aki p . Ko ia, lau mai.

Kalake T pile: Ngaahi Tu’utu’uni Fokotu’u ‘o e Kau Tal kita ki he Sino’i Pa’anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon ’ia M 1 1 2015.

Lao ki he Sino’i Pa’anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon ’ia M 1 1 2010.

‘I hono ng ue’aki ‘o e ngaahi mafai kuo foaki ‘e he Kupu 58 ‘o e Lao ki he Sino’i Pa’anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon ’ia M 1 1 2010. ‘Oku fa’u ai ‘e he Minisit Pa’anga ‘i he loto ki ai ‘a e Kapineti ‘a e ngaahi tu’utu’uni ko eni.

‘Uluaki, Hingoa Nounou, ‘E ui ‘a e Ngaahi Tu’utu’uni ko eni ko e Ngaahi Tu’utu’uni Fokotu’u ‘o e Kau Tal kita ki he Sino’i Pa’anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon ’ia M 1 1 2015.

P loti’i Tu’utu’uni fika 5/2016

Eiki Sea: Ko ia ‘oku ke loto ke tau tali ‘a e Tu’utu’uni, Ngaahi Tu’utu’uni Fika 5, 2016, fekau’aki pea mo e Sino’i Pa’anga Fakafonua, k taki ‘o hiki ho nima.

Kalake T pile: Sea ‘oku loto ki ai ‘a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani ‘Epenisa Fifita, Veivosa *Light of Life* Taka, Vili Manu’opangai Faka’osiula Hingano, ‘Eiki Minisit Fefakatau’aki mo e Polisi, ‘Eiki Minisit Mo’ui, ‘Eiki Minisit Ngoue, ‘Eiki Minisit ki he T naki Pa’anga H Mai, ‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, ‘Eiki Minisit Fonua, ‘Eiki Pal mia, ‘Eiki Tokoni Pal mia, ‘Eiki Minisit Pa’anga mo e Palani Fakafonua, ‘Eiki Minisit Lao, ‘Eiki Minisit ‘o e Ngaahi Kautaha Pisinisi ‘a e Pule’anga, ‘Eiki N pele Tu’i’ fitu, ‘Eiki N pele Tu’iha’angana, ‘Eiki N pele Tu’iha’ateiho. ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a e toko 18.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai, k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Oku 'ikai ha fakah loto ki ai 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Lau tu'o ua.

Kalake T pile: Ngaahi Tu'utu'uni Fokotu'u 'o e Kau Tal kita ki he Sino'i Pa'anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon 'ia M 1 1 2015.

Lao ki he Sino'i Pa'anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon 'ia M 1 1 2010.

'I hono ng ue'aki 'o e ngaahi mafai kuo foaki 'e he Kupu 58 'o e Lao ki he Sino'i Pa'anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon 'ia M 1 1 2010. 'Oku fa'u ai 'e he Minisit Pa'anga 'i he loto ki ai 'a e Kapineti 'a e ngaahi tu'utu'uni ko eni.

'Uluaki, Hingoa Nounou, Kupu (1) 'E ui 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ko eni ko e Ngaahi Tu'utu'uni Fokotu'u 'o e Kau Tal kita ki he Sino'i Pa'anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon 'ia M 1 1 2015.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku ke loto ke tau tali, lau tu'o ua ...

<009>

Taimi: 1130 – 1140

'Eiki Sea: Ngaahi Na'e tu'utu'uni? 'Eiki N pele 'Eua.

Kole tukuhifo Tu'utu'uni fika 5/2015 ki he K miti Pa'anga p K miti Kakato

Lord Nuku: Sea, k taki p ko e ki'i kole ko eni mu'a p 'e lava p mu'a Sea ke tuku atu p mu'a ia ki he K miti Pa'anga. Ka 'ikai pea tuku hifo p ki he K miti Kakato koe'uhi ke fai ha ng ue ki ai he 'oku lahi p ngaahi fokotu'utu'u ia heni ki he fokotu'utu'u fo'ou ko eni fekau'aki pea mo e *private sector* pea mo e, kau ki ai pea mo e ' siasi mo e ' me'a ko ia Sea.

'Eiki Sea: Mahalo ko e, 'Eiki Minisit Pa'anga. Mahalo ke, ke ki'i me'a mai.

Lord Nuku: Ke ki'i fai p hano fakamahino'i p 'oku to e hang ke 'ave ki he kakai e fonua p 'ikai Sea, m l .

Fakama'ala'ala ki he founga fili fo'ou kau tal kita

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea. Tapu p mo e 'Eiki Sea e Fale Alea, peh ki he k miti, ki he Hou'eiki M mipa e Fale Alea. Ko e liliu ko eni, ko 'ene 'uhinga eni, ko 'ene liliu eni hono founga fili ko ia e kau tal kita. Pea na'e 'osi, ko e founga maheni foki kimu'a, m mipa kotoa p he ngaahi, ko e ngaahi konga lalahi ko , ko e siasi, ko e ngaahi pisinisi mo e ngaahi *public enterprise*, ngaahi sino ko eni ko ngaahi kautaha pisinisi. Fu'u tokolahi k toa ko ia, ko e founga

kimu'á na'a nau fili e taha kotoa p , ko e fu'u fakamole lahi 'i Tongatapu ni mo Tonga k toa. Ko e founga ko ia na'e fai, 'osi loto taha p ngaahi kulupu ia 'e tolu ko eni, ke nau fili p 'enautolu ia 'ia nautolu p , fo'i kulupu takitaha e tolu ko eni. Nau fili p nautolu ko hai honau fakafofonga mei ai. Ko e founga, ko e muimui p eni ia he founga kuo 'alu ki ai 'a m mani he taimi ni 'i he fili ko 'o e kau tal kitá. Pea ko e founga ia ko na'e fakahoko'aki ko eni, felotoi p siasi ia ko hai k toa he na'e fakataha k toa p ' siasi ia ko hai ha taha mei he siasi te nau 'omai. Fakataha k toa p kau pisinisi ia ko hai ha taha te ne 'omai. Pea fakataha k toa p ' pisinisi ia ko 'a e Pule'anga mo e me'á mo 'omai honau fakafofonga. Fakamole, si'isi'i ka nau loto taha. Ko e 'uhinga ia ko hono 'omai e ki'i lao ko eni Sea. M 1 .

'Eiki Sea: M 1 . Tui p 'oku mahino atu.

Lord Nuku: Sea, 'oku mo'oni p me'a ia ko 'oku 'omai. Ko e ngaahi sekitoa lalahi ia ko fonua 'Eiki Sea, ko e ngaahi siasi mo e kau pisinisi pea mo e pule'angá. Kapau leva te tau sio ki he ngaahi me'a fakapa'angá Sea, 'oku 'ikai ke palanisi 'a e **contribution** ia ko ' sekitoa ko eni ke mal hinga tatau fe'unga. 'Oku 'uhinga peh 'a e, mahino p kiate au ia hono fili ko kau tal kita. Pea kapau 'e hang ko 'ene tu'u ko ia he taimi ni, ko u tui 'oku kei ivi m lohi ange p pa'anga ia ko Pule'anga ka ko e fakapolitikale foki ke fakakau kotoa e me'á. 'Oku 'uhinga peh 'a e fakakaukau ki ai.

'Eiki Sea: Na'e fai p 'a e fetu'utaki ki he poate lolotonga pea nau, nau fakahoko mai p 'oku sai p . Kae tuku p mu'a ke, 'o kapau te ke to e fiema'u ke fai ha feme'a'aki ki ai he K miti Kakato kae...

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea ko e fakahoko atu p . Kuo 'osi lele k miti ia ko eni, poate ko eni. Faka'ofu'ofa 'enau lelé, kuo 'osi kamata. Kaekehe, tuku atu p . Ka 'oku 'ikai ke kau e pule'anga ia heni, 'ikai ke, ko e ' sino p ia ko eni. Pea ko e m mipa, ko e ni'ihi p eni ia 'oku m mipa ko 'i he kautaha ko eni, 'i he sino.

'Eiki Sea: Ko ia , 'oku mahino p ki he motu'a ni koe'uhi ko e sea lahi taha ko e ngaahi siasi. Pea 'oku mo'oni p me'a 'oku tokanga ki ai 'a e 'Eiki N pele koe'uhi na'a 'ohovale ange me'á ia kuo nau to e 'ita nautolu 'o to e mavahe mei he'etau feinga t naki pa'anga 'oku fai. 'Eiki N pele?.

Lord Nuku: Ko ia Sea. (*Mate maika he ngaahi sekoni*) **fie ma'u** kehekehe ia Sea 'a e ngaahi sekitoa ko eni. He kapau, pau ko e Pule'anga p ia, 'ata'at , 'oku faingofua. Ka ko e 'uhinga p ia ke ki'i fakamahino'i p ia ke mahino lelei ki he kakai ko eni ko , he ko e taimi foki ko 'oku fili ai, 'e fai tu'utu'uni, 'e fai tu'utu'uni e sea ko , 'a e poate ko eni Sea.

'Eiki Sea: F f 'Eiki N pele ke tuku hifo p ki he K miti Kakato ke mou..

Lord Nuku: 'Io ko e fakama'ala'ala p ia Sea pea 'i ai mo e fanga ki'i fehu'i 'e fai ki he 'Eiki Minisit . 'Oku 'ikai ke 'i ai ha fu'u me'a lahi ia ki ai Sea.

'Eiki Sea: Sai tuku atu p ia ki he K miti Kakato.

Lord Nuku: Kae k taki p Feitu'u na Sea na'a peh kuo fai ha fakal loa.

'Eiki Sea: ... 'Eiki N pele 'Eua, tuku hifo ia, K miti Kakato.

Tu'utu'uni fika 6/2015

Fika 6. Mahalo ko eni 'oku na feng ue'aki p pea mo e 5 kae lau mai Kalake.

Kalake T pile: Ngaahi Tu'utu'uni ki he Sino'i Pa'anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon 'ia M 1 1 , fokotu'u, fakapekia 2015.

Lao ki he Sino'i Pa'anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon 'ia M 1 1 , 2010.

'I hono ng ue'aki 'a e ngaahi mafai kuo foaki 'e he kupu 58 'o e Lao ki he Sino'i Pa'anga Fakafonua ki he ngaahi Mon 'ia M 1 1 2010. 'Oku fa'u ai 'e he Minisit Pa'anga 'i he loto ki ai 'a e Kapineti 'a e ngaahi tu'utu'uni ko eni.

1. Hingoa Nounou Kupu

'E ui 'a e ngaahi tu'utu'uni ni ko e ngaahi Tu'utu'uni ki he Sino'i Pa'anga ki he Ngaahi Mon 'ia M 1 1 , fokotu'u, fakapeki, 2015.

'Eiki Sea: 'Eiki Minisit Pa'anga ki'i fakama'ala'ala mai.

'Eiki Minisit Pa'anga: Tapu p mo e 'Eiki Sea pea peh ki he hou'eiki Fale Alea. 'Io ko e 'ai p eni ia ko na'e, liliu eni ia he ko e founa motu'a ia e tu'utu'uni ko eni, hono fili ko 'o e kau m mipa. Pea ko e me'a ia na'e tamate'i ai koe'uhi kuo ha'u e tefito'i tui. Liliu e tu'utu'uni p ia 'i he kupu ko ia nau fakahoko atu ko ki ai, 'o fakahoko'aki ia 'a e founa fo'ou ko ia hono fili ko ia e kau tal kita. 'A ia ko hono 'uhinga ia 'oku fakapekia ia koe'uhi kae lele tu'utu'uni fo'ou Sea. M 1 .

'Eiki Sea: M 1 . Ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono lau 'uluaki 'a e ngaahi tu'utu'uni, k taki hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki mo e Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga mo e Palani Fakafonua, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit ki he ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga. 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Tu'i' fitu. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai e toko 17.

'Eiki Sea: M 1 . Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai, k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Ikai ke 'i ai ha fakah loto ki ai.

'Eiki Sea: Ko u kole p mu'a ke tuku hifo p 'a e 6 ke fakataha p mo e 5 ki lalo ki he K miti Kakató he ko ena 'oku, 'oku na natula tatau p . K taki 'o hoko atu ki he 7. Kalake. K taki 'o lau tu'o ua mai kae toki tuku hifo.

Tu'utu'uni fika 7/2016

Kalake T pile: Ngaahi Tu'utu'uni ki he Sino'i Pa'anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon 'ia M 1 1 , fokotu'u, fakapekia, 2015.

Lao ki he Sino'i Pa'anga Fakafonua ki he Ngaahi Mon 'ia M 1 1 2010.

1. Hingoa Nounou – 'E ui 'a e ngaahi tu'utu'uni ni ko e Ngaahi Tu'utu'uni ki he Sino'i Pa'anga ki he Ngaahi Mon 'ia M 1 1 , fokotu'u, fakapekia 2015.

'Eiki Sea: Ko ia Hou'eiki ke 'ai p ko e fokotu'u ia 'a e 'Eiki N pele 'Euá ke tuku hifo p mo ia ke fakataha'i pea mo e 5. Hoko atu.

Kalake T pile: Tu'utu'uni Fika 7. Tu'utu'uni ki he Tauhi 'o e Maau 'i he Ngaahi Feitu'u Fakapule'anga, **Kava m lohi** Tapu, 2015. Lao ki he Tauhi 'o e Maau 'i he Ngaahi Feitu'u Fakapule'anga.

'Io hono ng ue'aki 'a e ngaahi mafai kuo foaki 'i he kupu 6(a) 'o e Lao ki he Tauhi 'o e Maau 'i he Ngaahi Feitu'u Fakapule'anga Vahe 37, 'e fakahoko 'e he Minisit 'oku ne tokangaekina 'a e Polisi 'a e ngaahi tu'utu'uni ko 'eni.

1. Hingoa Nounou – 'E ui 'a e tu'utu'uni ni ko e tu'utu'uni ki he Tauhi 'o e Maau 'i he Ngaahi Feitu'u Fakapule'anga, **Kava m lohi** Tapu, 2015.

'Eiki Sea: 'Eiki Minisit Polisi, 'oku 'i ai ha'o fakama'ala'ala p ko e Minisit Lao. 'A ia ko e Fika 7.

'Eiki Minisit Polisi: Ko e fakama'ala'ala p ki hení ko e, ko e me'a ko ia ki he ngaahi feitu'u ko ia Sea 'oku fai ai ko ia 'a hono fakatau ko ia 'o e ngaahi **kava m lohi** tapu ko eni. Ko e to e ki'i fakapapau'i ange p 'a e anga ko ia 'o e mafai ko ia 'o e Kau Polisi ki hono ta'ofi pea mo hono puke. Hang ko eni, 'oku 'i ai e taimi 'oku, ke to'o 'a e kava mei he falé 'o 'ave ki he me'alele, 'a e me'a peh , ' me'a ia ke ki'i mahino ki hono, 'i ai e mafai e kau polisi ki hono taimi hono puke 'o ha taha te ne fai e ' me'a ko ia.

'Eiki Sea: M 1 .

'Eiki Minisit Polisi: Kapau 'e tuku hifo p ki lalo pea 'oku sai p ia ke talanoa'i ke mahino.

'Eiki Sea: 'Eiki Minisit Lao, to e 'i ai ha'o t naki ki he me'a ko ení, ki he ngaahi Tu'utu'uni ko ia ki he Tauhi Maau 'i he Ngaahi Feitu'u faka-Pule'anga, 'a e kavamalohi.

'Eiki Minisit Lao: (*mate maika*)

P loti'i Tu'utu'uni fika 7/2016

'Eiki Sea: Ok. M l . Ko ia 'oku ke loto ke tau tali hono lau 'uluaki 'a e ngaahi tu'utu'uni fekau'aki pea mo e tauhi ke maaú 'a e ngaahi feitu'u fakapule'anga, tautefito p eni ki he kavamalohi tapu 2015, k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: Sea 'oku loto ki ai 'a Semisi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, Veivoso *Light of Life* Taka, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki mo e Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H mai, 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga mo e Palani Fakafonua, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Tu'i'afitu. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai e toko 18.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Oku 'ikai ha fakah loto ki ai 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Lau tu'o ua.

Kalake T pile: Tu'utu'uni ki he Tauhi 'o e Maaú 'i he Ngaahi Feitu'u Fakapule'anga, Kava m lohi Tapu 2015.

<001>

Taimi: 1140-1150

Kalake T pile: ... Lao ki he Tauhi 'o e Maaú 'i he ngaahi Feitu'u faka-Pule'angá.

'Uluaki: Hingoa Nounou

'E ui 'a e Tu'utu'uni ni ko e Tu'utu'uni ki he Tauhi 'o e Maaú 'i he Ngaahi Feitu'u faka-Pule'angá kava m lohi tapu 2015.

'Eiki Sea: Ko ia ke loto ke tau tali hono lau tu'o uá k taki 'o hiki ho nima.

Lord Nuku: Sea kole atu p mu'a pou pou atu p ki he fokotu'u na'e 'omai he ongo 'Eiki Minisit ke tukuhifo p mu'a ke fai hono fakama'ala'ala.

'Eiki Sea: M l .

Lord Nuku: He 'oku kau e me'a ko ení 'Eiki Sea he me'a ia 'oku fu'u mamafa 'aupito ki he fonuá he 'aho ni hono ma'u 'a e kava m lohi tapú 'i he potu faka-Pule'angá Sea.

Tu'utu'uni fika 8/2016

Eiki Sea: M l . Kole 'Eiki N pele 'Euá tukuhifo. Hou'eiki 'oku, k taki lau mai fika valu, Ngaahi Tu'utu'uni Fakatonutonu ki he Fe'alu'aki 'i he Hala Pule'angá 2015.

Kalake T pile: Ngaahi Tu'utu'uni Fakatonutonu ki he Fe'alu'aki 'i he Hala 2015.

Lao ki he Fe'alu'aki 'i he Halá vahe 156.

'I hono ng ue'aki 'a e ngaahi mafai kuo foaki 'e he kupu 40 'o e Lao ki he Fe'alu'aki 'i he Halá vahe 156 'oku fa'u 'e he ma'u mafai lahi ki he laisení 'i he loto ki ai 'a e Kapinetí 'a e ngaahi tu'utu'uni ko ení.

'Uluakí: Hingoa Nounou

Kupu si'i 'uluakí. 'E ui 'a e ngaahi tu'utu'uni ko ení ko e ngaahi tu'utu'uni fakatonutonu ki he Fe'alu'aki 'i he Halá 2015.

Eiki Sea: Ko ia ke loto ke tau tali hono lau 'uluaki 'o e ngaahi Tu'utu'uni Fika 8/2016 k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: Sea 'oku loto ki ai 'a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipulu, 'Eiki Minisit F fakatau'akí mo e Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ng ue, 'Eiki Minisit 'o e T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit 'o e Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Tu'ilakepa, 'Eiki N pele Nuku, 'Eiki N pele Tu'i' fitu, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 21.

Eiki Sea: Lau tu'o ua.

Fie ma'u fakama'ala'ala he totongi fe'alu'aki he hala

Lord Nuku: Ko e kole p pe ke ki'i fehu'i ange p mu'a ki he, ko e fehu'i p ia ko 'ene tu'u ko ení hang ko hono 'omai ko eni ko 'o e ngaahi totongi ko ení 'o e f 'alu'aki 'a eni ko eni he hala Pule'angá Sea. Ko e ki'i fehu'i hake 'a ia 'oku holo 'a e l sisita ko ení 'i he'ene hiki ko eni ko 'o, hang ko e 'uluakí 'Eiki Sea 'oku, ko e ta'u 'uluaki 'oku pa'anga 'e 60. Me'a ko hono uá ko e totongi he ta'u 'e tolu pa'anga 'e 150. Ko e ki'i, ke fakama'ala'ala mai p p 'oku holo p 'oku 'alu hake ki 'olunga. He ko 'eku tuí 'oku, kapau 'e ki'i m hino p ki he motu'á ni ko u tui au ke tuku atu 'a e lao ia ko ení ke 'alu ia kae toki p loti hono uá.

Eiki Sea: 'Eiki N pele.

Lord Tu'i' fitu: Fakam l ki he ... (mate sound) ko e 'uhingá ko e 'Eiki Minisit na'e toki 'osi fai e tu'utu'uni ki ai 'a e Fale Alea ho Falé 'i he pongipongi ni ko 'ene lao eni na'e fakafoki mai

‘oku fokotu’u ko p ko e h ha f me’a’aki ki ai ke toki fai, hang ko e ‘Eiki Pal miá kapau ‘oku ‘i ai ke fokotu’u e hingoá h m l .

Eiki Sea: ‘Oku ‘i ai ha, Tokoni Pal mia.

Tali Pule’anga ki he ‘uhinga hiki totongi fe’alu’aki he hala

Eiki Tokoni Pal mia: ... (mate maika)... Tapu mo e ‘Eiki mo e Hou’eiki M mipa ko e tali atu pe ‘a fehu’i e N pele mei ‘Eua. ‘a e ‘uhinga ko eni ...ko e ‘uhingá kapau leva ‘e, te ke laiseni fakata’u taha tu’o tolu ‘e 180 ia. Pea kapau leva te ke ‘ai tu’o taha p koe ho fo’i ta’u ‘e tolu ‘e holo leva ia ‘o 150. ‘A ia ko e ‘uhingá ke fakafaingofua’i si’isi’i leva ng ue ‘a e Potung ué ke ne toutou laiseni pea ma’ama’a ange kia koe ko eni ‘a e tokotaha faka’uli ‘o kapau te ke fili ‘a e tohi laiseni ta’u tolu kae ‘ikai ko e toutou laiseni ‘i he ta’u ‘e tolu.

Fekau’aki mo e fehu’i ko eni ‘a e fekau’aki pea mo e ‘Eiki Minisit ko eni na’e fakam l l o’i pea ‘oku ou tui p ‘oku tau ‘osi f m hino’aki p ko e ‘ikai p ke ‘i heni e Minisit p ‘oku ‘ikai ke *available* ‘oku foki mai ‘a e fatongia ko iá ki he ‘Eiki Pal miá. M l .

Eiki Sea: ‘Eiki N pele ‘Eua.

Kole ke fakakau laiseni faka’uli hono ‘ai ke fakata’u 3 pe 5

Lord Nuku: Sea k taki fakamolemole p Sea he maumau’i e lao ho Falé ...koe’uhi ko e tu’u tu’o 2. Ko e ki’i kole atu p mu’a ia ki he ‘Eiki Pal miá kapau ko ia ‘oku ‘i ai ‘a e me’á he taimi ní p ‘e lava ke t naki atu ki ai mo e laiseni faka’uli mei he laiseni faka’uli mei he fakata’u kae fakatonutonu mai p kapau ‘oku hala ke hiki hake ‘o ta’u tolu p ta’u nima kae, ‘o fakatatau p ki he me’a ko ení ‘Eiki Pal mia mei he sivi fakata’u ‘a eni ko totongi fakata’u he ta’ú. Pea ko e ‘uhingá p Sea koe’uhí ‘oku ‘i ai ‘a e kakai ‘oku mai mei muli ‘o fie ma’u p ‘e lava ke hiki hake ke ‘osi ha fo’i ta’u ‘e tolu p ta’u ‘e nima ‘o fakatatau p he ko eni kuo fai e fakangofua peh he ‘Eiki Pal mia koe’uhí ki he ngaahi totongi peh na’a lava ke fakah atu mo e laiseni faka’uli ‘i he ngaahi laiseni ko ení ‘Eiki Sea m l .

Eiki Pal mia: Sea.

Eiki Sea: ‘Eiki Pal mia me’a mai.

Eiki Pal mia: Tapu atu ki he Feitu’u na ki’i tuku mai mu’a ha ki’i faingam lie ke fai, ke toe ki’i sio ki he me’a ko iá ‘oku fokotu’u maí ko u tui mahalo ko e me’a mahu’inga ia. M l .

Eiki Sea: ‘Eiki N pele me’a mai.

Lord Fusitu’a: K taki ko e ki’i kole fakama’ala’ala p te’eki p ke m hino kiate au mei he fakama’ala’ala ko mei he Pule’angá. ‘A ia ko e ‘uhingá kapau te te totongi faka’angataha ha ngaahi ta’u lahi pea ‘e *discount* leva ‘a e, kae ‘oua te te toutou totongi ‘a e me’a ko iá he ta’u kotoa. Mahalo na’a ‘oku, m l .

Eiki Sea: M 1 . K taki Kalake ‘o lau tu’o ua mai.

Kalake T pile: Ngaahi Tu’utu’uni Fakatonutonu ki he Fe’alu’aki ‘i he Hala 2015.

Lao ki he Fe’alu’aki ‘i he Hala vahe 156.

Kupu ‘uluaki: Hingoa Nounou

Kupu si’i ‘uluaki.

‘E ui ‘a e ngaahi tu’utu’uni ko ení ko e ngaahi tu’utu’uni fakatonutonu ki he Fe’alu’aki ‘i he Halá 2015.

Lord Tu’ilakepa: Sea kole atu ke tukuhifo mu’a ki he K miti Kakató.

Eiki Sea: Ko ia. ‘Ai p ke u fakahoko p kae sai ai leva tuku ai p ki he K miti Kakató ka koe’uhí na’e me’a foki ‘a e ‘Eiki Pal miá ke peh tukuange ke nau sio ki ai ... fakafoki mai kae tuku p ki he K miti Kakat kae toki ...

Lord Tu’ilakepa: Poupou Sea.

Eiki Sea: Kole ‘Eiki N pele Vava’u ke tukuhifo K miti Kakató ‘a e fika valu. Hou’eiki tau hoko atu ki he onó.

Ko e l pooti mei he ngaahi K miti tu’uma’u fika ‘uluaki. K miti Tu’uma’u ki he ‘Asenitá pea ko ‘etau ‘asenitá p ena ‘oku, Hou’eiki ‘oku tu’u p foki fakaangaanga ki he mahalo ki he ‘aho 18, tau peh p ka toe vave mai ha taimi ia te tau lava tau lele p ki he ‘aho 25 pea ‘osi ‘e pau ke tau *officially close* tau peh p 25 kapau ‘e ‘osi k toa p ‘ me’a ia ki mu’a koe’uhí he ‘oku kei kae tuku e taimi ki he Hou’eiki Pule’angá koe’uhí ko e teuteu ‘a e patisetí.

‘Oku mahu’inga ‘aupito e patiseti koe’uhí ke taimi ke ‘omai pea mou fai ha’amou f me’a’aki pea mo homou ngaahi Potung u pea ‘ikai ke ngata ai ‘oku kau atu p mo e Fale Aleá ka ‘oku, ‘a ia ‘oku lahi p taimi ke tuku ki M ’asi ke lava e ngaahi me’a ko iá pea mo e ngaahi taimi ki he hoko ha me’á. Ko e fai e fili si’i ki he ‘aho 26 pea tau huufi *officially* leva ki he ‘aho ua ‘o Suné. Ke taimi tatau p ‘e toki ‘i ai p ‘a e fetu’utaki ki he kau Fakafofonga mahalo p te mou, te’eki ke fai e ngaahi fakataha ‘i tu’apule’anga ‘oku, koe’uhí te mou me’a atu. Ka ‘i he taimi tatau ‘oku ou kole p mu’a ki he kau Sea ko eni ‘o e ngaahi k miti ‘a eni ko eni ‘oku tuku atu ke fai homou ng ué ‘i he taimi ko eni te tau ki M ’asi hoko atu mo e lele ai p mei he taimi ni ‘a e ngaahi k mití ke fakahoko mu’a pea fakalava ‘a e ngaahi fakataha ko iá kae t f taha p ki he’etau lolotonga lele atu ko eni ‘i he m hiná ní. Pea ko ia Kalake k taki ke lau mai ‘a e l pooti fika ‘uluaki ki he f K miti Tu’uma’u ‘Asenitá. Pea ‘oku ou tui tuku p ke tau paasi ia. Lau mai.

L pooti fika 1/2016 Komiti ‘Asenita

Kalake T pile: L pooti fika ‘uluaki 2016 ‘a e K miti Tu’uma’u ki he ‘Asenitá.

Ki he Hou'eiki M mipa
Fale Alea 'o Tonga.

Kuo fakahoko atu ke mou mea'i kuo 'osi fakahoko 'a e fakataha 'a e K miti Tu'uma'u ki he 'Asenitá. 'I he fakataha kuo lavá na'e fakahoko ai 'e he Seá mo e Hou'eiki M mipa 'o e K miti ni 'a hono fokotu'utu'u mo fakapapau'i 'a e tohi m hina fakaangaanga ki he ngaahi taimi fakahoko fatongia 'a e Fale Aleá ki he ta'u 2016.

'Oku 'oatu heni 'a e l pooti fika 'uluaki 2016 'a e K miti Tu'uma'u ki he 'Asenita ke me'a ki ai 'a e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Aleá.

Faka'apa'apa atu,

Lord Tu'ivakan
Sea K miti Tu'uma'u ki he 'Asenitá.

'Aho ...

<002>

Taimi: 1150-1200

Kalake T pile: ... 25 Sanuali, 2016.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku ke loto ki ai ke tau tali e fokotu'u mei he K miti 'Asenitá k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: Sea 'oku loto ki ai 'a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipulu, 'Eiki Minisit Fefakatau'akí mo e Polisí, 'Eiki Minisit Mo'uí, 'Eiki Minisit Ngoué, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Maí. 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonuá, 'Eiki Minisit Fonuá, 'Eiki Pal miá, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonuá, 'Eiki Minisit Laó, 'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'angá, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Nuku, 'Eiki N pele Tu'ilakepa, 'Eiki N pele Tu'i' fitu. 'Eiki Sea 'oku loto kotoa ki ai e Hou'eikí, toko uofulu-m -ua.

L pooti Fika 1/2016 K miti Ngaahi Totonu Fale Aleá.

'Eiki Sea: M 1 tali ia. Fika 2, Fika 1/2016 K miti 'a e Ngaahi Totonu 'a e Fale Aleá.

Kalake T pile: L pooti Fika 1/2016 'a e K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Aleá.

'Eiki Sea,
Fale Alea 'o Tonga.

Kuo u fakatulou heni kae fakahoko atu ki he Feitu‘u na ‘a e L pooti Fika 1/2016 ‘a e K miti Tu‘uma‘u Ki He Ngaahi Totonu ‘a e Fale Aleá. Ko e tefito‘i kaveinga ‘o e l pooti ni ko e ola ‘o e feme‘a‘aki ‘a e K mití ki he Tohi Tangi Fika 21/2015. ‘Oku ‘oatu heni ‘a e L pooti Fika 1/2016 ‘a e K mití ni ke me‘a ki ai ‘a e Feitu‘u na mo e Hou‘eiki M mipa kotoa ‘a e Fale Alea ‘o Tongá.

Faka‘apa‘apa atu,

Hon. S miu Kuita Vaipulu

Sea, K miti Tu‘uma‘u ki he Ngaahi Totonu ‘a e Fale Aleá

‘Aho 25 Sanuali 2016.

‘Eiki Sea: Ko ia ke loto ke tau tali ‘a e Fika ‘uluaki ‘a e ng ue ko eni ‘a e K miti Ngaahi Totonu ‘a e Fale Aleá, k taki ‘o hiki ho nima.

Kalake T pile: ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani ‘Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka‘osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipulu, ‘Eiki Minisit Fefakatau‘akí mo e Polisi, ‘Eiki Minisit Mo‘uí, ‘Eiki Minisit Ngoué, ‘Eiki Minisit T naki Pa‘anga H Maí. ‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonuá, ‘Eiki Minisit Pa‘anga & Palani Fakafonuá, ‘Eiki Tokoni Pal mia, ‘Eiki Minisit Laó, ‘Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi ‘a e Pule‘angá, ‘Eiki N pele Fusitu‘a, ‘Eiki N pele Tu‘iha‘ateiho, ‘Eiki N pele Tu‘iha‘angana, ‘Eiki N pele Nuku, ‘Eiki N pele Tu‘ilakepa, ‘Eiki N pele Tu‘i‘ fitu. ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai e toko uofulu.

‘Eiki Sea: Ko ia ‘oku ‘ikai ke loto ki aí, k taki ‘o hiki ho nima.

Kalake T pile: ‘Ikai ha fakah loto ki ai ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Tau tali ia. Hoko atu.

L pooti Fika 2/2016 K miti Tu‘uma‘u Ngaahi Totonu Fale Aleá

Kalake T pile: L pooti Fika 2/2016 K miti Tu‘uma‘u Ki He Ngaahi Totonu ‘a e Fale Aleá.

‘Eiki Sea,
Fale Alea ‘o Tonga.

‘Oku ou fakatulou heni kae fakahoko atu ki he Feitu‘u na, ‘a e L pooti Fika 2/2016 ‘a e K miti Tu‘uma‘u Ki He Ngaahi Totonu ‘a e Fale Aleá.

Ko e tefito‘i kaveinga ‘o e l pooti ni ko e ola ‘a hono vakai‘i ‘e he K mití ‘a e Tohi Tangi Fika 26/2015, na‘e tuku mai ‘e he Feitu‘u na ke vakai‘i ‘e he K mití. Ko e Tohi Tangi ni ‘oku fel ve‘i ia mo e Lao ki he **T** naki ‘o e **K**oloá. ‘Oku ‘oatu heni ‘a e L pooti Fika 2/2016 ‘a e K mití ni ke me‘a ki ai ‘a e Feitu‘u na mo e Hou‘eiki M mipa kotoa ‘o e Fale Aleá ‘o Tonga.

Faka'apa'apa atu

Hon. S miu Kuita Vaipulu

Sea K miti Tu'uma'u Ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Aleá.

'Aho 25 Sanuali 2016.

'Eiki Sea: Ko ia ke loto ke tau tali e L pooti Fika 2 'a e K miti ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Aleá, k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: Sea 'oku loto ki ai 'a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipulu, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki mo e Polisi, 'Eiki Minisit Mo'uí, 'Eiki Minisit Ngoué, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Maí & Tuté, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonuá, 'Eiki Minisit Pa'anga, 'Eiki Minisit Fonuá, 'Eiki Minisit Laó, 'Eiki N pele Tu'i' fitu, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Nuku, 'Eiki N pele Tu'ilakepa. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai e toko 19.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai, k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Oku 'ikai ha fakah loto ki ai 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Tali ia. Hoko atu.

Kalake T pile: L pooti Fika 3/2016.

Lord Tu'ilakepa: Ki'i fakamolemole p Sea.

'Eiki Sea: ...(kovi e ongo)... 'Io k taki Kalake 'o lau mai 'a e Tohi Tangí.

Lord Tu'ilakepa: Ko ia. M l Sea.

Tohi Tangi fika 26/2015

Kalake T pile: Tohi Tangi Fika 26/2015. Faka'aho ki he 'aho ...

'Eiki Sea: Tokoni Pal mia?

'Eiki Tokoni Pal mia: ...(kovi e ongo)...

'Eiki Sea: Hono 2?

'Eiki Tokoni Pal mia: ...(kovi 'a e ongo)... Tapu mo e Sea kae 'uma'a 'a e Hou'eiki M mipa 'o e Fal ... 'oku 'ikai kakato e Lipooti ko e tohi pe 'e taha 'oku 'asi mai ko e tohi hono ua 'oku 'ikai 'asi mai ...(kovi 'a e ongo)...

S miu Vaipulu: ...(kovi e ongo)...

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'asi p he peesi 3. Konga 2 fakam 'opo'opo e fokotu'ú.

S miu Vaipulu: ... (kovi e ongo)... K taki Sea. Ko e ola ko hono vakai'i e Tohi Tangi ko ení 'Eiki Sea, peh he K mití ia kuo 'osi fai e ng ue ia, fatongia ia 'o e Falé. Pea 'oku 'i he 'Ene 'Afió ia ke fakamo'oni huafa ki he lao ko ení, 'ikai ke 'i ai ha tau kaunga 'atautolu ki ai he taimi ni. Lolotonga 'i he 'Ene 'Afió ia. Ko e fakam 'opo'opó ko e kongá uá, 'oku me'a mai ko ki ai e 'Eiki Tokoni Pal mia 'oku ai e fokotu'u. Ko e fokotu'ú leva 'Eiki Sea 'oku, ke fakah e Tohi Tangi Fika 26 ke lau 'i Fale Aleá, pea fakatokanga'i p 'e he Falé. Fale 'Eikí, fakatokanga'i

'Eiki Sea: Fakatokanga'i p , ko ia.

S miu Vaipulu: Ke nouti p 'a e me'á Sea, koe'uhí 'oku 'i he feitu'u totonu p ia 'oku 'i ai e laó ia he taimi ni, ko e feitu'u ia na'e tonu ke fai ki ai e tohi tangí.

'Eiki Sea: Sai, fakatokanga'i ia, kuo u tui p 'oku ... e fakama'ala'alá. M 1 .

Lau Tohi Tangi Fika 26/2015

Kalake T pile: Tohi Tangi Fika 26/2015, faka'aho ki he 'aho 12 'Okatopa 2015.

Sea,
Fale Alea 'o Tonga,
'Ofisi 'o e Fale Alea
Nuku'alofa.

'Eiki Sea,
Taumu'a : Fekau'aki mo e Lao 'o e Fakatau Fakam lohi p ko e *Receivership Act*.

Fakatulou atu ki he Seá mo e Fale 'Eiki ni pea 'oku mau kole ke mau h fanga atu he kolosi 'oku kei vilingia he fuka e 'otu Tongá pea mo e moto 'o e fonuá, 'Otua mo Tonga ko hoku Tofi'á.

'Eiki Sea, ko e me'a fakavale he anga ka ko e masivá, ko e tangí ni mei he 'ango'ango 'a e masiva 'a e kakai he fonuá. Ko e 'aho ni 'oku mau kole fakamolemole he fiamatamu'á ka ko e anga ia 'a e masivá, te mau tangi p kae 'oua kuo ongo atu ho mau le'ó he fakaongotuli 'a e kau Fakafofonga na'a mau fili ke nau 'ave homau le'ó ki Fale Aleá.

Ko e pule'anga 'o e 'aho ni, ne talaki ko e pule'anga ia 'o e kakaí, pea ne nau tala ko e lao kotoa p , 'e fakapaasi 'i Fale Alea te ne uesia 'a e mo'ui 'a e kakaí 'e tomu'a 'ave ki he kakai 'o e fonuá ke tomu'a fai mai ha 'anau lau ki ai.

Ka ko e 'aho ni kuo fiu fakaongoongo 'a e kakaí ki he foki mai 'enau kau Fakafofonga ne nau filí ke fai ha talanoa, ka ko 'eni kuo ngalo 'a e kakaí pea kuo nau fakapaasi 'i Fale Alea 'a e lao te ne uesia 'a e mo'ui faka'ikon mika 'a e kakai 'o e fonuá. Pea ko e makatu'unga ia 'a e Tohi Tangi ni, he kuo faka'at 'e he Tu'í, Konisit toné mo e Totonu Fakanatula 'a e tangatá. 'Oku 'ikai ko 'emau 'uhinga ke 'oua 'e ta'etotongi 'a e mo'ua 'a e kakai e fonuá, ka 'oku 'i ai 'emau tui ko e lao ko 'ení te ne toe fakamasiva'i ange 'a e kakaí 'i hano fakavave'i mo toe fakafaingam lie'i ange ke mole 'enau koloá 'i ha tu'utu'uni fa'iteliha ki he sino 'oku ne puke 'a e koloa ke malu'i

‘aki ha n . Pea ko e ngaahi ‘uhinga eni ‘oku mau tui ai ke ‘oua te mau tali ‘a e Lao Fakaangaanga Fakatau Koloa Fakam lohi *Receivership*

<003>

Taimi 1200-1210

Kalake T pile: ... ‘Uluakí, ‘oku ‘ikai taimi ‘a e lao ni koe’uhí ko e tu’unga faka’ekon mika. ‘Oku te’eki ke mateuteu ‘a e kakai ki he Lao ko ‘ení, pea na’e te’eki ai ke ‘omai ke fai ha t langa ki ai ‘a e kakai ‘o e fonua. ‘Oku lolotonga t lalo ‘a e ‘ikon mika fakam mani lahi, pea uesia ai ‘a Tonga pea ‘oku feinga ‘a e ngaahi Pule’anga kehe ke fai ha tokoni ki he ‘enau kakai mo e ngaahi pisinisi ‘a e kakai honau fonua k ko Tonga kei feinga ke m nava ‘a e Kakai kuo t moloki kinautolu he lao ko ‘eni.

Ua, ‘oku filifilim nako ‘a e Lao ni, sai ki he tu’um lie kae li’ekina ‘a e masiva. Ko e Lao ‘eni ia ‘e mon ‘ia ‘a e ni’ihi tokosi’i ke omi ‘o ‘inivesi ‘i Tonga ni hang ko e ngaahi pangik , hanga ‘e he fo’i Lao ko ‘ení ‘o fakam lohi’i ‘a e tokotaha ‘oku ‘i ai ‘ene silini kae ta’etokangaekina ‘a e tokotaha masiva ‘oku mo’ua, k ‘oku mau tui ko e Kakai ke fakamu’omu’a ‘i he fa’u Lao, he ko ‘enau tu’um lie ‘e tu’um lie ai ‘a e fonua.

Ko e Lao ia ko ‘ení ia ‘e tu’um lie ‘a e ngaahi Pisinisi kae to e faka’ofaange ‘a e kakai ho fonua. Ko e CEDAW faka’ekon mika ‘eni ki Tonga, hanga ‘e he Lao ko ‘ení ‘o holoki ‘a e ‘ikon miká, h mai ‘a e Lao ko ‘ení lahi ‘a e holomui ‘e tu’u ‘a e ‘ekon mika pea holo leva ki lalo, kae kei ma’u p ‘a e ngaahi vahe m ’olunga ‘a e ni’ihi. Tau peh ko e palopalema ‘oku hoko ‘i he taimi ní ko e landing structure ‘i he taimi ní, ko e há ‘a e landing structure ‘oku ne pule’i ‘a e ngaahi Pangik .

Tolú, Ko e Lao ni ‘oku ne fakafaingofua ‘a e ngaahi ng ue ‘a e ngaahi Pangik ke puke fakam lohi’i ‘a e koloa malu’í ‘o a’u ki he kelekele. Ko e Lao ko ‘ení ‘oku ‘ikai ke ngata p he fakafaingam lie’i mo e fakangofua ‘a e ng ue ‘a e ngaahi pangik ke puke ha koloa malu’i ‘aki ‘a e n , kelekele, naunau ng ue mo e ngaahi koloa kehekehe p , ko ha taha p ‘oku mo’ua ki ha sino fakafa’ituitui p kautaha ‘oku hanga ‘e he Lao ko ‘ení ‘o fakafaingofua ke puke ‘enau koloa ‘o ‘ikai ke to e ‘i ai ha totonu ‘a e tokotaha n , kau ai ‘a e kau Siaina, ha taha p ‘oku mo’ua ki ha falekoloa p kautaha, pea peh p ki he Pangik foki. Ko e Aleapau ‘a e Pangik ‘oku pule’i’aki ha n ‘oku mau tui ‘oku ‘osi fe’unga p ia ke ne pule’i mo malu’i ‘a e koloa malu’i ‘i he Aleapau ha ongo sino.

‘Oku ‘ikai ke mau tui ‘oku to e fie ma’u ke fakam lohi ange ‘a e mafai ‘a e sino ‘e taha ‘o e Aleapau n he’e hoko ‘a e Lao ni ke to’o ‘a e faingam lie ‘a e tokotaha n ke ne taukapo’i ‘ene totonu fakaaleapau.

F , Lao ‘oku taumu’a ki he Kakai muli kae li’aki ‘a e kakai ‘o e fonua. Taha ‘o e ngaahi taumu’a fakakaukau ko ‘ení ke ‘asi ki tu’a ‘a e Pule’angá ‘oku maau ‘a e me’a kotoa p ke nau omi ai ‘o ‘inivesi ‘i Tonga ni. ‘Oku maau fakalao ke nau hanga ‘o faka’ilo ha taha ‘o t naki ‘enau s niti tatau ai p p ko e h . Kuo hanga ‘e he Lao ko ‘ení ‘o tokangaekina ‘a e tu’um lie kae li’ekina ‘a e kakai ‘o e fonua.

Nima, tu'unga 'o e Pule'angá 'oku ta'emahino. 'Ikai ke fu'u mahino 'a e tu'unga 'o e Pule'anga. Ne tala 'e he Pal mia ko e mahu'inga tahá 'a e kakai, pea 'oua na'a laka ha tupu h pangik 'i he 2 milioná 'i he ta'u, pea ka laka pea tuli nautolu. Ko 'eni to e me'a mai p 'a e Tokoni Pal mia 'o pou'i 'a e Pangik kae t mate'i 'a e kakai na'a nau fili nautolu ki loto Fale Alea.

Ono, 'oku fu'u pelepelengesi mo fakalilifu 'a e fokotu'utu'u fakalao 'a e Pule'anga he ko e sitepu 'uluaki 'eni ke fakakakato 'a e Lao *receivaship liquidation* mo e *bankruptcy*. 'Oku fie ma'u 'a e taimi lahi ke to e t langa'i mo fakakaukau'i 'a e Lao ni, koe'uhí ko e malava ke uesia 'a e Kakai 'o e Fonua. Ko e fakaava 'eni 'e he Pule'angá 'a e matap ke 'osi p Lao ki he *receivaship* hoko atu ki he *liquidation* pea hoko atu ki he Lao 'o e *bankruptcy*, pea 'oku taumu'a 'a e Lao ko 'ení ke fakap pula'i 'a e kakai 'o e fonua pea 'e ala mole 'enau koloa mo e kekelelé.

Fitu, 'oku 'ikai ke mau tui ne fakakaukau'i lelei 'e he Pule'anga 'a e mateuteu 'a e fonua ki he Lao ni mo e taukei 'a e kakai ke fakahoko 'a e ngaahi fatongia mamafa 'o e Lao ni. Ko e me'a anga maheni ha fokotu'u ha Lao ha Fonua ke ne fakakaukau'i 'a e taukei 'a e kakai 'o e fonua p 'e lava ke nau fakahoko ngaahi fatongia fakalao. Lao ko 'ení ko e kakai mulí p kuo fakanoho ke nau receivaship 'i Tonga ni, he ko e Kakai p ia 'oku falala ki ai 'a e ngaahi pangik muli. Ko e hoha'á he 'oku 'i ai 'emau fakakaukau ko e kakai mulí p te nau ma'u mon he ngaahi ng ue fakalao ko 'ení 'o hangé ko e me'a 'oku lolotonga hoko 'i he 'aho ni. 'Oku mau loto ke teuteu'i 'a e Kakai 'o e Fonua ke nau lava 'o fakahoko 'a e ngaahi ng ue ni 'i ha taimi he kaha'ú 'oku toki fe'unga ke fakahoko 'a e Lao ni ki he fonua ni.

Valu, 'oku 'ikai ke kakato pea 'oku fakapalataha p 'a e Lao ni. Ko e Lao ni ne fa'u p ke malu'i 'a e tu'um lié kae li'ekina 'a e masivá mo e kakai 'o e Fonua. 'Oku mau tui 'oku totonu ke 'uluaki fakakakato 'a e Lao ni ke 'alu fakataha 'a e foaki 'i he mafai fakatau fakam lohi mo ha Lao makehe ke ne malu'i mo e totonu 'a e tokotaha n mo e kakai fakal kufua 'o e fonua. K ko e me'a 'oku mahu'ingaange ke 'uluaki feinga 'a e Pule'angá ke langa'i ki 'olunga tu'unga faka'ekon mika 'o e Fonua, ke malava 'e he kakaí, kakai 'o e fonua 'o totongi totonu pea 'i he taimi totnu honau ngaahi mo'ua pea ke 'omai foki 'a e ngaahi Lao peh ni ke 'uluaki t langa'i 'e he Kakai 'o e Fonua he ko kinautolu te nau fua 'a e nunu'a 'o e ngaahi Lao peh ni.

Hiva, ko hai ko 'oku tali ui ki ai 'a e Pule'angá. Koe Lao ko 'ení 'oku ne fakamahino mai ki he Kakai 'o e Fonua 'oku tali ui 'a e Pule'angá ia ki he ngaahi pangik mo e kakai tu'um lie k ko e p seti 'e taha 'o e Fonua, kae li'ekina 'a e Kakai 'o e Fonua pea 'ikai 'omai hanau faingam lie ke 'oatu ha'anau lau mo e fakakaukau. K laum lie lelei 'a e Feitu'u na 'Eiki Sea mo ho Fale 'Eiki ni ke ta'ofi 'a e Lao ko 'ení. 'Oku kei malava p 'a e ngaahi Pangik mo ha kautaha p sino taaotaha ke faka'ilo ki he Fakamaau'anga ha kautaha p sino taaotaha 'i ha mo'ua 'oku 'ikai fakafiem lie 'a hono t fakafoki.

'Oku lolotonga fakahoko p 'a e mafai fakalao ko 'ení pea kuo lahi 'a e ngaahi pisinisi kuo tu'utu'uni 'e he Fakamaau'angá ke pule'i faka-*receivaship* kae 'oleva ke totongi fakafoki 'a 'enau n 'o a'u p ki he mafai 'a e *receiver* ke fakatau 'a e koloa ke lava 'o totongi fakafoki 'a e n . Kapau 'oku kei lava p 'a e me'a ni 'i he Lao lolotonga ko e h 'a e 'uhinga 'oku to e feinga ai 'a e Pule'angá ke fakah mai 'a e Lao ko 'ení.

Ko e ngaahi hoha'á mo e fehu'i 'oku 'ikai mahino mei he fokotu'utu'u Lao 'a e Pule'angá ko hai 'e lave mon mei he Lao ko 'ení, ko hai 'e uesia pea ko e h 'a e ngaahi nunu'a ka hoko atu 'a e Pule'angá 'i he'enua vilitaki ke fakamo'oni huafa 'a e Tu'í 'i he Lao ko 'eni.

Fakamolemole ange kimautolu na'a kuo fakafiematamu'a 'a e fakatangí k ko 'emau ongo'i p hotau Fonua mo e **tukufonua** poto 'a e 'Uluaki F pea tau melino, tau'at ina mo fiefia mai ai 'i he ta'u 'eni 'e meimei 200.

Fakatauange 'e fait puekina mai 'a e Feitu'u na mo e Fale Alea 'o Tongá 'e he 'Otua M fimafi 'i hono tataki hotau fonua, he kuonga faingata'a ni.

Faka'apa'apa atu mo e Lotu mei he Kakai masiva ho fonua.

Kau fakamo'oni hingoá p 'eni 'oku fakapipiki ai 'Eiki Sea, m 1 .

'Eiki Sea: Ko ia Hou'eiki fakatatau p ki he me'a 'a e Vava'u 15, koe'uhí he ko e me'a 'oku 'i He'ene 'Afio, ko ia ko ...

S^{miu} Vaipulu: Ko ia Sea ko e Lao ko 'ení 'oku 'osi 'i he'ene 'Afió ia, pea ko e fokotu'u p 'a e K mití ke *note* p 'e he Fale ni Sea, m 1 .

'Eiki Sea: Pea ko ia Hou'eiki ko e fokotu'ú kuo 'omai p 'e he peesi 3 'a ia ko e kongá 2, fakam 'opo'opo mo e fokotu'u. Pea ko ia 'oku ke loto ke tau tali p ke tau *note* p 'a e fokotu'u mai 'a e k mití, **ko ia** 'oku ke loto ki ai pea hiki ho nima.

Kalake T pile: Sea loto ki ai 'a Semisi Kioa Lafu Sika, Penisimani 'Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, Samiu Kuita Vaipulu, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki mo e Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit 'o e Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'angá, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Tu'ilakepa, 'Eiki N pele Tu'i'afitu. Sea 'oku loto ki ai 'a e toko hongofulu m fitu.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke ke loto ki ai pea k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Oku 'ikai ha **fakah loto** ki ai 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Hou'eiki m 1 'aupito 'a e feme'a'akí k tau ... ui mai 'a e taimi kai ho'at , m 1 , tau toki fakataha mai ki he 2 ho'at .

(Na'e m 1 1 ho'at heni 'a e Fale)

<005>

Taimi: 1400-1410

S tini Le'o : Me'a mai e Tokoni Sea 'o e Fale Alea. (*Lord Tu'i* fitu).

'Eiki Sea Le'ole'o : Koe p ke u h fanga he ngaahi talafakatapu kuo aofaki he Fale 'eiki ni, kae tuku p mu'a ke u h fanga atu 'i he tataki na'e fai 'e he Sea 'o e Fale Aleá 'aneuhú. Tau fakafeta'i p ki he 'Otua Mafimafi 'i he'ene fakalaum lie lelei kimoutolu, Hou'eiki, 'o tuku ha taimi ke tau hoko atu ai p 'a e ngaahi fatongia, 'a ia kuo tukupau he 'aho ni ke tau lalaka mo iá. Kuo tau s tu'a foki mei he l pooti ko eni fika 6 (iii), ka kimu'a ke tau hoko atú, fie lave'i 'e he motu'a ni pe 'oku 'i ai ha taha he Hou'eiki 'oku fie me'a ki ha ki'i me'a, ha me'a ke fai ha feme'a'aki ai ka tau toki hoko atu. Me'a mai e Fakafofonga Ha'apai Fika 13.

Tokanga ki he ng ue langa 'i Ha'apai

Veivosa Taka : Tapu pea mo e 'Eiki Sea e Fale Aleá. Tapu mo e Fale 'eiki. Sea, m l mu'a 'etau ma'u e 'aho fakakoloa ko eni. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha faingata'a 'e hoko. Ka 'oku ou fakamal koe'uhí ko e faingam lie kuo 'omai ma'a e motu'a ni, ke fai atu ai ha ki'i fakahoha'a, Sea, fekau'aki pea mo e ki'i faingata'a 'oku hukitonu he Fo'i 'One'one, he fekau'aki mo e langa af. Pea ko hono hokó, ko e tu'unga 'oku 'i ai 'a e halanga fehokotaki 'o Pangai pea mo e Vahe Foá.

'Eiki Sea, ko e tu'unga ko 'oku 'i ai 'a e langa af , na'e toe e fo'i fale 'e 65, koe'uhí ko e palopalema 'a e Kautaha OBI, pea na'e tuku ai ke toki hoko 'a hono langa 'i he ta'u ni. Pea 'oku 'i ai 'a e ongoongo ia kuo u ma'u. Ko e fo'i fale 'e 65 ko iá, ko e fo'i fale p 'e 20, 'i he 'osi ko eni 'a e savea ko eni 'e ngofua ke langa he Vahefonua Ha'apai. 'A ia ko Foa, pea mo Vahe Kauvai. 'Eiki Sea, ko e me'a ia 'oku fakaloloma. Lolotonga e si'i faingata'a'ia 'a e kakaí, pea mo e k inga faingata'a'ia, kuo 'omai 'a e toe savea fo'ou ia mei he savea ko na'e fai 'i he ta'u kuo 'osí, 'o ma'u ai 'a e fale 'e 65, 'oku toe ke fakahoko hono langá, pea ko e si'i fokoutua 'a e k inga ko eni, 'i he t niti 'o tali. Pea ko eni ia kuo hoko mai 'a e toe savea fo'ou, pea ko 'eku 'eke atu, talamai ko e 'ai option p . Option 'uluaki pea ua, pea tolu. Ko e fa'ahinga savea ko eni na'e faí, Sea, 'oku peh ni. 'Oku ke loto ke fakalelei'i p e ki'i fo'i palepale ko ena 'oku ke nofo ai? Pea ko e tali ko 'a e uitou. Fakamolemole ko 'eku tali 'a'aku ki he fale kakato. Ka 'oku ke loto ke ke ki'i fale kongá p ?

'A ia, Sea, ko e ngaahi fehu'i ko eni 'oku ne toe t naki mai e af lahi, fakasino, ki he k inga e Vahefonuá, pea 'oku kole ai ki he Feitu'u na pea mo e Fale 'eiki ni ke fai mu'a ha tokoni ki he fu'u faingata'a ko ia kuo hoko 'i he 'ahó ni. Ke toe fai hano 'omai ha me'a 'oku mahino pea 'asi mai 'e mo'oni. Ko hono mo'oní, Sea, 'oku 'osi lahi e mate ia he f mili. Pea 'oku hangehang kia au 'oku makatu'unga ai 'a e to'o 'a e falé ia, ko e 'uhingá ko e mate ko 'a e tamaí, pe ko e mate 'a e fa'é, pea kuo holo leva 'a e toko lahí ia mei he toko 8. Pea ko e kongá ia 'oku fai ai 'a e fakahoha'a ki he Feitu'u na, fekau'aki pea mo e palopalema ko eni kuo hokó, ko e palopalema lahi eni.

Ko e me'a hono hokó, Sea, ko e fekau'aki pea mo e ' hangá, 'oku tu'u he tu'unga fakatu'ut maki he taimi ni. Na'e 'i ai e ki'i af he ta'u kuo 'osí, pea na'a ne kamata hono maumau'í. Pea ko e toe af ko eni 'i he ta'u ni, 'oku toe fu'u maumau lahi. Ko e fa'u ko e ' hangá, na'e 'ai e fo'i wall 'i he ongo tafa'akí, pea 'ai mo e f tini fakas . Ko 'ene tu'u ko 'i he taimi ni, kuo 'osi ava e fakas , h fanga he fakatapu, pea ko 'ene tu'u lavea ngofua ia mo maumau 'a e ' hanga ko eni, te'eki ai p ke fai ha ng ue ki ai, ka ko e fai p hano 'oatu. Hang

kiate au ia 'oku nau **fie ma'u** ha l pooti, ka 'oku sai p ke u 'oatu ai p e lipooti ke me'a mai 'akinautolu 'oku 'i ai 'a e fatongia ko eni, he ko e faingata'a lahi 'oku fakahokó. Ko e kongia ia, Sea, 'oku fai ai 'a e fakahoha'a ki he **Feitu'u na**, fekau'aki pea mo e faingata'a 'oku hukitonu 'i he Vahefonua Ha'apai 'i he 'aho ni.

Fakam l 'ia tokoni maama sola e Pule'anga

Ko hono hokó, Sea, 'oku 'i ai 'a e fakam l ki he Pule'angá, 'Eiki Pal miá, kae'uma' e Tokoni Pal miá, koe'uhí ko e fiefia 'oku ma'u 'e he k inga Nomuka, kae'uma' e vahe Kauvai, 'a e maama sola, pea na'e ulo ia, Sea, 'i he p 29 'o faka'osi ta'u 'a e faka'osi ta'ú, pea mo e uike lotú, 'osi maamangia ai 'a e k inga e fo'i 'one'one. 'Oku 'i ai 'a e fakam l ai ki he 'Eiki Tokoni Pal mia, ko e ng ue kuo lava 'o fakahoko, pea lava ai 'o maamangia 'a e k inga 'i he 'ofa kuo ne fakahokó. Sea, ko e ng ue ko eni na'e fai ia kuo 'osi m l l e Pule'angá pea fai mai e fakatangi mo e kole ki he 'Eiki Tokoni Pal mia, **'o ne** loto ma'ulalo ke 'oange p ki he motu'á ni, pea 'oange pea mo e motu'a Ha'apai p 'oku ng ue ai, ke mau ng ue lolotonga e m l l , 'o toki 'osi e ng ué fakak toa 'i he 'aho 30, kuo mo'ui k toa e maama sola, tokoni mei Siaina.

Ko hono hokó, 'oku fakamal ki he 'Eiki Minisit e *Public Enterprise*, mei he fo'i 'one'one, pea peh foki ki he Sea 'o e Poate, *Steve Edwards*. Pea peh ki he *CEO*, Lavemai, ko 'enau anga 'ofa 'o to'o 'a e ngaahi *wharfage*, pea peh ki he Tute, *Revenue*. Na'e 'i ai e ki'i motu'a palau, na'e tokoni a Siaina, ki'i motu'i palau 'e 2, pea mo e ki'i palau 'e 1 p 'a Kauvai, tokoni ia mei he pa'anga v hengá, pea 'oku lava ai ke si'i fiefia e k inga. Ka ko e toe eni e **kautaha vaka**, ke fakafolau atu 'a e ki'i motu'i palau, ke langa ai p , Sea, 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e Vahefonua. 'Oku hoha'a ki ai e Feitu'una, tapu mo e Fale 'eiki ni, ke langa e ngoué, pea 'oku ou tui 'oku 'i ai e fiem lie, feng ue'aki lelei 'a e ngaahi kautaha 'a e Pule'angá.

'Eiki Sea Le'ole'o : Ki'i fehu'i p , Fakafofonga. 'Oku 'i ai ha'amou pa'anga fakafeitu'u?

Veivosa Taka : 'A eni, Sea, na'e fai atu ai 'a e fakahoha'a.

'Eiki Sea Le'ole'o : 'A e ' mon peh ke lava ke kamata mei ai 'a e **me'a ko** 'oku ke lolotonga me'a ai?

Veivosa Taka : Ko ia, Sea. Ne mu'a foki e fanga ki'i *project* ia, Sea, pea ko e toe eni na'e fakakato'aki e ki'i pa'anga ng ue ko eni 'a F kakai, 'o fai ai 'a e ng ue. 'Oku toe leva 'a Lotofoa mo Ha'ano ke toki fai ia 'i he ta'u ni. Ka ko e kole ia 'oku fakahokó, ke fakam l atu koe'uhí ko e ngaahi ng ue lahi kuo lava 'o fakahokó, pea 'oku fel l ve'i e ngaahi fetokoni'akí, pea 'oku 'i ai e kole fakamolemole, Sea, ki he ngaahi Potung ue 'a e ...

<006>

Taimi: 1410-1420

Veivosa Taka: .. 'a e Pule'angá kapau 'oku 'i ai ha ngaahi fakaf tunga 'oku fai **atu** he fakahoha'á, ko e tokoni ki he k inga 'o e **Fo'i 'O**ne'one. Pea ko e me'a ia 'oku laú Sea, 'a e

‘aonga pea mo e *benefit* ‘a e kakai masiva ‘o e Pule’anga Tongá, kae tautautefito ki he Fo’i ‘One’one, ‘o lava ai ‘a e ngaahi fatongia ko eni. Sea, ko e ngata’anga ia ‘o e fakam l ‘oku ‘oatu mei he motu’a ni, m l ‘aupito.

Sea Le’ole’o: ‘Oku ou fakam l ki he Fakafofonga ‘o e Kakai ‘o Ha’apai 13, ‘i he toe fakamanatu mai ‘o e ‘ ng ue totonu p ia, ka ‘oku ou lave’i mahalo ‘e toki fai ha me’a mai ‘a e Pule’angá fekau’aki pea mo e faingata’a ‘aovivili ko ia ‘oku lolotonga ng ue p ki ai ‘a e Pule’anga. Me’a mai ‘a e ‘Eiki N pele Ha’apai. ‘Oku ou lave’i p ‘oku ‘i ai p ‘a e me’a heni na’e me’a ki ai ‘a e Fakafofonga ‘o Ha’apai 13. Mahalo ko e me’a ia ‘e ‘i ho’omou ngaahi K miti faka-Vahefonuá kae me’a mai ‘a e ‘Eiki N pele.

Lord Tu’iha’angana: Tapu mo e Feitu’u na Sea Le’ole’o ‘o e Fale Alea ‘o Tongá, tapu ki he Tokoni Palemiá kae ‘uma’ ‘a e kau Minisit ‘o e Kalauní , pea tau ki he Hou’eiki Fakafofonga N pelé, pea peh ki he Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakai. Sea fie kau fakataha p mo e fetapa ne fakahoko ‘e he ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tongá ‘ane pongipongi ni. Fakafeta’i ki he ‘Otua he’ene **kei** tauhi ‘o a’usia mai ‘a e kamata’anga ‘a e ng ue ‘o e Fale Alea ‘o Tongá ki he **ta’u fo’ou** ko eni, kei laum lie lelei p ‘a e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga, pea peh ki he Feitu’u na ‘a e kei ma’u ho Sea ki he ho’at ni. Peh ki he ‘Eiki Pal mia, Hou’eiki Minisit ,pea peh ki he Hou’eiki Fakafofonga N pele kae ‘uma’ ‘a e **kau** Fakafofonga ‘o e Kakai.

‘Oku ou kaunga ongo’i p foki ‘Eiki Sea ‘a e me’a kuo hoko ki he ‘etau kaung ng ue toko 2 kuo mole hona Seá mei he Fale Alea ‘o Tongá. ‘Oku ou tui ko e anga p ia ‘o e ng ue, pea ‘oku neongo kuo fakakakato ‘a e ngaahi ng ue ki ai, ka ko ‘etau ng ue kuo pau p ke tau muimui mo e faka’apa’apa ki he Lao ‘o e fonuá. M l ‘aupito ‘a e ma’u faingam lie

Sea, pea ko e me’a p ‘oku ou fakahoha’a ki ai, hang p ko e muimui p he me’a na’e me’a ki ai ‘a e Fakafofonga 13 Ha’apai, ‘a ia ‘oku fekau’aki pea mo e maumau ‘a ‘ahanga Foa. Hang p ko ia ‘oku ‘osi mea’i ‘e he Ongó Fakafofonga, ka ko e fakahoha’a ‘a e motu’a ni ‘i he tu’unga ko e Sea ‘o e K miti Fakalalakaka ‘a e Vahefonua Ha’apai. ‘A ia na’a mau tokanga’i ‘a hono langa ‘o e ‘ahanga Foa.

Lava atu ‘o fai ‘a e ‘A’ahi ki ai he uike kuo ‘osi Sea, he na’e ‘osi ‘omai he ongoongo. Peh foki na’a ku lave’i na’e ‘osi ‘i he l pooti ‘a e Talekita ko eni ki he ngaahi fakatamaki fakaenatula, ‘a e mahino na’e ‘i ai ‘a e maumau ki he ‘hanga ‘e ‘Eiki Sea. Ne u lava atu au ‘o fai ‘a e ki’i vakai ki ai, ‘i he uike kuo ‘osi, pea mahino p hang na’e ‘osi me’a ki ai ‘a e Fakafofongá, ko e ‘hanga Sea ‘oku ‘ikai ke fu’u loko ‘i ai ha fu’u uesia ki ai. Ko e mahino p ko e ngaahi maka ko eni hang ko e holisi ko eni p ko e ongo fo’i *wall* ko eni ‘o e ‘hanga, na’e lave ki ai ‘a e Fakafofonga. ‘Oku ‘i ai p foki ‘a e ngaahi maka motu’a p ko ia mei he ‘ahanga motu’a na’e ‘omai ko eni kihe tafa’aki, ‘a ia ‘oku ki’i veuki atu ‘a e ngaahi maka ko ia. Ko e palopalema ki he maumau ko eni ‘o e ‘hanga, he fakatamaki fakanatula ko eni, ko e hoko ‘a e **hala pule’anga**, ongo hoko’anga ko eni p ko e *road approach*. Hoko ko ‘a e hala Pule’anga ki he fo’i sino’i ‘ahanga. ‘A ia ko e palopalema ia na’e hoko ‘i he ki’i matangi ko ia he ta’u kuo ‘osi. ‘A ia p ko ‘oku anga maheni ki ai ‘a e k inga ‘o e Vahefonua Ha’apai, ‘a ia he taimi ko ia ‘oku fakafuli ai ‘a e ‘hanga. ‘Oku mahino foki ‘oku fu’u m lohi ‘a e ongo holisi ko ia ‘o e ‘hanga, pea ‘oku pau ke teke m lohi ‘aupito ‘a e tahi ki he ongo mata fonua, ‘a eni ko oku uesia ai a e hoko ko eni ‘a e halapule’anga ki he ‘ahanga.

Fokotu'u kole ki he Pule'anga ha pa'anga ke tokoni'i 'hanga Foa

Ko ia ko e kolé ia 'Eiki Sea 'i he efiafi ni, ko e 'uhinga ko e me'e totonu eni ke fakapa'anga mei he *Contingency Fund*, pe ko e me'a ki he pa'anga fakatu'upak pea ko e fokotu'u ia 'a e motu'a ni 'Eiki Sea. Kole mu'a ki he Pule'angá, ke to'o mu'a ha pa'anga fakafou 'i he Potung ue ko eni 'o e Ngaahi Ng ue Lalahi, ke fai ha'anau ng ue ke fakamahu'inga'i 'a e ng ue ko eni, pea ke to'o mei he pa'anga ko eni. 'Oku ou tui ko e me'a totonu p eni. 'Oku ou tui 'oku fiema'u ke fai ha ng ue. 'Oku 'ikai ko ha fu'u me'a lahi eni. Ko e feinga'i ma'u p ke tanu 'a e ongo.., tautefito ki he fo'i hoko ko eni mei Koulo, tatau p mo e Kauvai Foa. Na'e 'osi kamata uesia p ia he 'osi 'a Ian 'o kamata kai mei 'e he tahi ia 'o ava 'a lalo ko eni ko . Ko e fie ma'u p ia ke toe tanu fakafoki 'a e me'a mo toe fakamalohi mai, p ko e ngaahi maka lalahi ke ki'i malu'i mai 'aki tautefito ki he fo'i hoko ko eni mei Koulo ki he 'ahanga. 'Oku peh p pea mo e hoko mai ko eni ki he fakam lohi'i ko eni 'o e fo'i hoko ko eni. Ko e fo'i me'a ia 'oku uesia lahi ko eni 'i he 'ahanga Sea. Ko e fokotu'u ia 'a e motu'a ni, ke fakahoko atu ki he Pule'anga, ko e 'Eiki Minisit Pa'anga eni 'oku 'i heni.

'Oku ou tui p na'e 'osi fai.. na'e l pooti mai ia 'e he Va'a ko eni 'o e Ngaahi Fakatamaki Fakanatula, na'a ku fanongo ai he leti . Kapau kuo 'osi fakahoko ha ng ue 'a e Pule'anga ki ai, pea 'oku ou kole p mu'a e pou pou atu 'a e malanga ko eni hang ko e malanga 'a e Fakafofonga. Ke ng ue'aki mei he pa'anga ko eni, ke fai mo fai hano fakalelei he kapau 'e 'ikai 'e 'alu p 'a e taimi mo e kai atu 'e he tahi 'o mei a'u mai ki he loto halá. Ka kapau 'e fai ha ng ue ki ai he taimi ni 'e lava ke solova 'a e palopalema. Vave kae 'uhinga, hang ko 'eku lave ki ai, ko e meimei ko uesia lahi 'a e ongo hoko ko ia 'a e halá ki he 'ahanga mei he ongo muifonua l ua p . Ko ia 'a e fokotu'u ke kole pea mo e fokotu'u ki he 'Eiki Minisit Pa'anga mo e 'Eiki Pal mia 'oku ne tokanga'i 'a e Potung ue ko ia neongo 'oku 'ikai ke me'a heni. Ke to'o mu'a ha pa'anga ke to'o mu'a 'a e MOI ke fakamahu'inga'i 'a e ng ue ko eni pea ke toki fakavavevave ke to'o ha pa'anga mei he *Contingency Fund* ki he ngaahi me'a fakatu'upak ke fei mo fakahoko ha ng ue ki he 'hanga.

Pea ko u tui 'oku mea'i p 'e he Hou'eiki pea mo e kakai 'o e Vahefonua Ha'apai, na'e mahino p na'e langa fo'ou ko eni 'a e 'hanga ko eni, mahino p 'e 'ikai kei matu'uaki 'a 'oku taku ko ko e fakafuli. 'A ia 'oku fakapotopoto ange p ia. Ko e hoko p 'a e taimi fakafuli 'oku mahu'inga p ia ke 'oua 'e toe fai ha fefononga'aki ia he halá, kae tuku ka malona atu kae toki fakapotopoto ke fai 'a e fefononga'aki. 'Oku mahino p ia ko e 'osi 'a e ngaahi fakafuli 'e makatu'unga 'i he ngaahi natula ko 'e meimei laku mai 'a e maka mo e 'one'one mo e veve, pea toki 'alu atu 'a e m sini 'o fakatokalelei pea toki hoko atu 'aki 'a hono ng ue'aki. Na'e 'i ai 'a e fakatu'ut maki na'e hoko ko e feinga p ke kolosi lolotonga 'oku hoko 'a e feta'aki 'a e ngaahi pea u m lohi ko eni 'i he hala. Ko ia ko e kole p ia ki he Pule'anga ke fai mu'a ha ng ue fakavavevave ko e 'uhingá he ka toe loloa atu 'e toe lahi ange 'a e ng ue ke fai. Ko e tanu p 'a e ongo fo'i hala ke a'u ki he tu'unga ko ia na'e 'i ai, pea toe 'omai ha ngaahi maka lalahi 'o malu'i mai 'aki pea toe fakafoki mai 'a e ngaahi maka ko eni mei he wall ke fakafoki mai. 'Oku ou tui ko e ng ue p ia ke fai. Ko e taha p ko e mapuni foki 'a e ngaahi fakamanava he 'hanga 'o fet 'aki 'a e tahi ia 'o fonu 'a e vai, he 'oku 'i ai foki 'a e ongo gap 'i he hala. Pea na'e fai p 'a e talanoa pea mo e motu'a 'enisinia ko ia na'a ne t 'a e palani ko eni 'anenai pea 'oku ne peh p na'e mapuni p ia he lahi 'a e fonuhia ko ia 'i he 'one'one pea mo e veve mo

e me'a 'o poloka ka ne peh 'e lava p ia 'o toe vili fakaf lahi ke toe f lahi ange. Ke 'alu fet 'aki p 'a e peaú pea lava p 'o drain p 'a e vai kitu'a 'oua 'e nofo 'i he loto hala. Ko ia, ko e ki'i poupou atu p ia pea mo e kole ko eni ki he Pule'angá kapau 'e fakahoko ha ng ue, pea fakavave ange mu'a ke fai mo solova 'a e palopalema ko eni ki he ' hanga Foa. M 1 Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko e 'uluaki p 'oku lave'i p 'Eiki N pele kae 'uma' 'a e Fakafofonga, hang ko ho'omou ngaahi K miti Fakalalakaka ko ena ho'omou ngaahi Vahefonua. Kau ia he ngaahi K miti na'e ivi lahi ai 'a e fokotu'u mai ho'omou ngaahi pepa ke fou mai ki he tafa'aki 'o e Potung ue Fakalotofonua. 'E lava ke fai ai hano ofongi 'a e Pule'anga he'enau ngaahi ng ue faka-Kapineti... 'Oku mo'oni p ko e ngaahi palopalema k toa ko eni 'oku 'ikai ke fa'a malava 'e ha'a tangata. Ko e ngaahi ' fakatamaki fakaenatula, pea 'oku lave'i 'e he motu'á ni. Na'a ku lave'i p he TV 'a e me'a 'a e Tokoni Pal miá fekau'aki mo e 'u palopalema kotoa 'a e ngaahi tu'u lavea fakaenatula ki he ' takai mo e ngaahi maumau koeni na'e hoko mai mo e fanga ki'i saikolone. 'Oku ou lave'i na'e fakam 'opo'opo lelei 'e he Tokoni Pal mia ia 'a e ngaahi mo'oni'i me'a 'o e ngaahi ng ue 'e fai 'i hono siofi pea mo hono tokoni'i 'e he Pule'anga. 'E 'Eiki Pal mia, kau eni 'i he t langa l loa 'oku te'eki ai ke fakamahino'i, hang ko e me'a na'e si'i t lo'imata ai 'a e Fakafofonga Ha'apai Fika 13 'oku ongo'i p 'e he motu'a ko e...

<008>

Taimi: 1420-1430

'Eiki Sea Le'ole'o: ... 'uh ko e toe fel l ve'i 'o Ha'apai 'a e anga hono fakanofonofu 'o si'otau k inga mei motu 'a e anga honau fanga ki'i fale ke fai ai ha fakatetua'anga 'o e anga 'o e mo'ui. Ka 'oku ou lave'i p , mea'i lelei p 'e he Pule'anga 'a e ngaahi founa mo e lao mo e pa'anga mo e ngaahi ng ue fekau'aki mo tu'apule'anga 'a e ngaahi me'a'ofa telia na'a tau fai'aki e ongo'i ka 'oku 'ikai ke tau muimui he founa ng ué. 'Oku ou lave'i p 'e Fakafofonga Ha'apai Fika 13, mea'i p 'e he 'Eiki Pal mia mo e Tokoni Pal mia 'a e fakatangitangi 'oku fai 'e he Feitu'u na. Hang ko e me'a 'oku me'a ki ai e 'Eiki N pelé, lave'i p 'oku fai p hono fakatokanga'i 'e he Pule'anga, ka u kole mu'a p 'e 'i ai ha ki'i tali mei he Pule'anga ke fakafiem lie ka tau hoko atu he ko Ha'apai p fo'i 'asenita 'o e ngaahi palopalema fakaenatula mo e anga 'etau nonofo, kae fai ha ki'i fakafiem lie mei he Pule'anga pe 'e fai ha'anau ng ue. Pea ka 'ikai 'oku tau hoko atu kitautolu. M 1 .

Lord Fusitu'a: Sea ...

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko Ha'apai pe eni Fakafofonga 'Eiki N pele mei Niua. Kolosi koe ka tau toe mama'o tautolu mei he poini 'a Ha'apai. Me'a mai.

Lord Fusitu'a: Ko e tokoni atu ...

'Eiki Sea Le'ole'o: Me'a mai koe.

Lord Fusitu'a: Ko e tokoni atu Sea, k taki Sea ko e ki'i tokoni atu p he founa ng ue, ko u toki ha'u 'oku mea'i lelei p he ongo Fakafofonga Ha'apai ka 'oku mea'i lelei p he Pule'anga na'e toki fakap ki he Minisit , na'e me'a e Minisit tu'otaha ko e pa'anga ko ia 'oku 'i he

aofangatuku pe ia 'a e M mipa Fale Alea, *constituency fund*. Pea 'oku 'iate ia pe ia pe te ne *priority* ki f pe te ne vahe ki f e pa'anga ko ia ...

Lord Tu'iha'angana: Ko e pa'anga kehe p ia 'oku 'uhinga mai ki ai. 'Oku kei ...

'Eiki Sea Le'ole'o: 'E 'Eiki N pele mei Niua. Sio ko e me'a ia nau fakatokanga atu 'anenai. Ko 'etau K miti Fakalalakaka Fakavahefonua eni 'oku 'uhinga ai e feme'a'akí, ka 'oku sai pe ia ko ena kuo lava ho'o talanoa'i e uangeau tupu e Kolosi Kula.

Lord Tu'iha'angana: ... 'Eiki Minisit Pa'anga kae ... Mo e, pea ko e 'Eiki Pal mia na'e toki me'a mai ka ko e Feitu'u na na'a ke mea'i e fakahoha'a.

'Eiki Sea Le'ole'o: Me'a mai e 'Eiki Tokoni Pal mia.

Tali Pule'anga ki he ng ue fai ki he ' hanga Ha'apai

'Eiki Tokoni Pal mia: ... me'a ko ena fekau'aki mo e ' hanga ne u 'osi fai pe ki'i l pooti kimu'a ka 'oku fai p 'a e ng ue he taimi ni ki ha toe ki'i fakamatala fakaikiiki ange mo sio ki he tafa'aki ko eni e mahu'inga 'a e ng ue ke faí kae toki fai ha tu'utu'uni ke fai ha ng ue ke fakalelei'i ia. Mo'oni 'aupito e me'a ia 'a e Sea ko eni K miti Fakalalakaka 'a Ha'apai, fie ma'u ke fai ha ng ue ki ai ko e 'uhingá ke fakasi'isi'i he ka toe t mai ha ki'i matangi 'e mahalo 'e toe lahi ange 'a e maumau ko eni 'e hoko ki he ' hanga. Ko u fakam l atu p ki he 'Eiki N pele pea mo e Fakafofonga Ha'apai hono 'ohake ko eni e me'a mahu'inga ko eni, ka 'oku fai e ng ue ki ai 'i he, fai mo lava leva ke mahino e totongí mo e pa'anga ke ng ue'aki ki ai kae fakalelei'i ia. M l .

'Eiki Sea Le'ole'o: M l Tokoni Pal mia. 'Oku ou lave'i p 'Eiki N pele 'o Ha'apai kae 'uma' e Fakafofonga kuo maama lelei. Pea ko e hang ko e me'a 'a e Tokoni Pal mia, 'oku fai e tokanga'i lelei 'aupito 'a e ' hanga he ko e 'uhinga ko e pa'anga feng ue'aki mo e aleapau ia ha fonua muli mo Tonga ni kuo fakafoki 'i ha anga he'etau feng ue'aki, 'oku 'ikai ke u toe loto ke toe fu'u l loa atu pea 'oku tonu leva ke tau fakatokanga'i lelei ke tau tauhi 'etau koloá he fu'u 'ofa, 'e toe fakafoki mai p he'etau kole pea 'oku tonu ke tau monomono na'a toe maumau 'oku 'ikai ke tau ma'u ha pa'anga lahi. 'E 'ai ha'o ki'i me'a faka'osi ka tau hoko atu?

Veivosa Taka: M l Sea. Tapu p mo e Feitu'u na, ko e ki'i fakahoha'a taimi nounou p Sea pe 'oku 'i ai ha me'a fekau'aki pea mo e ngaahi fale, ke lava 'o ma'u ha nonga he si'i k inga, he tu'unga ko eni 'oku 'i ai hang 'e toki 'omai ka ko e 'omai ke fai ha teuteu ki ai 'a e Feitu'u na pea mo e Pule'angá ki he tu'unga ko eni 'oku peh 'e toe to'o 'a e fale ia ko ko 'a eni 'e 65 ko eni ko ko 'oku, fale p 'e 20, ke fakapapau'i ang pe kuo a'u mai pe 'ikai.

'Eiki Sea Le'ole'o: Ko 'eku lave'i p 'e Fakafofonga kuo mea'i he Hou'eiki e Pule'anga pea he 'ikai te tau toe fu'u l loa taua hoku fale ko e 'uhinga telia nau 'alu atu au ki Kapineti 'o fai e ng ue 'a e 'Eiki Pal mia pea mo 'ene kau Minisit . 'Oku ou lave'i, ongo lelei pea m lie he taimí ni ho'o fakatangitangi kuo mea'i lelei 'e he 'Eiki Pal mia pea 'oku ou lave'i p ko e tu'o fiha eni ho'o fakatangitangi, ko koe ko 'eku lave'i ko e fale 'ata'at p . Ko e Fakafofonga na'e toki me'a atu f soa 'ata'at , 'oku ou lave'i p 'oku mea'i lelei pe ia 'e he Hou'eiki, pea ko e 'Eiki Pal mia

(tapu mo ia) ko e tangata tonu p ia 'a tautolu mei Ha'apai 'oku ne 'osi mea'i lelei 'a hotau ki'i vahefonua Ha'apai. Te ke me'a mai 'Eiki N pele Fakafofonga 'o Vava'u lahi.

Lord Tu'ilakepa: Tapu p mo e Feitu'u na 'Eiki Sea. Pea kole pe mu'a 'Eiki Sea ke u h fanga atu p he fakatapu kuo 'osi hono aofaki 'Eiki Sea. 'Oku 'i ai e ki'i me'a ia 'oku ou tokanga ki ai ka 'oku ou tui 'Eiki Sea ko e *issue* mahu'inga eni 'oku 'ohake he Fakafofonga Ha'apai. Kapau p 'oku mou mea'i 'e Hou'eiki 'i he Pule'angá, ke me'a mai pe ko e h ko e me'a 'oku hoko ki heni? Ko e 'alu eni e ta'u 'e tolu pe ta'u 'e f 'a hono 'ohake he Fale ni e me'a ko eni, he 'oku ou lave'i 'Eiki Sea 'oku 'i ai e fale 'ap 'e 75 pe 65 pe ofi ki he me'a ko eni 'oku me'a ki ai e Fakafofonga 'oku fai e fakatonutonu fakalao ki ai 'a e Pule'anga pea mo e kautaha kuo nau foki mai nautolu pea mei Ha'apai. Mou me'a mai ko e 'uhinga ke fiem lie e si'i Fakafofonga he 'oku mo'oni. Ko e me'a ko 'e tuku atu ke mou fanongo mai p , mou mea'i ko 'oku si'isi'i e taimi 'oku tau fa'a toutou fakataha ai. Pea 'oku fa'a si'isi'i e taimi ke mau lele atu kia moutolu Hou'eiki 'o fakahoha'asi 'o fekau'aki mo e kakai e fonua. Mou me'a mai ko e faingam lie p eni. Mahalo ko ha 'aho p 'e 14 pea tau tutuku. Pea 'oku 'ikai leva ke toe ma'u ha faingam lie 'i he M mipa mo e Fakafofonga ki he kakai ma'a e Hou'eiki 'o e Pule'anga 'Eiki Sea. Pea 'oku lahi 'enau folau pea ko 'enau folau ko ia pea 'oku faingata'a ke ma'u nautolu 'i Tonga ni. Ka 'oku ou vakai atu 'oku nau kakato 'i he Fale 'Eiki, mou me'a mai kae fiem lie 'a e Fakafofonga ko eni kae 'uma' e Fakafofonga e 'Eiki N pele mei Ha'apai, he ko e ngaahi *issue* 'oku mo'oni.

Ko e me'a ko na'e hoko 'i Ha'apai, 'oku fakaloloma, he na'e 'i ai e mo'ui na'e mei mole ai. T sema, ko u fokoutua 'i Vava'u, ki'i matangi ko na'e 'i ai, me'a ko e fai vave 'a e Pule'anga 'enau puna tokolahi ange 'o vakai'i mautolu 'oku mau sai p mautolu 'i Vava'u. Ko e fo'i me'a ko eni na'e hoko 'i Ha'apai na'e totonu ke fai ha ng ue fakavavevave 'aupito e Pule'anga ki ai ki he kakai 'o e fonua. Na'e si'i e f nau ko eni ko e he lotu, fanau'i kotoa 'i muli. Pea ko 'enau sio ki he tu'u fih'i 'a e hala pea ko 'enau fakakaukau ke faka'ata'at e hala ko 'enau tokoni ki he fonua. Me'apango na'e hoko ai e palopalema hang ko e me'a na'e me'a ki ai 'a e 'Eiki N pele mei Ha'apai. 'Oku te'eki ai ke tau fanongoa he fonua ni ko e ha'u p ongoongo 'oku te'eki ai ke tau fanongoa pe ko e h ha fa'ahinga ng ue fakavavevave 'a e Pule'anga ki he me'a ko eni.

Ko e matangi ko na'e hoko 'i Vava'u, hala ke ngaue ha me'a 'e taha 'Eiki Sea, ko mautolu eni na'a mau 'i Vava'u. Ka mou me'a tokolahi ange ko e fakamole lahi mo'oni, *emergency* koe'uh ko e kakai 'o e fonua, kae hoko e me'a 'i Ha'apai 'oku fakaloloma. Pea 'oku ou faka'amu p ke 'oua te tau longó kau Fakafofonga. 'Oku totonu p ke mau lea atu pea mou fakamolemole Hou'eiki, mou laum lie lelei p . Mou me'a mai koe'uh ko e h e solova'anga e palopalema ko eni, kae 'oua toe 'ai ke tau fu'u fakalongolongó ko e 'uhinga he 'oku, ka 'oku 'ikai p pea toe m l l pe e Fale kae hoko atu ho'omou ng ue mo ho'omou folau ko eni 'oku hanga mai ki he kaha'u.

Ka 'oku mau fakaongoongo atu, 'Eiki Sea, 'oku 'i ai e me'a ia 'oku ou fie lave ki ai, ka 'oku ou loto ke 'oua te tau mama'o mei he me'a ko eni 'oku tokanga ki ai 'a Ha'apai kau toki lave atu ai, he ko e me'a eni ia 'oku palopalema fakalukufua kotoa 'a Tongá ni. Ka 'oku ou tuku atu p ki he Feitu'u na ke 'ai ha'o me'a ki ai mo e me'a 'a e Pal mia ... Hou'eiki Pule'anga, m l .

'Eiki Sea Le'ole'o: Me'a mai e 'Eiki Pal mia.

Tali Pule'anga ki he langa 'i Ha'apai

'Eiki Pal mia: Tapu ki he Feitu'u na 'Eiki Sea kae 'uma' e toenga 'o e Hou'eiki. 'Oku ou fakalavelave atu ki he hoha'a ko eni 'oku fokotu'u mai. Hang ko ia kuo mou mea'i kuo tau toutou feme'a'aki fekau'aki mo e langa ko eni 'i Ha'apai, ka 'oku mou manatu lelei p Hou'eiki ko e *project* ko eni na'e kamata mai ia he Pule'anga ko eni kuo tau situ'a ki ai. Mau h mai ki loto kuo 'osi maau e aleapau, maau mo e ' savea, tukuanghe he t pile 'a e Pule'anga ke mau hoko atu e ng ue. Pea na'a mau hoko atu ko ia 'o a'u ki he tu'unga na'a mau tu'utu'uni ke 'alu e 'atita 'o sivi'i, 'alu e 'atita 'o ki'i vakai'i ang e ng ue ko kuo lava. Sea mo Hou'eiki 'oku mau nofo mo e *report* ko eni. 'Oku 'i ai e felekeu. Pea kuo 'osi 'i ai 'a e tu'utu'uni 'oku fai ki he tokotaha ko ia na'e taki he feitu'u ko eni. 'Oku 'osi 'i ai e tu'utu'uni ia ki ai 'a e me'a. Ka ko e peh ko ia 'oku 'ikai ke hang 'oku 'asi mai 'oku 'ikai ke fai ha tokanga, 'ikai. 'Oku fai e tokanga lahi ia ki he me'a ko eni. 'Oku ou faka'amu au na'a mou me'a k toa atu e Fale ni 'o vakai ki he langa 'i Ha'apai, vakai ki he fo'i fale na'e langa ma'a e f mili takitaha. Ko e luma eni ki he Pule'anga Tonga 'oku ou talaatu pea ko e luma ko eni ko e me'apango kuo 'osi tu'u e fanga ki'i fale ia. Faingata'a ia ke toe fai hano fakatonutonu ke toe atu 'o hoko ke lahi, he ko e fale ko eni 'oku matap taha p . Totonu ke 'omai ha fo'i, ha fo'i fale 'o tu'u mai he tafa'aki h , hano fakat t totonu, ke mou me'a atu 'o mou vakai ki he fale ko ia. Pea 'oku ...

<009>

Taimi: 1430 – 1440

'Eiki Pal mia: ... ko ha fa'ahinga fale ia ke nofo ai ha taha 'i he fu'u kuonga sivilaise ko eni p 'ikai. Kaekehe, te u mavahe mei ai.

Ko e fokotu'utu'u na'e fai, makehe ange mei he fale, 'alu e kautaha 'e 4 'o fai e langa. Ko e founa ia 'oku 'ikai ke 'ilo p ko e h 'a e 'uhinga na'e 'ai ai ke 4. Ko e af ko ia e 83, 84, ko e motu'a ni na'a ku 'i he k miti af , 'ou kau tonu 'i he fakalele polokalama ko eni. Na'e fale af Vava'u, fale af Ha'apai, fale af mo Tonga ni. Lahi mama'o ange ia 'i he maumau ko ia na'e hoko 'i Ha'apai. Fo'i kautaha p 'e taha na'a nau fai e me'a, fai p 'e he MOW *prepack* k toa p 'i Tonga ni, uta ai, 'ave, 'alu mo e kau langa, vave vave, 'osi p hono taimi, efu k toa, hala ha l unga 'e taha. Pea ko e ngaahi fale ko ia Sea mo Hou'eiki 'oku kei tu'u 'o a'u ki he 'aho ni. Kapau te mou me'a atu ki ai. 'Ikai ke u to e lave au p ko hai na'a ne fatu e fakakaukau ko eni ke e kautaha ko eni, nau takitaha atu 'enautolu 'enau pekenene 'o fa'o atu 'o mo ia ke fai'aki e langa ko ena 'o Ha'apai. Faingata'a hono feinga'i ke control ha kautaha 'e 4 'oku nau 'i he'enu ngaahi *interest* kehekehe ke fai e langa e fanga ki'i fale valevale iiki ko eni.

'Alu mo e kau *supervisor* 'e toko 4. Mou faka'uta ange ki he kau *supervisor* 'e toko 4 ke nau 'o sivi, 'osi e langa e ki'i fo'i fale 'e taha 'i Mo'unga'one, heka atu e tama *supervisor* ke sivi'i e fo'i fale ko ia. Mahalo 'i he'eku fakakaukau, *supervisor* na'e tonu ke toko taha p , 'osi p fale laka atu ki ai 'o sivi'i he 'oku 'ikai ko ha fu'u fale h tele ke tau sio ki ai 'oku faingata'a. Kaekehe, 'ikai ke u to e lave ki ai. Ko e me'a ko eni 'oku fakahoha'a mai ki ai 'a e,. 'Oku 'i ai e fo'i fale mahalo 'e fitungofulu tupu 'oku fai e fakatonutonu ki ai. Pea hoko atu e langa ia ki he fale ko ia. Ko e ngaahi maumau 'oku teau onongofulu tupu, hoko atu p mo e maumau ko ia, 'a e langa ko ia. Ka ko e teau onongofulu tupu ko ia 'oku mau faka'ilonga fehu'i p 'oku mo'oni ko 'a e ngaahi maumau ko ia p 'ikai.

Ko hono uá, ko e h e lahi e maumau 'o e fale takitaha mo e lahi e pa'anga 'oku tonu ke 'ave ki ai, 'ikai ke 'i ai ha *detail* 'e 'omai **ki he** Pule'anga. Pea 'oku to e 'i ai mo e fo'i fale fo'ou ia 'e to e teau tupu 'oku to e **talamai** ia ke to e langa. Ko e fehu'i, ko e *original*, ko e fo'i *list* ko falé na'e fika'i ai 'a e n ko ia mei he Pangik 'a M maní. Na'e 'omai e n 'o fakatatau p ki he fo'i fika na'e 'ave kia nautolu 'o fai ai e alepaú. Ko e to e mono mai ko eni e teau onongofulu tupú, 'oku 'i ai 'emau tu'utu'uni ke to e fai hano vakai'i e teau onongofulu tupu ko iá p 'oku mo'oni na'e holo ha fale p ko ha tu'u'anga ia ha fu'u, 'ikai ke fu'u mahino ia kia mautolu. Pea 'oku fakatatali e fale ko iá ke mau to e sio mautolu ki ai ke to e fai ha ng ue ki ai. Ka ko e tali atu ia ki he Fakafofonga Ha'apai. Mou 'ofa atu ki Ha'apai ki si'i k inga ko eni 'oku 'ave 'o tuku he fanga ki'i fale valevale ko ení.

Hou'eiki, ko e ki'i Falé, 'oku faka'ofa.. Ko e ki'i fale 'e fe'unga p ia mo e toko ua, 'ikai ke to e 'i ai ha ki'i loki ia ke tuku ki ai e ki'i nga'oto'ota 'a e finemotu'á. Pea kapau 'e fai ha'anau ki'i fakathaa 'oku 'ikai ke 'ilo p 'e fai e fakataha fakaf f . 'Oku 'ikai ke 'aonga ia ke mohe ai ha tuonga'ane mo ha tuofefine he fo'i fale tatau he ko e ki'i falé Sea mahalo kuo ke 'osi mea'i p . Kakehe, l loa 'eku fakamatalá ka 'oku ou kole atu, tuku mai kia mautolu ke mau hanga 'o fakakaukau'i e toenga ko ení, 'a e h e me'a 'e faí ki he me'a ko eni 'oku l pooti mai 'e he Fakafofonga mei Ha'apai. Ka 'oku ou kole atu, ka ai ha'amou faingam lie pea mou ki'i puna atu ki Ha'apai 'a e fa'ahinga ko eni 'oku te'eki ai ke sio he fale ke mou 'o mamata tonu ki he falé pea ko e h ne ngaahi peh 'i ai si'i k inga Ha'apai hang ko he ngaahi ha kehé. M l .

'Eiki Sea Le'ole'o: Mahalo kuo .. me'a mai 'Eiki N pele ka u fakam 'opo'opo atu ko ena kuo mahino e hala fononga 'oku me'a mai ai e 'Eiki Pal mia.

Lord Tu'ilakepa: Sea, ko u fakam l atu ki he 'Eiki Pal mia. Pea kapau ko ia, ko e me'a eni 'oku ne **me'a** mai 'e he Pal mia. Ko e 'uhinga p 'emau poupu ki he ongo Fakafofonga ko ení, ko kimautilu 'oku mau lele mai mei tahi. Ka 'oku mau **fie ma'u** ke fai ha ng ue ke fakavavevave mo lelei ki he kakai 'oku mau fakafofonga'i mai mei tahi 'Eiki Sea. Pea 'oku mau 'amanaki koe'uhí ko e tala mo toutou tala mo hono toutou tala 'o mafola ha ngaluopé 'e 'osi 'i Siulai he 'aho 31 ta'u kuo'osi. Fai mai e fonongá pea talamai 'e 'osi mai ki T sema. Ko eni 'oku a'u mai ki he 'aho ni, me'a mai 'a e Fakafofonga Fika 13, h **ko** e me'a 'oku hokó. Ka 'oku mau fakam l atu 'Eiki Pal mia, ko u tui ko e kakai 'oku nau 'osi fiefia 'oku nau fanongo mai, nau falala mai ki he Feitu'u na, ko eni 'oku **talamai** ko e ki'i falé na'e si'isi'i e ki'i fale. Pea 'oku 'ikai 'Eiki Sea ke mau to e lave mautolu ki he me'a ko ia he ko e kovi ia 'a kimoutolu 'i he pule'anga kimu'á p ko e pule'anga ki he taimi ni ke fakalelei'i 'a e palopalema ko eni 'oku hoko ki Ha'apai. Mou me'a ange ki ho'omou ng ué. Fakavavevave 'a P tangata ia 'ai e fu'u fakamole lahi fakamanavah ke ngaahi e ngaahi fu'u maama 'oku ou lele atu 'anep , hono hulu e 'ulu tongó mo e me'á kae 'ikai ke tokanga'i mautolu 'i Ha'apai mo Vava'u. Pea **talamai** he taimi ni kuo, me'a pango ko e h e ng ue na'e fai kia mautolu mei tahi. 'Oku mau ongo'i. Ka 'oku mau poupu atu Fakafofonga.

Lord Tu'iha'angana: Sea ki'i tokoni p mu'a ki he 'Eiki N pele, k taki p . Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea pea tapu mo e Hou'eiki e Fale Alea 'o Tonga. Fakam l 'aupito ki he me'a 'a e 'Eiki Pal mia. Ka 'oku ou tui ko e ' me'a ko ení na'e 'osi 'o hake kimu'a pea na'e, kole fakamolemole p na'a lau e motu'a ni. Ko e Fakafofonga Fika 15 'o Vava'u, talu e hoko 'a e palopalema ko ení, 'a e magari *Ian*, ko ia na'a ne taki 'a e tafa'aki 'a e pule'anga. He ko e ng ue

ko eni ki he *project* ko eni na'e hoa ng ue pule'anga mo e *World Bank*. Pea na'e, ko u tui, te u lava p 'o fakalea ko e talu e ta'emaau mei he kamata ko ia 'o a'u, mea'i p 'e he Fakafofonga 15. 'Uhingá na'e 'ikai ke peh 'oku fai tu'utu'uni e pule'anga, 'oku pau ke 'i ai mo e le'o e **World Bank** pea ko e lilililiu lahi faka'uli'ulia 'i he *project* ko ia 'oku kei a'u mai ki he palopalema 'i he taimi ni. Ka na'e fai p lelei tahá 'i he fatongia ka 'oku 'ikai ke u peh ko e pule'anga p na'e fai tu'utu'uni. Ko u tui kapau na'e fai'aki p ia ha, 'e fakahoko p meimei hang ko e me'a 'a e Pal mia. Ko e peh p me'a ke fai pea fai. Pau ke 'i ai mo e le'o e *World Bank* pea fai e fulifulihi, maau e me'a ko eni a'u ki he uike kaha'ú, fulihi, a'u ki he m hina hoko mai, fulihi, 'o peh ko eni 'oku kei a'u mai ki he 'aho ni. Ko e tokoni atu p ka 'oku fakam l ki he me'a mai e 'Eiki Pal mia. M l .

'Eiki Sea Le'ole'o: M l . Ko u 'oatu p ke mou me'a tu'o lahí ko e 'uhinga ko e kaveinga mahu'inga eni talu hono t langa'i. Me'a mai N pele.

Lord Tu'ilakepa: M l 'Eiki Sea. Pea ke me'a ki h 'Eiki Sea. Ko e 'Eiki N pele eni na'e K vana he taimi ko iá. Ko nautolu na'a nau kamata mai 'a e, hono fa'ufa'u ki hono, ke fakahoko e fatongia ko eni 'Eiki Sea. 'Eiki Sea, 'ikai ke u to e lave ki he me'a ko eni ka 'oku ou ongo'i p he koe'uhi ko kimautolu mei tahí ke tokangaekina 'aupito 'aupito kimautolu mei tahí 'Eiki Sea. 'Eiki Sea 'oku 'i ai e ki'i me'a 'oku ou fie lave heni pea mou fakamolemole p hou'eiki Pule'anga. Hang p ko e me'a ko ia na'a ku lave ki ai. Ka 'oku 'i ai ha me'a 'oku 'omai mei he kakai 'o e fonuá 'oku fel l ve'i mo 'etau ng ué pea 'oku totonu ke tau tokanga ki ai. 'Oku m l l atu e 'Eiki Minisit ka ko e tokotaha 'i he, 'a eni ko eni na'e toki fakahoko ki ai 'ene h 'Eiki Sea. Ka 'oku ou, 'oku mo'oni e me'a 'oku ne fa'a me'a'aki 'i he Fale ni ke tau tafoki 'o hanga ki he kakai 'o e fonua 'Eiki Sea.

Tokanga ki he palopalema he ng ue toli fua'i 'akau

Koe'uhi ko e palopalema ko eni, fakamolemole p ko ena 'oku me'a mai hena e 'Eiki Minisit ko fekau'aki pea mo e sipoti pea mo e to'utupu 'Eiki Sea. Ko e palopalema ko eni 'o fekau'aki pea mo e toil. Ko e palopalema lahi eni 'Eiki Sea, pea 'oku ou ma'u 'a e fakamatala falala'anga, pau 'aupito 'aupito 'Eiki Sea kapau 'e me'a ki ai e Feitu'u na 'Eiki Sea ka 'oku ou 'o hake koe'uhi he 'oku 'ikai ko e, ko e palopalema ko eni e toli 'oku 'ikai ko e 'uhinga p ia ko mautolu 'i Vava'u, p ko Ha'apai, fakalukufua kotoa kotoa Tonga ni. Pea kuo 'ave ki he *ombudsman* ko ia 'o 'Aositel lia, ko e tokotaha falala'anga 'oku fetu'utaki mai kiate au 'Eiki Sea. Kuo 'ave 'a e ng ue ko eni pea 'oku mahino ko e ni'ihi 'oku 'i ai e toli 'a e pule'angá pea 'oku 'i ai mo e kau toli mei tu'a 'Eiki Sea. Ka ko e ki'i fakat t ko eni. Na'e 'i ai e kau toli na'a nau folau, ko e folau ko eni 'o talaange ko e 'o toli mango 'i he uike 'e 6. Fo'i kulupu na'e toko 15. 'Alu atu p 'osi p uike 2 ia, kuo 'osi e fo'i ng ué ia. Pea na'e 'i ai mo 'enau ngaahi aleapau 'Eiki Sea, pea ko u peh p 'Eiki Sea ke u talanoa p 'o kapau 'oku mou **fie ma'u** ke u talanoa atu he hingoa mo e kautaha ko eni 'Eiki Sea. Ka ko u faka'amu p ke **ohake** p ke mea'i 'e he 'Eiki Minisit . Pea fai mu'a ha ng ue fakavavevave ki he me'a ko eni. 'Oku 'i ai e me'a 'oku ui ko e *super* 'oku 'oange **e** totonu ko ia ki he tokotaha Tonga p ko e fefine Tonga 'oku kau 'i he folau 'i he toli ko e mon 'ia ia 'o e tokotaha ko ia. 'Oku 'ikai ke a'u e *super* ia ki he kau toli 'Eiki Sea. Pea kapau leva 'e to e 'alu e ng ue 'o to e tu'o ua ha'ane foki ange, 'e pau leva ke *apply* ia ki he *tax*, ka 'oku 'i ai e ngaahi *pay slip* 'oku mea'i p 'e he 'Eiki Minisit . Pea 'oku faingata'a'ia lahi 'aupito hotau kakai koe'uhi he 'oku 'omai 'a e ngaahi fakamatala kuo hola e kau ng ue 'i 'Aositel lia...

Taimi: 1440-1450

Lord Tu'ilakepa: ... koe'uhí 'Eiki Sea 'oku 'ikai ke pau 'a e tu'unga ko 'o e alea 'o e ni'ihi ko eni 'oku 'omai 'Eiki Sea ko hono 'ave hotau kakai Tongá 'Eiki Sea. Ka 'oku ou 'ohake p Hou'eiki Pule'anga fakamolemole, fai mu'a ha ng ue fakavavevave ki he me'a ko ení. Koe'uhí he kapau 'e 'oatu mo fie ma'u ke toe 'oatu ha hingoa 'o e ni'ihi ko eni na'a nau mai 'o fai e alea ko ení ko u tui mahalo he 'ikai ke loto e ni'ihi ko iá ke 'ohake he Fale ní 'Eiki Sea. K koe'uhí ko e tau'at ina p ha taha M mipá ni ke ne 'ohake ha me'a totonu 'Eiki Sea pea ko 'etau tu'utu'uni ia 'Eiki Sea ka 'oku te tu'u ki 'olunga pea 'oku te lea he totonu mo e mo'oni ki he Feitu'u na 'Eiki Sea. Pea ko e ngaahi me'a mo'oni eni 'Eiki Sea ko u 'ohaké 'Eiki Sea pea ko u 'oatu p ki he 'Eiki Minisit .

'Eiki Sea Le'ole'o: M 1 .

Lord Tu'ilakepa: 'I ai e ki'i motu'a fetu'utaki mai 'i he uike 'e ua mei heni ki mu'a, 'ikai foki toe 'i ai ha ki'i faingam lie ke u fa'a lele atu 'Eiki Minisit koe'uhí he 'oku fa'a lahi e folau 'a e Feitu'u na. Si'i kau he folau ki 'Aositel liá pea ko e me'a na'e talaange kia nautolu 'e 'i ai e ki'i p nasi. Pea ko e 'aho ko na'a nau talanoa ai ki he p nasí 'ikai ke manatu'i he 'e kau tolí ia 'a e p nasi pea ko ia p na'a ne kole e p nasi. Nau foki mai, ko e lisi ko 'oku 'oange he ta'u ni ke nau foki ke nau folau ko e ki'i motu'a mei T fisi 'oku 'ikai ke kau e hingoa ia e ki'i motu'a ko ení 'i he folau ko ení 'Eiki Sea. Pea 'oku fiu e ki'i motu'á hono 'eke p ko e h ko 'a e palopalemá ko e me'a p 'oku hu'u'u ki ai 'a e ki'i tokotaha ko ení na'a ko e 'uhinga ko 'ene 'eke 'a e p nasi na'e talanoa ki ai mo e kautaha 'Eiki Sea.

Ko hono fakalea ko 'i he tohi 'oku 'omai ki he motu'á ni mei he kakai falala'anga 'oku 'omai ki he motu'á ni 'oku ngaohi kovia hotau kakai 'i 'Aositel lia 'i he tolí 'Eiki Sea. Mou fakamolemole p Hou'eiki he'eku ng ue'aki 'a e lea ko ení ka ko u tui ko e lea m hino ngofua ia mo mo'oni 'i he Fale 'Eiki ni. 'Oku 'ikai ke taau hono tauhi hotau kakai Tongá 'i 'Aositel liá. 'Oku a'u 'Eiki Sea hono l pooti mai ki he motu'á ni 'oku 'i ai mo e fale mate 'oku 'ave ki ai 'a e kau tolí o nau si'i mohe ai he po'ulí. Faka'ofa ! Ko e falé na'e fungavaka ko 'olunga na'e 'i ai e, 'a e si'i ni'ihi he kau tolí. Toe talanoa mai p he tokotaha ko ení 'alu atu ko 'ene 'alu 'o 'omai e me'a ki he feitu'u ko 'oku 'i ai 'a e maté 'oku si'i mohe mai hotau kaingá mei ai.

Hou'eiki 'oku totonu ke mou mea'i 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e kakai 'o e fonuá ni. 'Oku totonu ke tau tangaki homou fofonga pea tau hanga ki he kakai 'o e fonuá koe'uhí 'oku 'i ai e palopalema 'oku hoko 'i muli. Ko e l pooti 'oku 'omai he Fale ni he ta'u kuo 'osí 'oku fu'u lahi e hola hotau kakai 'i 'Aositel lia. K 'i he'eku vakai 'Eiki Sea ki hono t t naki 'o e ngaahi fakamatala falala'anga ko ení 'oku makatu'unga ia 'Eiki Minisit mei he alea mo e founa ng ue 'a e Feitu'u na. Fakamolemole p ki he Feitu'u na 'ikai ke 'i ai ha'amau le'eia he 'oku fai p 'a e founa ng ue 'a e Feitu'u na 'i he founa totonu. Ka koe'uhí ko e 'alu ke toe lahi ange e palopalemá. Kulupu ko na'a ku lave ki aí loki 'e nima 'oku nau ng ue'aki e fo'i toko 15 h fanga he fakatapu ko e fo'i toileti p 'e taha 'oku nau ng ue'akí 'Eiki Sea pea t naki ...

‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: Sea.

Lord Tu’ilakepa: Mo e mo e ‘ *portable* ...

‘Eiki Sea Le’ole’o: Fakafofonga !

Lord Tu’ilakepa: Kehekehe ‘aupito ia ...

‘Eiki Sea Le’ole’o: ‘E ‘Eiki N pele ko e Minisit ‘oku ki’i me’a mai.

Lord Tu’ilakepa: M l ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Ka ‘oku ou lave’i p ki mu’a pea ke toki me’a maí ‘Eiki Minisit . Mo me’a fakavavevave p pea fakapotopoto ko e ‘uhingá ‘oku tau mama’o tautolu mei he me’a na’a tau fononga aí. Ko u fakam l ki he ‘Eiki N pelé he’ene lave’i mai e me’a mahu’inga ko ení. ‘Oku ‘i ai p hono ngaahi taimi ‘oku tonu ke fakah mai ai kae fakamaama mai kae faka’osi e ‘Eiki N pelé ko ‘oku toe ‘etau miniti ‘e 15. Ko u tuku atu p ke mou fiem lie homou f me’a’aki pea mou f me’a’aki he laum lie lelei. Me’a mai.

Tali Pule’anga ki he palopalema ng ue toli ‘i ‘Asitel lia

‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: Tapu p pea mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea, tapu atu ki he ‘Eiki Pal miá pea mo e Hou’eiki M mipa ‘o e Fale Alea ‘o Tonga. Sea kae fai p ha’aku ki’i fakahoha’a p fekau’aki mo e me’a ko eni ‘oku me’a ki ai ‘a e N pele fekau’aki pea mo e palopalema ko eni he tolí Sea. Ka ko u faka’amu p ke mea’i he Feitu’u na Sea ‘uluakí ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi aleapau pea mo e Pule’anga ‘Aositel liá. Pea ‘oku feinga p ‘a e Potung ué ke muimui’i e ngaahi me’a ko ení Sea pea na’e makatu’unga mei ai ‘a e folau na’a mau fakahoko ‘i he ta’u kuo ‘osí. Kae me’apango p ‘oku ‘i ai e ngaahi ‘ me’a kehe ‘oku to’o ai Sea tokua ko e h mo e h na’e ‘uhinga e lele ai e motu’á ni. Ko u faka’amu p ke mea’i he Feitu’u na Sea kae ‘uma’ ‘a e Hou’eiki pea mo e fonuá ko e ngaahi ng ue, ‘oku ‘i ai e ngaahi l unga ‘oku ‘omai ki he’emau Potung ué fekau’aki pea mo e ‘ me’a pea mo e palopalema ko ena he tolí. Pea ‘i ai e ngaahi me’a ‘oku fie ma’u Sea ke ‘omai kamau ng ue ki ai. ‘I he taimi tatau Sea ‘oku ‘osi fai p ‘a e ng ué ia he kau ng ué neongo ‘oku ‘ikai ke ‘omai e ‘ me’a ko iá.

Sea ‘oku ma’u heni ‘a e tohi, tohi eni pea mei he *Fair Work Ombudsman* ‘a ‘Aositel liá fekau’aki pea mo e kautaha ko eni ko ‘oku ‘uhinga ai ko ‘a e longoa’a ko he ‘aho ni he tolí. Na’e ‘ave ‘a e ngaahi l unga ko ení pea na’a nau leva ‘o fakatotolo Sea. Pea ko e ngaahi fakam ’opo’opo ko ki heni ‘oku ‘i heni p Sea kapau ‘e toki fie ma’u he Hou’ei kí ki ai. Kapau ‘e Sea mahalo fie ma’u p ke u toe ki’i, ‘oku ha’u ia he fakap langi ka na’a nau nautolu ‘o fakatotolo he ngaahi l unga ko eni ‘oku fai ko Sea ‘oku ‘ikai ke totonu ‘a e ngaahi l unga ia ko iá fekau’aki mo e ‘ me’a ko ‘oku ‘omai. Pea ‘oku fakafoki p ‘a e laiseni ‘a e tokotaha ko eni ‘oku ‘uhinga ai ko ‘a e ngaahi l unga ko ení. Sea ko u ma’u heni pea mo e *email* ‘e taha ‘a e taki kulupu ko ‘i heni ‘i he kautaha ko na’e l unga’í. Pea kapau te u lau atu p Sea kongá ai ko e *email* mai ki he ...

‘Eiki Sea Le’ole’o: Ko u lave’i p ‘Eiki Minisit **kuo** maau ho’o ngaahi naunau faka-Minisit k ko u manavasi’i p ho’o ‘omai ho’o ngaahi fakamatalá na’a toe ‘i ai ha ngaahi fehu’i te ne taki ki tu’a kae ‘unu ai ‘etau ‘a e f me’a’akí ka ko u lave’i ...

‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: Sea ko ‘eku ‘uhingá p Sea ko e ‘uhingá ...

‘Eiki Sea Le’ole’o: ‘Oku maau ho’o ‘ talí ‘au ka ko u kole p ki he ‘Eiki N pelé, ‘e lava nai ke ‘ai ha tohi fehu’i ke toki fai ha fehu’i fekau’aki mo ha tali ‘o e ‘ ngaahi me’a ko ení ?

Lord Tu’ilakepa: Sea faka’ofu’ofa ‘aupito p ia k na’a ke me’a mai foki ‘anenai, ‘oku ‘i ai ha taha ‘ia moutolu he Hou’eiki ‘oku ‘i ai ha me’a ‘oku tokanga ki ai pea ko e ‘uhinga e me’a na’a mau ‘oatu aí. Kapau na’e ‘ikai ke ke me’a ‘aki e fo’i s tesi ko iá ‘i ai ha me’a ‘oku tokanga ki ai e Hou’eiki M mipá ‘ikai ke mau ‘oatu ‘emau **tali** ...

‘Eiki Sea Le’ole’o: Lave’i lelei he motu’á ni kae fakapotopoto p ‘oua ‘e ‘ova he lainí.

Lord Tu’ilakepa: ... ke toki me’a mai k ‘i he fakapotopoto.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Ko ia.

Lord Tu’ilakepa: Fakapotopoto ‘aupito ko e fo’i me’a eni ‘e tokoni ki he kakai ‘o e fonuá.

‘Eiki Sea Le’ole’o: Sai. Me’a mai Minisit .

‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: Sea, kae kehe ko e ...

Sea Le’ole’o: Mou laum lie lelei p ka ‘oku ki’i ‘ova he loto koló 40 m l . Me’a mai.

‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: Ko e taki ko he kau ng ue ko ení Sea, ‘oku ne talamai p ‘e ia ko e ‘uhinga ko ‘o e ngaahi l unga ko ení ko e ‘ikai ke lava ‘e he tamai ko ení ‘o fai ‘a e ng ué. ‘Oku ma’u p pea mo e f -email ‘aki heni Sea ‘oku ‘i ai ‘etau f nau ‘atautolu ‘oku ia ‘i he pasi pea mo e me’alele ko ‘a e ng ué ‘o tau he *bar* ‘o inuina ia ai ‘o ‘ikai toe lava ‘o ki he ng ué he ‘aho ‘e tahá. Sea ko e ‘ ngaahi ‘ata eni ia ‘o e ‘ ngaahi me’a na’e hoko. ia he me’alele ‘a e ng ué ‘o tui’i atu e vao ko ení Sea kapau ‘oku mou fie ma’u e ngaahi ‘ me’a ko e ngaahi, ‘o a’u ia ki he nau tu’unga ko ‘enau ng ue ‘oku faí ko e t t ‘utu p ia he ngaahi fu’u piní ‘o tolitoli m m lie mo ... pea ko e me’a p ‘e hokó Sea he taimi ko ‘e ‘ikai ke ma’u ai e me’a ko e talamai ‘oku ‘ikai ke sai e vahé kae hili ange ko iá ‘oku talamai he ‘e tohi ko ‘a e *Fair Work Australia* ‘oku ‘ova ‘a e silini ‘oku totongi ange he ‘e kautaha ia ko ení fakatatau pea mo e silini ‘oku nau aleapau ko ki he ma’ulalo *minimum* ko ke nau ng ue’akí Sea.

Na’e ‘i ai ‘a e *pay slip* na’e faka, pulusi paaki pea na’e ‘omai he, kapau na’a mou me’a ki ai Sea ‘oku ‘osi fakah p ia ki he tamaiki ng ué kuo pau ke nau totongi ko e aleapaú ia kapau ko e *fare* vakapuná ‘e totongi ‘e he *employer* p tokotaha ko ‘oku ne ‘omai e ng ué ‘a e vaeua ‘o e feá pea totongi ‘e he tamasi’í ‘a e vaeua ‘o e feá. Ka ‘i he taimi tatau ‘oku totongi k toa p ‘e he tokotaha ko ha’ana e ng ué kae toki ‘alu atu e tamasi’i ‘o t . ‘Oku ‘i ai pea mo e *tax* he ‘ikai

ke *claim* ia he tamaikí. Ko hono 'uhinga ko 'oku 'ikai ke *claim* ai 'e he tamaiki Sea ko e 'uhingá he 'oku holoki 'a e tukuhau ia ki he *scheme* ko ení p ko e polokalama toli ko eni ko 'a 'Aositel liá ko e 'uhingá ke to'o p fakafe'unga kae 'oua te nau toe *claim*. Ko hono ua ko e *super* Sea me'a na'e me'a ki ai 'a e 'Eiki N pelé ko u faka'amu p Sea te u lava 'o lave'i te mau lava 'o lave'i 'a e ' me'a ko ení. 'Oku lava 'o *claim*. Ko e *super* ia 'oku to'o ia pea 'e *claim* ia he tamaiki e me'a ko iá pea 'oku lahi 'aupito p hono *claim*

'ona 'oku nau 'omai p nautolu ki he 'ofisi 'o fakafonu he tamaiki ngaahi ' me'a ko iá *claim* pea fakafoki mai 'enau seniti taimi 'e taha 'oku ki'i fa'a tuai p Sea.

Ko e me'a 'e taha kuo pau ke to'o Sea ko e nofo'angá. 'Oku mo'oni e me'a 'oku me'a ki ai 'a e 'Eiki N pele ni, 'e 'Eiki N pele 'oku faka'amu p ke mea'i he Feitu'u na pea mo e Hou'eiki ko e ' *concern* k toa ko ení 'oku mau 'osi fakah 'e mautolu ki he 'ofisi. Na'e 'i ai mo e kau 'ofisa 'e ua na'a nau mai 'osi fakah p kia nautolu ko e nofo'anga 'o e kautaha ko eni ko na'e l unga'i mai ko eni Sea pa'anga 'e 70, 70 he uike. Faka'amu p ke mea'i he Feitu'u na Sea mo e Hou'eiki 'oku a'u ia 'o pa'anga 'e 200 ki he tokotaha. *Concern* ia pea mo e tokanga ko iá 'oku mau lava 'oku mau hanga 'o 'ave ki he Potung ué pea mo e tokanga ko iá 'oku fu'u lahi e pa'anga 'e 200 ki he tokotaha toko f he loki pea hang ko e ngaahi me'a kehekehe ko 'oku me'a mai 'aki ko 'e he 'Eiki N pelé. Ko e ng ue ko Sea 'oku mau faka'amu ke mau fakakakato e ngaahi me'a ko ení ka ko e tafa'aki ia ki 'Aositel lia. Ko hono me'a 'e taha Sea 'oku pau ke to'o ko honau malu'í...

<002>

Taimi: 1450-1500

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: ...'asi k toa mai p he ki'i *pay slip* ko ení. Pea kapau te mou me'a k toa p ki ai Sea, 'oku 'asi p ko e uike 'uluaki.

Ko e uike 'uluakí 'oku nau fa'a t 'a e me'a ko ení fakafuofua 'e a'u 'o uike 6, uike 8, toki 'osi ko iá pea 'oku ma'u kakato leva 'enau vahé Sea. Lahi pea mo e ngaahi palopalema kehe Sea ka 'oku fai hono feinga'i ke fakalelei'i eni. 'Oku kau ai mo hono 'ave tokolahi ko 'e he faama 'e taha 'a e kau ng ué. 'Ave tokolahi pea ko hono 'uhingá p Sea, fu'u sai e ng ue e tamaiki Tongá.

Ko 'enau tau atu p 'a nanutolu ko e ng ue ko na'e fiema'u he uike 'e 3, fai p he kau Tongá he uike 'e 1. Ko 'eku kole ko ki he f naú, ka 'oku talamai 'e he faamá ke ke 'alu ange 'o ng ue uike 3, feinga'i e ng ué ke a'u 'o uike 3. Kae ma'u ha mou ng ué he ko 'ene 'osi p ko iá kuo ... Ko hono 'uhinga ia Sea 'oku fiema'u tokolahi peh ai e tamaiki Tongá ai. Neongo e lahi 'enau palopalema ai mo 'enau maumaú. 'Oku kei 'alu atu p 'oku kei fie ma'u ange p he ngaahi, he kau faamá 'a e tamaiki Tongá, ko e 'uhingá ko 'enau ng ue lelé.

Sea, taimi ni 'oku 'ova he toko 2,000. Na'a mau lele ki 'Aositel lia he ta'u kuo 'osí na'e ngata he toko 1,400 tupu. Mei he vaha'a taimi ko iá ki he 'aho ni Sea, kuo 'ova he toko 2,000 e kau ng ue Tonga kuo 'ave ki 'Aositel lia. Ko e ngaahi palopalema ko ení kapau te tau sio Sea tau fakafuofua ki ha toko 100 'oku nau l unga ko ení Sea, me'a ní 'e uesia e toko 1,900 ko , ka kuo

u faka'amu p Sea ke mea'i he Feitu'u na pea mo e Hou'eikí, 'oku fai e ng ué, neongo ko e tau tafa'aki ko mei hení 'oku fakakakato heni, pea 'ave hotau le'ó Sea, ka kuo u faka'amu ke toe ai ha faingam lie ke toe fai ha a'u ki he Potung ué. Na'a mau lele he ta'u kuo 'osí na'a mau a'u ki he Potung ué, na'a mau a'u 'o fakataha mo e Minisit Ki Muli 'a 'Aositel lia, fekau'aki p pea mo e tafa'aki ko 'ení, pea 'oku nau fiefia. Ai e ngaahi ng ue Sea 'oku ou faka'amu ke fakakakato mei he Potung ué neongo 'oku 'ikai ke ai ha s niti, ko hono kumi ha Fakafofonga e Potung ué ke ne tokanga'i e ngaahi tafa'aki ko 'ení 'i 'Aositel lia, 'Eiki Sea, ko e kongia eni e 'u me'a na'e fai e felotoi ki ai pea mo e Pule'anga 'Aositel liá, pea 'oku fai e ng ue ki ai pea mo e pule'angá, pea mo e Potung ué pea mo e Pule'angá. Pea 'oku ou faka'amu p Sea ke mea'i he Feitu'u na e 'u me'a ko ení.

'Oku fai p 'a e sio ko eni ki he ngaahi l ungá Sea, ka 'oku ou faka'amu p , mea'i p he Feitu'u na pea mo e Hou'eikí, neongo e ngaahi 'u me'a ko ení Sea, ka 'oku tau faka'amu ke lava 'o fakalelei'i kae 'oua 'e uesia 'a e polokalamá. Kae 'oua 'e uesia e ... mo'oni 'aupito Sea e talamai 'oku nau mavahe mei he faamá 'o 'o ma'u e s niti lelei. Sea kapau 'e l unga'i e fa'ahinga ko eni 'oku nau fakang ue'i, fa'ahinga 'oku nau mavahe mei he polokalamá 'oku ta'efakalao. Pea ko e fa'ahinga ko eni ko 'oku nau ko 'o mavahe ko mei he polokalamá 'o ng ue he ngaahi faama kehé, ma'u 'enau s niti lelei Sea. 'Ikai ke to'o ha'anau tax 'a nautolu mo e ngaahi 'u me'a peh , mahalo 'oku nau 'o nofo he ngaahi feitu'u kehekehe p 'ofa honau ngaahi f milí, ka ko hono l unga'i p nautolu ki he immigration pea mo e potung ué, 'e ai leva 'e to'o leva ho nau ngaahi faingam lie ke nau toe foki ki ai. 'E ta'ofi p ia he Immigration 'a 'Aositel lia, ...(kovi e ongo)...

'Eiki Sea Le'ole'ou: Ki'i fakam 'opo'opo ma ang Minisit ko e h e ng ue ho'o Potung ué ke fai ha tokanga ki he me'a ko ena na'e me'a atu ki ai e 'Eiki N pele fekau'aki mo e si'i kau ng ue toli 'i mulí.

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: M l Sea. Sea, 'oku ai e option 'e 2. Option 'uluakí, fili e kau ng ué mei he Potung ue. Ai 'a e fu'u lisi ia 'a e Potung ué 'oku toko 1,000 tupu. Ko hono option hono uá, ko e mai p 'a e ngaahi faamá 'o fili 'enau kau ng ue, pea ko si'emaung ue p 'oku fai á, ko hono fakafonu 'enau foomú, fai mo e ki'i interview ke fakapapau'i 'oku totonu 'a e ngaahi me'a 'oku nau fakafonú, 'ikai ke ai ha'anau ngaahi l kooti faihia, pea mo e ngaahi al me'a peh . Ai p mo e fanga ki'i t naki 'e fai Sea, ko homau fatongia p ia Sea mei homau tafa'akí. Ko e kongia p taha ko e tali 'enau ngaahi l ungá fai e ng ue ki ai, pea ko e faka'amu ko pea mei he motu'a ni pea mo e, peh ki he Pal miá mo e Pule'angá, ke fai hono fakalelei'i e founga hono fili ko kau ng ué. Founga ko eni hono fili e kau ng ué, ke fai e ng ue Sea, kae 'oua 'e hang ko e fa'ahinga ko 'oku 'asi mai he t ko 'ení Sea. Lolotonga ko e ng ué, ia 'o 'ele'ela he me'á, 'ikai lava e ng ué, talamai 'oku mamahi e va'é.

Lord Tu'ilakepa: Sea.

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: ia 'o ta'uta'utu he

Lord Tu'ilakepa: ...(kovi e ongo)...

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: Sai p ka 'oku fai p feinga ke fakalelei'i e

Lord Tu'ilakepa: Tokoni atu p 'Eiki Minisit he t ko eni 'oku ke me'a ki ai. Na'a ko e me'a 'oku nau m m lie ai ko ho'omou fekau ke 'unuaki'i e ng ué 'oua 'e toe 'ai ki he uike 'e tahá. 'Unu'unu m m lie ki he uike 'e 3. Na'a ko e 'uhinga ia e t ko ena 'oku ke 'omai ki he Fale 'Eiki ni.

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: Sea, tapu p pea mo e Feitu'u na.

'Eiki Sea Le'ole'o: Me'a mai 'Eiki Minisit .

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua: Ko e t ia 'oku 'omai ko eni Sea, lolotonga e ng ué, 'oku 'ikai ke 'alu ia, 'oku talamai ia, poaki mai ia 'oku mamahi e va'é ia. 'Oku fo'i silipa, he 'oku lolotonga ko e, ko e fu'u, ko e fu'u temata ko 'oku **fie ma'u** ko ke ne toli, 'oku, ko e pini p 'oku ta'uta'utu ai 'o hifihifi holo ai. Ko e ongo ua ia 'oku 'asi he 'oku na p p lave naua lolotonga e ng ué. Ka ko e 'uhingá, kapau 'e talamai te nau toli *piece rate*, 'a ia ko e 'uhingá ko 'enau toli pa'anga 'e 60 ki he pini kae 'at leva kia nautolu, toli'i p ia he houa 'e 2, kapau ko e pini 'e 2 p 3 **fie ma'ú**. Pea kapau leva 'e talamai ke nau ng ue lau houa, pea 'oku **fie ma'u** leva ke nau ng ue'i e fo'i houa ke lava. Pea ko e fo'i palopalema ia ko 'etau ng ue he taimi ni Sea he lahi e l ungá, fu'u, 'oku fu'u sai e ng ue e tamaiki Tongá, ko hono 'uhinga ia ko 'oku fu'u vave peh ai e ng ué neongo 'a e lahi e palopalema e ngaahi feitu'u kehekehe ka 'oku kei **fie ma'u** p 'etau tamaiki Sea. M l Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: ...(kovi e ongo)... Fakamolemole. Hang ko e me'a 'a e 'Eiki Pal miá 'oku fai hono fakatokanga'i pea muimui'i, hang ko e si'i me'a na'e me'a ki ai e Fakafonganga mei Ha'apai ko kuo me'a mai e 'Eiki Pal miá, fu'u faingata'a 'aupito ka 'oku 'ikai ke ai ha me'a 'e faingata'a he taimi 'e ng ue k toa ai 'a e ngaahi Potung ue 'a e Feitu'u na 'Eiki Pal mia. Ai e ngaahi *portfolio* kotoa, 'e lava p ke ma'anui ai e si'i faingata'a ko eni 'oku hoko 'i Ha'apai he tapa kotoa p , fekau'aki mo e ngaahi, 'e lava ai mo e ngaahi tokoni mei tu'apule'anga 'o h mai he ngaahi tafa'aki kotoa ko e 'uhingá ke lava.

Ko hono uá, hang ko e me'a na'e me'a ki ai 'a e fakafonganga mahalo 'e toki fai ha ng ue ki ai 'a e Minisit Fonua, si'a kakai na'e 'osi tohi 'enau ngaahi fale ka kuo nau pekia, ngaahi 'u me'a ko ia ia 'e fekau'aki ia pea mo e Minisit Fonua ke mou feme'a'aki. Ka ko hono fakak toa hang ko e me'a 'a e 'Eiki N pele 'o Vava'ú, kuo u lave'i p 'oku lahi, lahi 'aupito e 'u me'a 'oku t naki ia he 'Eiki Minisit Fakalotofonua, pea 'oku tau fanongo p **kitautolu** ia he ha'u e 'u ongoongó he ngaahi tapa kehekehe. Ko e h mai ia ki Tonga ni 'oku ha'u ia he ngaahi matap teke kehekehe, h fanga he tala fakatapu. Ka ko e mo'oni ia kuo fokotu'u mai he Minisit , ka 'oku tonu p , hang ko e me'a 'a e 'Eiki Pal miá, tau **to e** fakatokanga'i lelei ange 'a e anga e ivi feng ue'aki 'a kitautolu mo e kakaí, neongo ko ha tokosi'i ka 'oku tu'u lavea ngofua ai p 'etau fekaukau'aki, ko hotau kakai p . Telia na'a ai ha taimi kuo tau ta'etokanga, pea tau hang ko e fu'u kakai 'oku nau kumi h fanga 'i 'Iulopé, 'oku 'ikai ke kei mahu'inga 'a e tangatá ki he anga e t kunga 'etau nofo fakaem maní. Tonu p ke fai ha talatalanoa, hang ko e **Pule'angá**, fai hano toe vakai'i. Ko e *superannuation* ia ko e me'a ia 'oku 'alu ia ki he ta'u, hang ko e ngaahi mon 'ia 'o e, ko e ki'i tukuhau p 'o e taimi 'oku tuku atu 'enau ngaahi ng ué, fai ha alepau ki ha ngaahi mon 'ia peh . Makatu'unga p ia ki ha al lea lelei'i ha *good diplomacy, diplomatic*, ke alea mo e pule'anga 'Aositel liá mo e ngaahi 'iunioni **o** e ngaahi ng ue'anga ko ia, m l eni

kuo tau lava 'o hao atu he *border*, ma'u 'etau ngaahi visa ng ue, pea kuo u lave'i ko e ng ue lahi kuo fai he pule'angá.

Toe ko eni 'etau miniti 'e 2 ko ení, 'oku ou kole ke tau ki'i hoko p ki he'etau, 'Asenita hono 6, Fika 4 fakalomá. Ko e lava p hono laú pea tau m l l pea tau toki me'a mai leva ke fakakakato atu 'etau ngaahi ng ué 'oku fai. Kole ki he Kalaké ke lau 'etau L pooti Ki He K miti Tu'uma'u Ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Aleá. M l .

L pooti Fika 3/2016 K miti Ngaahi Totonu 'a e Fale Aleá.

Kalake T pile: L pooti Fika 3/2016 'a e K miti Tu'uma'u 'a e Ngaahi Totonu 'a e Fale Aleá.

'Eiki Sea,
Fale Alea 'o Tonga.

Kuo u fakatulou heni kae fakahoko atu ki he Feitu'u na 'a e L pooti Fika 3/2016, 'a e K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Aleá.

Ko e tefito'i kaveinga 'o e l pooti ni, ko e ola 'o e vakai'i 'e he K miti 'a e Tohi Tangi Fika 27/2015, na'e tukumai he Feitu'u na ke vakai'i 'e he K miti ni. Ko e Tohi Tangi ni 'oku fel ve'i ia mo e ngaahi motu malu'i makehe 'i Vava'ú.

'Oku 'oatu heni 'a e L pooti Fika 3/2016 'a e k miti ni, ke me'a ki ai 'a e Feitu'u na mo e Hou'eiki M mipa kotoa 'o e Fale Alea 'o Tongá.

Faka'apa'apa atu
Hon. S miu Kuita Vaipulu
Sea K miti Tu'uma'u Ki He Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea.
'Aho 25 Sanuali 2016.

'Eiki Sea Le'ole'o: M l . Toe ki'i lau'i mai ang mo e Tohi Tangi. 'E lava p ia pea tau m l l .

Tohi Tangi Fika 27/2015.

Kalake T pile: Tohi Tangi Fika 27/2015.

Kameli,
Neiafu, Vava'u.
'Aho 6 'Okatopa 2015.

Ki he Sea Fale Alea 'o Tonga,
Nuku'alofa.

Tangata'eiki

‘Oku ‘oatu ‘emau tangi ni mo e loto faka‘apa‘apa mo‘oni ke mou anga‘ofa ‘o vakai‘i ange ‘a e Lao ki he Ngaahi Feitu‘u ‘oku Lisi ‘o Pule‘i Makehe, ‘oku fai ‘e he Potung ue Toutaí ki he ngaahi feitu‘u ‘i Vava‘u ni ‘oku kau ai ‘a Ovaka, Taunga pea ‘oku mau fanongo ‘oku kau ai mo ‘Eueiki mo e ngaahi feitu‘u kehé.

‘Oku makatu‘unga ‘emau kolé he ‘oku ‘ikai ke malu ‘a e ngaahi feitu‘u ko ‘ení ki hono fakatolonga ‘o e me‘a mo‘ui ‘i tahí he ‘oku ‘at p ia ki he kakai ‘o e kolo ko iá, ke nau toutai ai, pea ‘oku ‘osi fakamo‘oni‘i ‘oku nau toutai kai mo toe toutai fakatau mei ai.

Ko ‘Eueiki ‘oku lisi ia ‘e he p langí pea me‘a ní ‘e mahu‘inga ange ‘a e motu‘á mulí ia ‘ia kimautolu Tongá. Ko e feitu‘u eni ‘oku ma‘u mei ai ‘a e s niti ke fua‘aki ‘a e ako ‘emau f naú mo e ngaahi kavenga kehe p . Mou k taki ‘o holoki ‘a e ‘elia ‘o e feitu‘u tapui makehé, ke fakafe‘unga p ki he tokolahi ‘o e *ki*‘i motu ko iá kae tuku ‘a e toengá ke mau ‘o toutai ai, he ‘oku ‘i ai ‘emau totonu faka‘otua ki he ‘osení, neongo ‘emau nofo ‘i ‘uta Vava‘u mo e ngaahi motu kehé. Ka ‘osi ‘a e ngaahi motú hono lisi, te mau ‘alu ki f ? Pea ko e me‘a p ‘e hokó, ko ‘emau p pula ki he laó, ‘oku ‘ikai ha ola pea hoko ai p ‘o toe masiva ‘a e masivá, he ‘oku ‘ikai ha feinga‘anga ki he f milí mo e akó. Mou fakamolemole ‘o tokanga ange ki he nofó, he kapau ‘e lisi mo Neiafu mo ‘uta Vava‘u ‘e toe kehe ange ia he ‘e toutai kaiha‘a ‘a e kakai ‘oku nau ‘o feinga ke kumi ha kiki ki he f milí. Ko e taha ‘a e me‘a ‘oku fai atu ki ai ‘a e tokangá, ke mou ‘ai ha tohi p Potung ue ke nau fakamahino ki he kau p langí ‘oku nau lisi e ngaahi motú, ‘o hang ko ‘Eueiki, ‘Euakafa, Mounu mo e ngaahi motu kehe ‘i Vava‘u ni, ke ‘oua te nau ta‘ofi e kau toutai ‘oku nau hopo ki ‘uta ke toutai, p kumi mounu ‘i he hakaú, he ‘oku ‘osi ‘i ai e ngaahi feta‘efemahino‘aki kimu‘a na‘e ‘osi hoko pea m l p ko e ‘ikai ke hoko ai ha palopalema.

‘Oku mau ‘amanaki p te mou mea‘i lelei p ‘a e t kunga ‘oku tau ‘i aí, mo e feinga‘anga ‘oku mau ma‘u mo‘ui mei aí.

M l

Faka‘apa‘apa atu.

Fakamo‘oni ki ai e toko 100 tupu e kau toutai, Vava‘u.

M l ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea Le‘ole‘o: M l . Ko ‘etau taimí ‘oku ta‘alo mai ka ‘oku ou ‘ilo‘i e fie me‘a ‘a e Minisit Toutaí & Ngoué ki he me‘a ko eni ‘oku fai ai e lau e Fokotu‘u Tu‘utu‘uni ko ení. Ka tau ki‘i m l l ka mou toki me‘a mai ke tau hoko atu.

(Na‘e m l l heni ‘a e Fale)

<003>

Taimi 1515-1530

S tini Le‘o: Me‘a mai ‘a e ‘Eiki Tokoni Sea ‘o e Fale Alea.

'Eiki Sea Le'ole'o: M l ho'omou laum lie Hou'eiki tau hoko atu ai p 'i he'etau 'asenita hoko, pea 'oku ou kole p ki he Minisit Ngoue mo e Toutai mo e Vaot ke fai mai ha'ane fakamaama mai mu'a ...

S miu Vaipulu: 'Eiki Sea ka u ki'i fakahoha'a atu ...

'Eiki Sea Le'ole'o: Fakamolemole atu, k ko hono faka'osi ko e Tohi Tangi ko 'eni tuku p ke mou feme'a'aki ai ko e 'uhingá tapu p mo e ongo Fakafofonga 'oku na 'i tu'a na'e fakah mai. Me'a mai.

Fakama'ala'ala ki he L pooti Fika 3/2016 K miti Ngaahi Totonu Fale Aleá.

S miu Vaipulu: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea kae'uma'a 'a e Hou'eiki M mipa 'o e Fale. 'Eiki Sea ko e Tohi Tangi ko 'eni na'e fai ki ai 'a e vakai pea na'e 'i ai 'a e ngaahi lea na'e 'ikai kakato pea na'e 'osi lava hono fakakakato mai, 'a ia ko e fakah mai 'eni 'e he Fakafofonga Tongatapu 4, M teni Tapueluelu, pea mo e Fakafofonga 'o Vava'u 16 'e Sea, 'Etuete Lavulavu. Ko e fekau'aki 'eni mo e ngaahi 'elia malu'i, fai p fatongia 'o e k miti k ko e me'a na'e fakamahino 'e he k miti 'oku 'i ai 'a e Lao mo e Tu'utu'uni fel ve'i mo e ' me'a ko 'eni, k 'e tuku p ia, tuku mai ki he Fale ni ko e h ha feme'a'aki 'a e Fale ni, pea na'e mahino 'aupito p 'Eiki Sea ki he k miti hono ma'u mai 'a e ngaahi l pooti kehekehe 'a hono 'aonga mo e lelei 'o e ng ue ko eni ki he kakai 'o e fonua tautautefito ki he kaha'u 'Eiki Sea, koe'uhi pea 'oku 'osi 'i ai 'a e ngaahi motu hena 'Eiki Sea 'oku mahino 'aupito 'aupito 'a 'ene lelei kia kinautolu, na'e kamata ai 'a e ng ue ko eni hang ko Ovaka, na'e kamata mei ai 'a e ng ue ko eni pea 'oku mahino 'aupito 'ene lelei ki he Kakai, pea 'oku 'i ai 'a e tui ko e tu'u ko ki he kaha'ú 'e to e lelei ange ki he hako tupu 'o e fonua 'i he kaha'ú 'Eiki Sea, kau fakam l atu pea 'oku ou fokotu'u atu 'e au 'a e l pooti ke tali ia kae toki me'a atu 'a e 'Eiki Minisit Toutai 'e Sea 'oku ou tui 'oku tonu ke fai 'a e pou pou kakato 'a e Fale ni ki he ng ue 'oku fai 'e he Potung ue ko eni, m l Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o: 'Oku ou fakam l atu ki he Sea 'o e K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea, k 'oku ou kole atu ki he 'Eiki Minisit ha'ana 'a e tafa'aki ko eni p 'oku 'i ai ha'ane fakam 'ala'ala he ko e kaveinga lahi eni ki he kaha'ú mo e anga 'etau nonofo 'o e ' takai 'o 'etau nofo ki ng tai, m l .

Fakama'ala'ala Pule'anga ki he ngaahi kongā tahi malu'i makehe

'Eiki Minisita Ngoue & Toutai: M l 'aupito Sea. Fakatapu atu ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Fale Alea. Ko e Tohi Tangi ko eni Sea na'e 'osi fakahoko ange p 'e he k miti ke mea'i ke 'ilo'i 'e he motu'a ni, k ko e taimi ko ia na'e teuteu folau atu 'a e motu'a ni ki Vava'u. Pea ko e toki 'ilo p ki ai 'a e motu'a ni ki he Tohi Tangi ko eni, pea folau atu p ki Vava'u 'o mau fakataha mo e Kosilio ko 'a e Kau Toutai, pea na'e tatau p 'enau 'ohovalé ko e 'ikai ke nau 'ilo nautolu ki ai pea 'ikai ke 'ilo ki ai 'a e Potung ue, pea kaikehe 'oku mahu'inga 'aupito 'aupito 'a e Tohi Tangi ko eni he 'oku ne hanga 'one to e hanga p 'e ia 'o fakamahino mai 'a e mahu'inga ko ia 'o e Lao fo'ou ko ia kuo 'osi fokotu'u fekau'aki mo hono malu'i ko ia ke tu'uloa 'a e toutai ko ia 'a e fonua koe'uhi ke ma'u mo'ui mei ai 'a e fonua, 'ikai ngata p 'i he'etau ngaahi 'aho ni k ki he kaha'ú foki.

Pea ko e me'a p ko e ki'i pui puitu'a p ki ai, ko e tu'u ko 'a e Pasifiki k toa ko e fonua p 'e ua na'e ngofua ai p 'a e toutai ia ke te toutai p ha feitu'u 'i ha fa'ahinga taimi mo ha fa'ahinga feitu'u p ko e me'a tau'at ina p 'a kita pea 'oku ui fakapap langi ko e *open access*, 'a ia ko e Tonga ni p pea mo e 'Otu motu Kilipati. K 'i he ngaahi fonua kehe kotokotoa ko kau ai p hotau kaung 'api, 'oku 'i ai 'a e kongatahi 'oku pule'i makehe 'e he k inga ko ia 'i he ngaahi kolo ko ko 'oku tu'u mat tahi.

Kaiehe, na'e lelei p 'a e founa ia ko eni 'i he kuohili pea ko e motu' a ni, kongatahi 'o e taimi 'ene tupu hake kei si'i na'e 'i Vava'u tonu p 'i he tupu hake 'i 'Olo'ua, pea na'e kau ki he toutai koia, pea na'e lelei p 'a e tau'at ina 'a e toutai tau'at ina 'a e feitu'u kotoa p 'oku te fie 'alu 'o toutai ki ai, na'e 'ikai ha palopalema ia ai, 'uhi ko e kongatahi si'i p 'o e ola ia 'o e toutai na'e 'ave 'o fakatau 'o kapau 'oku lava 'o fakatau. Na'e meimei ng ue'aki p ko e fetokoni'aki p 'aki 'a e fetokoni'aki 'aki p ia 'a e tokonaki 'oku 'omai mei he ngaahi kolo lalahi kae 'oatu 'a e mata'iika 'o fetongi'aki, kae hoko atu p 'a e toutai. Pea na'e tolunga p 'a e tu'unga ko 'o e toutai. Ko e ngaahi 'aho ni pea kimu'a ko ia ke u folau ki Vava'u, ko e fakat t p 'eni, na'e 'omai 'a e l unga mei he K silio 'a Vava'u 'o fakahoko mai 'oku hoha'a 'aupito 'a e ngaahi ... 'a e k inga ko ia 'i he ngaahi kolo tu'u mat tahi 'i he fu'u vave faufau 'a hono toutai'i ko ia 'o e ika 'i he ngaahi hakau tautautefito 'i he mat fonua. Pea ko e me'a ko 'oku mahino 'i he ngaahi 'aho ni Hou'eiki 'oku mou mea'i p ko e tu'unga ko 'oku 'i ai 'a e toutai 'i Tonga ni 'a e taimi ni 'oku si'isi'i 'aupito 'a e ngaahi vaka toutai lalahi, ko e ngaahi vaka toutai ko 'oku lahi hono ng ue'aki ko e vaka iiki p pea 'oku ng ue'aki 'a e m sini fakapipiki. Pea ko e ngaahi m sini ko eni 'oku fu'u m lohi 'aupito pea 'e lava p neongo 'a e si'isi'i 'a e vaka ke 'alu p 'a e vaka ia ke a'u ki he feitu'u ko 'oku nau fie ma'u ke nau 'o toutai tonu ai.

'Ika ke ngata ai k ko e naunau toutai ko e 'oku ng ue'aki 'i he ngaahi 'aho ni tautautefito ki he uku ng ue'aki 'a e kasa 'i he po'uli, 'oku fu'u lelei 'aupito 'aupito hono ng ue'aki pea ko e taimi ko 'oku nau uku ai 'oku nau to'o, 'oku mahino, 'oku mou mea'i p ko e lahi 'o e ngaahi me'a mo'ui ko ia 'i tahi 'i he taimi po'uli 'oku nau m l l ai. Tautautefito ki he ika, pea ko e faingam lie lahi 'eni 'o e kau toutai ke nau atu p 'o hang p ha'anau p 'o tufi niu motu'u p , ko e atu p fana'i'aki p tao, he 'oku tatau p p ko e h 'a e lahi 'o e mata'iika 'oku ma'u 'alu kotokotoa p to'o k toa p .

Pea 'i he'ene tu'u peh 'oku 'ikai ke 'i ai ha 'amanaki ia ki he kaha'u 'e tolunga 'a e tu'u ko ia 'a e toutai 'i he mat fonua ko ia hotau fonua ni, k ko e toutai'anga foki eni 'oku tau nofo 'o fakafalala ki ai ke tau ma'u mo'ui mei ai, tautautefito he ngaahi fie ma'u me'atokoni faka'aho, pea toki fakakau mai p ki ai mo e ma'u ko ia 'a e ngaahi, 'a e fanga ki'i s niti koe'uhi ke tokoni ki he famili.

Ola lelei 'aupito ngaahi kongatahi malu'i makehe

Kaiehe ko e tu'unga ko ia 'oku 'i ai kuo fokotu'u leva 'a e Lao fo'ou ko eni ke 'i ai 'a e kongatahi pule'i makehe 'e he kolo tu'u mat tahi kotokotoa p 'oku 'at ki he kolo kotoa p p ko e motu ke 'ai 'a e kongatahi ko eni. Pea ko e me'a ko tu'unga 'oku a'u ki ai 'oku fu'u ola lelei 'aupito 'aupito. Koe'uhi ko e ma'u ko ia 'e he k inga 'a e mafai fakalao ke nau pule'i ko eni 'a e kongatahi 'oku 'ikai ke ngata p 'i he 'enau hanga ko 'o malu'i ko ia 'a e me'a mo'ui ko eni pea kuo ma'u eni 'o a'u ki he tu'unga 'oku ma'u 'a e faingam lie ko 'o e ngaahi me'a mo'ui ko

eni ke nau to e fakatupu 'o to e vaveange, mo'ui mo e feo, mo'ui mo ia, pea ko e a'u ko ki hono toutai ko 'o e ngaahi me'a ko hang ko e mokohunu mo e me'á ko e ngaahi kongā tahi p 'eni na'e lava ko 'o pule'i lelei eni, 'ikai ke lava 'a e kau uku ta'efakalaó 'o nau a'u ki he ngaahi kongā tahi ko eni koe'uhí he 'oku lava 'o pule'i p 'e he k inga, kaikehe, pea 'oku fu'u mahu'inga 'aupito 'aupito eni ki he k inga 'a ia ko e me'a ko 'oku hokó ko e hanga leva 'e he Pule'angá 'o tuku atu ko e Lao ko ia 'oku ne hanga 'o tuku atu 'a e mafái ki he k ingá ke nau hanga 'o pule'i kakato 'eni, pea 'oku 'oatu ai p mo e ngaahi tu'utu'uni ko ia ki hono fakahoko ko ia 'o 'enau ng ue 'uhí ke nau ma'u mo'ui mei ai pea ikai ke ngata p ai 'e Sea, k ko e lava ko ia 'a e me'a mo'uí 'i he ngaahi 'elia ko eni 'o fakatupu 'o to e tokolahi angé pea 'oku mahua atu leva ki tu'a ki he kaung 'apí, ngaahi kongā tahi ko ia kaung 'api.

Pea 'i he'ene peh ko e lelei ko iá ia kuo 'ilo 'aupito p ia 'i Vava'u pea mo Ha'apai, ko Vava'ú 'oku tu'u talitali mai 'a e kolo ko e kolo 'e fitu...

<005>

Taimi: 1530 - 1540

'Eiki Minisit Ngoue & Toutai : ... Nau 'osi mateuteu mai, pea kuo 'osi ma'u e pa'anga tokoni mei he *ADB* ke fokotu'u 'enau kongā tahi pule'o makehe. 'A ia ko e ngaahi kolo ko eni, Hunga, Lape, Falevai, Talihau, 'Utulei, Ofu, mo e motu 'e taha, 'oku 'ikai ke u sio, 'oku kovi 'eku tohi. Kaikehe, kuo 'osi tu'u foki a Ovaka ia mo Taunga. Pea 'oku toe kau mai mo e motu ko 'Eueiki, neongo ko e motu ko iá ko e lisi 'e he tangata'eiki pap langi, ka ko e k inga ko 'oku nau ma'u kelekele 'i he motú, 'oku ngofua ia ke nau ng ue fakataha mo e tangata ko eni, koe'uhí ko hono pule'i ko ia e kongā tahi ko eni.

Kaikehe, ko e ola ko eni 'o e ng ue ko eni, 'oku fu'u lelei 'aupito, pea ko e me'a tatau p 'oku hoko ko ia 'i Ha'apai. 'Oku h mai 'a e *Civil Society* ke nau hanga 'o fokotu'u 'a e kongā tahi pule'i makehe ki he ' kolo 'e 6 'i Ha'apai. Pea 'oku 'i ai 'a e tui ko e a'u ki he ta'u fo'ou, kuo 'osi k toa 'a Ha'apai, 'osi ma'u k toa 'enau ' kongā tahi pule'i makehe, 'a e ngaahi 'otu motú, mo e ngaahi kolo ko ia 'oku tu'u mat tahi. Pea 'e vave p pea mo Vava'u, pea 'oku toe hoko p 'i Tongatapu ni. Kuo 'osi tu'u 'a 'Eueiki pea mo 'Atat , pea ko e ola ko iá, 'oku fu'u ola lelei 'aupito 'a e ng ue ko eni. Pea ko eni 'e hoko mai 'a Kolonga, ke ne kamata, pea ko eni 'oku feinga e ngaahi kolo ko eni 'oku hanga mai mei he Fanga'uta mei Hahake, ke ne fokotu'u mo honau ngaahi kongā tahi pule'i makehe. Pea 'oku fu'u mahu'inga 'aupito 'aupito eni 'i he tu'u ko ia ki he kaha'ú, koe'uhí he 'e lava p 'e he'etau k inga 'o tokanga'i fakapotopoto eni. Pea 'oku ke 'uhinga eni ia, ko kinautolu 'oku nau nofo 'i he ngaahi kolo ko eni, he'ikai ke nau lava mai 'o toutai heni, 'ikai. Kuo pau p ke nau fou mai 'i he kolo ko eni, ke nau femahino'aki, pea nau feloto'aki ki he toutau ko iá, 'e fakahoko 'i he kongā tahi, pe ko e h e founa toutai 'e fakangofua ke nau ng ue'akí.

Pea 'i he'ene peh , pea na'e fai p e kole ke 'oange e tatau 'o e tohí, pea na'e 'osi ma'u 'a e tatau 'o e tohí, he 'oku kole mai mei Vava'u 'a e ngaahi kolo ko ení, ke 'oange mu'a e tatau 'o e tohi koe'uhí he 'oku nau fie sio ki ai, koe'uhí ke 'omai 'enau ngaahi fokotu'utu'u ko 'a nautolu ke mea'i 'e he Fale Ale , koe'uhí he 'oku 'ikai ke nau fakakaukau tatau mo e fa'ahinga ko eni, 'a ia na'a nau fakahoko ko eni 'a e Tohi Tangi ko ení. Pea 'oku ng ue ki ai 'a e Potung ué, pea he

'ikai ke fuoloa mei heni, mahalo kuo ma'u mai 'a e tali ko ia mei he kau toutai kau toutai totonu ko ia 'a Vava'u.

Mahalo Sea, ko e ki'i fakamatala nounou p ia 'e lava 'o tuku atu, kae tukukehe kapau 'oku 'i ai ha ngaahi fehu'i, 'e lava p 'o tali atu. M l .

'Eiki Sea Le'ole'o : M l 'Eiki Minisit . Mahino lelei p ho'o me'á. 'Oku ou lave'i p . Me'a mai, 'Eiki N pele Ha'apai.

Fokotu'u tuku atu Pule'anga e me'a fekau'aki mo e kongatahi malu'i makehe

Lord Tu'iha'angana : Tapu mo e Feitu'u a, 'Eiki Sea, pea tapu mo e Hou'eiki. 'Ikai 'oku ou poupu, fakam l ki he 'Eiki Minisit , 'oku hang p ko 'ene me'á, 'oku ola lelei 'i Ha'apai pea 'oku feinga e ngaahi motu ko 'oku te'eki ai ke me'a, ke feng ue'aki fakataha mo e *Civil Society* 'a na'e me'a ki ai. Pea 'oku ou fokotu'u atu p 'eau, ko ena kuo fai 'enau ng ue ki ai, ke p loti'i p 'o tuku atu ki he Minisit Toutai, ke nau feng ue'aki ki ai mo e kau toutai 'o Vava'u. M l Sea.

'Eiki Sea Le'ole'o : M l , ko kuo fai e me'a 'a e Minisit kuo fai ki ai e ng ue mo e ' Tohi Tangi ko eni, 'o fet 'aki ko eni, pea ko eni 'oku nau fokotu'utu'u lelei e Potung ue. Tau hoko atu p 'oku laum lie lelei. Tau p loti. Ko ia 'oku tali ke tali e l pooti ko eni mo tuku p ia ki he 'Eiki Minisit mo e Pule'anga ke fai ha ng ue ki ai, fakah 'aki e hiki hono nima.

Kalake T pile : 'Eiki Sea 'oku loto ki ai a S misi Kioa Lafu Sika, S miu Kuita Vaipulu, Veivosa *Light of Life* Taka, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, 'Eiki Minisit Fefakatau'aki & Polisi, 'Eiki Minisit Mo'ui. 'Eiki Minisit Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau & Toutai, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai & Tute, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Nuku. 'Eiki N pele Tu'ilakepa. Sea, loto kotoa ki ai e Hou'eiki, toko 19.

'Eiki Sea Le'ole'o : M l . M l 'aupito Hou'eiki. Tau hoko atu ai p 'etau ng ué he ko 'oku toe leka p . 'Ai pe ai hatau taimi ai ke tau toki sio ai ki he ngaue kuo tuku hifoki he K miti Kakato. Tau hoko ki he 'asenita hono 7, fika (1). 'A ia ko e L pooti folau ki he Konifelenisi 'a e CPA, hono 21, na'e fai 'i 'Aositelelia, Vahefonua, 'a ia na'e me'a atu ki ai e Sea. Pea 'oku kole p ki he Kalake ke.

L pooti folau ki he Konifelenisi 'a e CPA

Kalake T pile :

'Aho 27 'o Sanuali, 2016.

Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea 'o Tonga.

Lipooti Folau ki he Konifelenisi hono Uofulumataha ‘a ‘Aositelelia mo e Vahefonua Pasifiki, T uini, ‘Aositelelia. ‘Aho 24 ki he 26 ‘o Novema 2015.

‘Oku ou ‘oatu heni ‘a e lipooti ‘o e folau na’e fakahoko ki he Konifelenisi hono Uofulum taha ‘a ‘Aositelelia mo e ngaahi fonua Pasifiki, T uini, ‘Aositelelia, ‘aho 24 – 26 Novema, 2015.

‘Oku ‘oatu fakataha ‘a e tohi ni pea mo e lipooti ke me’a ki ai ‘a e Hou’eiki M mipa ‘o e Fale Alea ‘o Tonga.

Faka’apa’apa atu,

Lord Tu’ivakan .

(‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga.)

‘Eiki Sea Le’ole’o : M l , Hou’eiki ka ‘oku mou laum lie lelei. Ko ia ‘oku loto ke tali e lipooti ko eni pea ke hiki homou nima.

Kalake T pile : ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai a S misi Kioa Lafu Sika, Vili Manuopangai Faka’osiula Hingano, Veivosa Light of Life Taka, Samiu K. Vaipulu. ‘Eiki Minisit Fefakatau’aki & Polisi, ‘Eiki Minisit Mo’ui. ‘Eiki Minisit Ngoue, Me’atokoni, Ngaahi Vao’akau & Toutai, ‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai & Tute, ‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, ‘Eiki Minisuit Fonua, ‘Eiki Minisit Pa’anga & Palani Fakafonua, ‘Eiki Minisit Lao, ‘Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi ‘a e Pule’anga, ‘Eiki N pele Fusitu’a, ‘Eiki N pele Tu’iha’ateiho, ‘Eiki N pele Tu’iha’angana, ‘Eiki N pele Nuku. ‘Eiki N pele Tu’ilakepa. Sea ‘oku loto ki ai e toko 18.

L pooti folau ki he Konifelenisi hono 23 Ngaahi fonua Kominiueli

‘Eiki Sea Le’ole’o : M l , kuo tali ‘e he Fale ni. Tau hoko atu ai p ki he toe L pooti folau ‘e taha ki he Konifelenisi hono 23 ‘a e Hou’eiki Sea ‘o e Ngaahi Fonua e Kominiueli. Kole ki he Kalake ke lau atu e ngaahi fakamatala mahino kae toki fai ha feme’a’aki. M l .

Kalake T pile :

‘Aho 27 ‘o Sanuali, 2016,

Hou’eiki M mipa ‘o e Fale Alea ‘o Tonga.

Lipooti Folau ki he Konifelenisi hono **Uofulu m tolu** ‘a e Hou’eiki Sea ‘o e Ngaahi Fonua ‘o e Komoniueli.

Hou’eiki M mipa ‘o e Fale Alea ‘o Tonga,

‘Oku ‘oatu heni ‘a e lipooti ‘o e folau na’e fakahoko ki he Konifelenisi hono **Uofulu m tolu** ‘a e Hou’eiki Sea ‘o e Ngaahi Fonua ‘o e Kominiueli. Na’e fakahoko mei he ‘aho 9 ki he 14 ‘o Sanuali, 2016, ki Sapa, Mal sia.

‘Oku ‘oatu fakataha ‘a e tohi ni pea mo e lipooti ke me’a ki ai ‘a e Hou’eiki M mipa ‘o e Fale Alea ‘o Tonga.

Faka’apa’apa atu,

Lord Tu’ivakan ,
(‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga.)

‘Eiki Sea Le’ole’o : M l , ko e me’a eni ko e lipooti folau, Hou’eiki, ka mou me’a leva ki muli, ‘e fai mo e founga tatau ‘a e tu’utu’uni hotau Falé, hang ko eni kuo mou me’a hifo ki aí. Ko ia ‘oku loto ke tali e lipooti ‘o e konifelenisi ko eni ‘i he

‘Eiki Pal mia : Sea,

‘Eiki Sea Le’ole’o : Me’a mai.

‘Eiki Pal mia : Ki’i fakamahino mai mu’a pe ko e h e me’a ko eni? Tu’u lavea ngofua e ongoongó. Ki he motu’á ni ‘oku

‘Eiki Sea Le’ole’o : Toe ki’i me’a mai p , ‘Eiki Pal mia pe ko e f e peesi ‘oku fai ai e tokanga ‘a e **Feitu’u na** he fakataha ko na’e fai?

‘Eiki Pal mia: Kuo u laulau hifo heni, ‘oku ‘i ai ‘ene lave heni ki he **fie ma’u** ke tauhi ‘a e *integrity* pe ko e ongoongo lelei ‘o e Fale Aleá. Pea ‘oku lahi e ‘ me’a ia heni ‘oku ‘asi hifo heni. ‘Oku. Ko e h e me’a fo’ou ‘oku ‘ai ke tau toe ‘o lau ki ai , kuo tau ‘osi ‘ilo k toa p . Ko e k toa ‘eku sio hifo ki he ngaahi me’a ko eni, ‘ikai ke ‘i ai ha me’a ‘e taha ‘e fo’ou. Hou’eiki, ko ho’omou me’a mai ko ená, ‘ikai ke ‘i ai ha taha ia **te** ne ta’emahino ki ai ‘a e founga ko ke tau hanga ‘o tauhi’aki e molumalu pea mo e ongoongo lelei ‘o Fale ko eni. Ka ‘oku ou fehu’i atu. **Ko hai** ‘e ‘alu. Ko e h ha’ane me’a fo’ou ‘e ‘alu atu ‘o toe .. Fokotu’u atu, Hou’eiki, te nau kau, pe ko e h ha toe fo’i me’a fo’ou. ‘Oku mou me’a mai ko ená kuo tau ‘osi lau k toa he Fekau e Hongofulu. ‘Oku ‘asi lelei he Fekau e Hongofulu e. Pea kapau ‘e tuku e Fekau e Hongofulu ka tau toe fa’ala e Tohi Tapu. Ngaahi malanga ‘oku fai he **S** pate ki he Sapate, tau fanongo ai. Pea ‘oku fai e t langa he ngaahi feitu’u kehekehe, fekau’aki mo e kaveinga ko eni. ‘Oku ou ki’i hoha’a p ‘aku ia, ko e **tokotaha** ko ‘e ‘alu ko eni. Ko e h ha’ane me’a ‘e ‘alu atu ‘o feinga’i ke fakaloto’i’aki ‘a e **kau** taki. Ko e h ha me’a fo’ou. ‘Oku ou fiema’u ke ‘i ai ha fo’i me’a fo’ou ‘e ‘alu mo e toko taha ko eni. Ko ia ko pe ‘oku hala ‘eku me’a? Tokoni mai.

‘Eiki Sea Le’ole’o : ‘E ‘Eiki Pal mia, ko e folau ko eni kuo ‘osi fakahoko ia ‘e he ‘Eiki Sea ...

<006>

Taimi: 1540-1550

‘Eiki Sea Le’ole’o: Me’a ‘a e Sea ‘o e Fale Aleá pea ko e Fakataha’anga ia ‘o e ngaahi Sea ko ‘o e ngaahi fonua M mipa ‘o e Kominiueli. Pea na’e kimu’a ‘a e ngaahi fakataha ia ko ení ‘i he ola ‘o e ngaahi fokotu’utu’u ko ení ‘o e ngaahi fakataha fakam mani lahi ‘a na’e fakahoko ko ko ki ‘Iulope. Pea na’e ‘i ai p ‘a e fekaukau’aki ‘a e anga ‘o e ngaahi fonua ko ení mo e anga ‘o e ‘alu ki he *European Union* fakamolemole. **Ka** ko e anga ení ‘o e mahu’inga ‘o e feng ue’aki ‘a e ngaahi Sea ‘o e ngaahi Fonua Kominiueli. Me’a mai ‘Eiki N pele Ha’apai. Na’e ‘ai ke ke me’a mai? Me’a mai.

‘Eiki Pal mia: ‘Eiki Sea, ‘oku mahino p ia ki he motu’a ni. ‘Oku ou faka’amu p ia ke tau tokoni atu ki he Seá ke tau fa’u ha pepa ke ‘alu mo ia, ke tokoni ki he Hou’eiki Sea ‘o e kakai ke nau ki hení. Ke tau t naki atu ha me’a fo’ou. ‘Oku ou tui ko e ‘osi ange ‘a e me’a ko ení ‘oku ‘ikai ke ‘ilo p ‘e ‘i ai hano fu’u ‘aonga fau kia kitautolu ko ení ‘a e fanga ki’i **‘otu** motu he Pasifiki. P ko ‘etau p ‘o fakamafana p ‘a e ngaahi me’a ‘oku tau ‘osi ‘ilo’i p . Ko ‘eku hoha’a, ko e *‘issue* k toa ko ení ‘oku tu’u ko ení, kuo tau ‘osi mahino kia tautolu ‘a e me’a ‘oku totonu ke fai ‘e he Hou’eiki Fale Alea kotoa p he Pasifiki. Ke tauhi ‘a e molumalu mo e ngeia ‘a honau ngaahi Fale Alea.

Ka ko u fokotu’u atu p ‘e au ia pea kapau kuo mo’oni ‘aupito p ‘a e Feitu’u na ia ne ‘osi fai ‘a e feme’a’aki ia pea na’e ‘osi ‘i ai ‘a e fokotu’utu’u ki he me’a ko ení. Ka ‘oku ‘i ai p ‘eku ki’i tokanga ki he founga ‘oku ng ue’aki ‘e he kau Sea he Pasifikí, he ko e anga foki ‘enau me’a ‘oku peheni. Ko e ‘osi p ‘enau fo’i fakataha ko ení pea nau toe fakakaukau’i ‘e nautolu ‘a e fakataha ko ia ka **hoko mai** p ko e f ‘a e feitu’u ke nau ‘o ‘eva ki ai, mo talatalanoa ai ha fo’i kaveinga ‘e taha. Ka ko u fakamanatu, ‘oku ou nofo ‘o fakamanatu ki he fo’i ta’u ko ení ‘oku ou nofo ‘o fononga’ia mai hotau Fale ni, ‘oku ou fa’a fakakaukau he taimi ‘e ni’ihi mou fifili, ko e h ko e ola koe h ha ola kuo tau ako mei he ngaahi fakataha. ‘Oku ‘ikai ke ngata p ‘i he Seá, ko e motu’a ni’oku fa’a lele atu he fakataha, ‘oku ou ki’i nofo hifo he ‘ahó ni ‘o vakai ki he kuohili mou fakakaukau lotu atu, ki he ngaahi fakataha na’a ku kau ki ai, pea tau foki mai mo ‘etau *Report*. **Pea ‘osi** angé ‘oku ou fiu fakakaukau’i p na’e ‘i ai ko ha ola ‘o e ngaahi me’a ko ení. Kae kehe tuku ke fai ‘a e me’a atu ‘a e Sea, tau tokoni atu ki he Seá ke ‘alu mo ha toe fokotu’utu’u ke tokoni atu ki he kau Sea ko na’a ‘osi ange ‘a e fakataha ko ení kuo ‘i ai ha me’a kuo ‘asi mai.

‘Eiki Sea Le’ole’o: M l .

‘Eiki Pal mia: Sea, **ka u** ki’i t naki atu ‘a e me’a ko ení. Ko e ki’i fakataha ko ia na’e kau ki ai ‘a e motu’a ni **‘i** he fakataha ko ia he me’a ‘a e Pasifiki, Papua Niukini, ko e fuofua taimi foki ení ke u kau atu he tu’unga ko ení ‘oku ou ‘i ai **ki he** fakataha ‘a e kau **taki** ko ia ‘a e kau Pal mia he ngaahi fonua Polinisia. Ko e fakataha ko ení ‘oku kau ki ai ‘a e kau Pal mia ‘i he me’a ko ení ‘a e Pasifiki *Pacific Forum*. ‘Osi ange ‘eku fakataha ko ení, **ko u** nofo ‘o fifili pe ko e h ko ‘a e me’a ‘oku hu’u ki ai ‘a e Pasifiki. Ko e h **‘a e direction** ‘ou hu’u ki ai ‘a e fo’i m mani ko ení. Ko e ‘osi ange ‘eku fanongo ki he ngaahi t langa ko ení ‘a e kau **taki** ‘o m mani, ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha **taki** ia ‘e taha tene ha’u ‘o talamai ha fo’i *direction*. Ko ‘emau o atu p ki ai ‘o takitaha hua’i k toa mai ‘e he kau **taki** mei he ngaahi fonua ‘a e ngaahi palopalema kehekehe. Ko e ‘osi ko ia hono hua’i mai ko ia ‘o tuku ki lotu, ‘ikai ha taha **te ne** ha’u ‘o ‘omai ha fo’i solova. Ko e me’a p na’a ku fakatokanga’i, ko e foki k toa ki he folofola, ki he Tohitapu matolu. K toa k toa kau **taki** tokolahi nau fakalau fakalau fakalau ‘a e palopalema ‘i *Syria* mo e h fua pea foki k toa p ki he Tohi Matolu. Ko e palopalema ia ‘oku

nofo ia he feitu'u kehe hono veté, 'oku 'ikai ke loko ia he ngaahi feitu'u ko eni ha'ofanga ko eni 'oku tau 'i ai hang ko e Fale Alea pea mo e ngaahi Pule'anga. Kaikehe ko 'eku ki'i vahevahe atu p 'e au ia 'a e anga 'eku fanongó. Tukuange p 'a e Seá ke me'a atu 'o fakahoko 'etau fakataha ko ení, ka tau fakaongoongo ange p ko e h ha me'a 'e foki mai pea mo ia, ko ha toe fo'i me'a fo'ou ke vete'aki 'a e palopalema ko eni 'oku tau faingat 'ia ai 'a e fo'i m mani 'oku tau fokoutua ai.

'Eiki Sea Le'ole'o: Te ke toki me'a mai p 'Eiki N pele, ko e fakataha ko eni 'Eiki Pal mia na'e fakahoko ia 'i he 'aho 10–13 'o Sanuali 'o e m hina ni. Kuo lava ia. 'Io me'a mai kau toki hoko atu. Me'a mai koe 'Eiki N pele. 'Oku ou fakam l atu ...

Ngaahi tokoni 'a e CPA kuo ta'imalie ai 'a Tonga

Lord Nuku: Fakatapu p ki he 'Eiki Sea Le'ole'o 'o e Fale Alea, fakatapu foki ki he 'Eiki Pal mia, kae 'uma' 'a e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea 'o Tonga. 'Eiki Sea, ko 'eku fokoutua hake p 'aku ia 'Eiki Sea koe'uhi ko 'eku lave ki he fakataha ko eni 'Eiki Sea. Ko e fakataha ko eni 'Eiki Sea kau 'a e fakataha ko eni 'a e Kominiueli he ngaahi sino lalahi mahalo 'o e' Konifelenisi lalahi 'a m mani. **UN, ICP, CPA**, ka ko e lave foki ko eni ki he Konifelenisi ko ia 'a e Kominiueli 'Eiki Sea. Ko e mahu'inga ko ia 'o e fakataha ko eni 'Eiki Sea, 'oku lahi 'a e ngaahi tokoni ia 'oku 'osi h mai ai 'Eiki Sea. Na'e lavemon 'a Tonga ni he taimi na'e *Executive* ai 'a 'etau Sea M l l ko Fusitu'a. Na'e tokoni mai ai 'a e kau M mipa 'i he fakataha ko eni 'o 'omai 'a e vaka na'e 'omai ki he Fungafonua ko e Ngaluta'ane. Tokoni p , pea 'oku makatu'unga 'a e Konifelenisi ko eni, ko hai 'oku ne hanga 'o Fakafofonga'i kitautolu 'i he 'aho ko ia. Ko e me'a ia 'oku fai ki ai 'a e tokangá 'Eiki Sea, 'oua e fai ha t nounou faka-Fakafofonga, pea tukuhifo ai ke ma'ulalo 'a e K miti ko eni 'Eiki Sea. Ko 'eku lave'i 'Eiki Sea ki mu'a 'oku lave'i p ia 'e he 'Eiki Pal mia na'e 'i a 'a e K miti 'i he Fale ko eni na'e ui ko e K miti CPA 'a e Fale Alea. Ko e taimi p 'oku 'omai ha folau, liliu 'a e Fale Alea 'o K miti CPA ke tali 'a e folau ko eni pea fakataha'i mo e ngaahi me'a ko ia 'oku fai ai 'a e folau 'Eiki Sea. Na'e lahi 'aupito 'a e ngaahi tokoni na'e ma'u mai ai, ka 'oku ou fakamanatu p ki he 'Eiki Pal mia, 'oku vahevahe foki hang ko ko e Pasifiki 'oku 'i ai 'a Papua Niukini, pea 'oku tokoni lahi 'a e konifelenisi ko ení ki hono teke 'a e me'a ko eni ko e faka-Temokalati. 'Oku ou lave'i ko e taimi ko na'e **coup** ai 'a Fisi, na'e hanga 'e he Komti CPA 'o tukuange 'a Fisi mei he K miti ko eni 'a e Komoniueli, ko e 'ikai ke nau hanga 'o fakatatau 'a e ngaahi Tu'utu'uni ko ia 'o e Temok lati.

'Oku 'i ai 'a e ngaahi mo'oni'i me'a ia 'Eiki Sea 'i he ngaahi taumu'a ng ue ko ení 'Eiki Sea fakatatau ki he anga ko ia 'etau liliu faka-politikale, he 'oku malava p ia kapau 'e 'ikai ke tau tatau kitautolu ia ke tau muimui ki he ngaahi mo'oni'i me'a faka-temok lati, 'e to'o kitautolu ia mei he ngaahi K miti ko eni 'Eiki Sea, pea ko e me'a lahi ia 'i m mani. Koe'uhi ko e ngaahi fonua Tokoni lalahi ko ia ki he Pasifiki hang ko 'Aositelelia mo **Nu'usila**. Ko 'Amelika 'oku 'ikai ke kau ai, he 'oku 'ikai ke kau foki ia he Kominiueli. Ka ko *India* pea mo e ' fonua kotoa p na'e kau ki he **empire** ko ia 'o peh ko e **empire** 'o Pilit nia pea na'e malu'i kinautolu mei he malumalu ko iá 'i he malu'i me'a faka-politikale, me'a fakakautau, a'u ki he ngaahi fakatamaki fakaenatula 'oku tokoni mai 'a e 'u Va'a ko eni 'o e CPA ki Tonga ni 'Eiki Sea.

Ko e me'a ia 'oku fai ki ai 'a e hoha'a ko ia hang ko e me'a ko ia 'a e 'Eiki Pal mia 'i he efiafi ni. 'Oua mu'a te tau hanga 'o tuku hifo p te tau peh 'oku ta'e'aonga ke tau kau atu ko ki heni. 'Oku 'i ai honau Va'a ki he Kolosi Kula ko ia fakam mani lahi, 'a eni ko 'ene hoko p ha ngaahi fakatamaki kuo nau ngaue mai 'Eiki Sea.

Ko e me'a p ko ia 'oku ou kole atu ko ia ki ai, ke tuku p mu'a 'a e me'a ia ko eni, koe'uhi ko hono kau M mipá, 'oku tokoni lahi 'aupito mai ia ki he fonua 'Eiki Sea. Pea koe'uhi kapau ko e anga ko ia 'etau kau atu ko ia ki aí, 'oku 'i ai hono taumu'a ng ue ia 'o'ona 'oku 'i ai hono K miti Sekelitali ia 'o e Kominiueli, 'oku nau hifo p 'i Pilit nia, pea nau hanga 'o fokotu'utu'u ai ke tau fekau'aki, ko e taimi p 'oku hoko ai ha fa'ahinga fakatamaki fakaenatula, fakam mani lahi Sea, 'oku ng ue 'a e fo'i sino ko eni ke fai ha Tokoni. 'Oku 'ikai ke toe kehekehe eni hang ko e fakataha ko e ngaahi 'Ulu 'o e Pule'anga 'a eni ko ee ko e **CHOGM**. 'Oku peh p mo e ngaahi fakataha ko ia 'a e K miti CPA ko e 'Ulu ia 'o e ngaahi Fale Alea, 'a ia 'oku na ..

<008>

Taimi: 1550-1600

Lord Nuku: Taumu'a kehekehe p Sea ka ko e kole atu p ke tau tali p mu'a e l pooti, ko hono ngaahi mahu'ingá 'oku 'ikai ke tau lava 'e tautolu ia ke fakatataua e ngaahi tokoni ko 'oku nau fai mai, he 'oku nau tokoni mai he ako, 'a eni 'oku 'i ai hono va'a, mahalo 'oku 'alu ko ki *UNICEF* mo e ' me'a ko íá. 'Oku nau fekau'aki fakak toa p kinautolu ia ai. Pea ko e me'a ia 'oku fai 'a e tokanga atu ko ki ai ke tau tali mu'a e l pooti. Pea kole ange p ki he Seá kapau kuo mahamahalo e Pal mia 'oku ngali ta'e'aonga 'a e me'a 'a e Seá, he 'oku tau mafai pe tautolu ia ke toe fili ha taha kehe ke, tukukehe 'a e tokotaha 'oku M mipa *Executive* kuo pau ke folau ia koe'uh ko hono fatongia faka-*Executive* Sea. Pea ko e hang ko e ngaahi k miti ko eni ko ki he Sea ko 'o e ngaahi Fale Alea 'oku, pau ke tau *attend* 'e tautolu kapau 'oku tau kau ki he Konifelenisi ko ia. Pea 'ikai ngata ai Sea kuo tau nga'unu 'o fakam mani lahi fekau'aki pea mo m mani. Pea ko e me'a ia 'oku tonu ke tau kau ai p ke tau hoko atu p 'Eiki Pal mia k taki fakamolemole p kapau 'oku lahi, 'i ai ha ngaahi t nounou 'a e kau ko 'o fakataha ka ko e mahu'inga ko 'o e sino ko eni ko 'o e Kominiueli 'Eiki Sea ki hotau ki'i fonua ni 'oku fai e pou pou atu p ke hokohoko atu p Sea. M l .

'Eiki Sea Le'ole'o: M l 'aupito 'e 'Eiki N pele, te ke toe me'a mai?

'Eiki Pal mia: 'Io, fakatapu p ...

'Eiki Sea Le'ole'o: Me'a mai 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: 'Oku ou kole fakamolemole atu p 'i he fakahoha'a na'a ku fai hang kuo ngali fu'u, 'oku 'i ai e mo'oni 'Eiki N pele, ka na'e fakatafataha p 'eku me'a ki he fo'i, fo'i fakataha pe ko eni mo hono taumu'a, he ko e 'osi ko eni 'eku lau hifo ko e me'a 'oku pehe ni, na'e vakai'i 'e he kongá ko eni 'a e ongoongo 'a e Fale Alea mo e ngaahi fakatu'ut maki ki ai kau ai 'a e ta'efaitotonu, ngaahi v ki hono fakafepaki'i e ta'efaitotonu, 'ulung anga 'o e M mipa, **kk** 'i

he fili mo e tali ui. Vakai'i 'a e ngaahi fakamatala fakapa'anga mo e sivisivi'i, ko e, na'e meimei ke t p 'eku me'a, ko e 'uhinga ia na'a ku peh ai ko 'anenai kapau ko e taumu'a p eni 'oku fakatefito he me'a ko eni, tukukehe p e ngaahi fakataha kehe 'oku mo'oni 'aupito 'aupito pe ia ke 'oua 'e hoko 'a e me'a ko eni ke hang ko 'oku ngali fakata'e'aonga'i ai.

Ka 'oku ou vakai hifo pe au ia ki he me'a ko eni 'oku, te u me'a atu ki ai ke alea'i he me'a ko eni. **Ko u**, toki 'osi 'eku lau atu. Kiate au 'oku 'ikai ko ha ' me'a eni 'oku fo'ou ka 'oku ou faka'amu pe au ia 'e toe 'i ai ha founa 'e lava 'e he kau Sea ke nau fakakaukau'i pea nau foki mai mo ia he ko e palopalema ko eni 'a eni ko eni 'oku, na'e tuku ai ki tu'a 'a e tokotaha ko eni 'oku, 'oku 'i ai 'ene kaunga ki he me'a ko eni. Ka ko 'eku fehu'i atu, 'e 'osi ange 'a e me'a ko eni 'e tuku e me'a ko ia? 'Oku ou faka'amu p ke tau tokoni ke tau fakakaukau'i fakataha ha toe founa he 'oku 'ikai ko ha toe *issue* eni ke peh 'oku fo'ou ki he kau Sea 'o e ngaahi vahefoua, **he** ko e ngaahi *issue* motu'a ka ko e anga p 'eku fifili ki he me'a ko eni pea 'oku ou kole fakamolemole atu 'oua na'a taku 'o peh 'oku ou hanga 'o tukuhifo 'a e mahu'inga 'o e ngaahi me'a ko eni ka na'e fakat fataha p 'eku lave Sea ki he fo'i taumu'a 'o e fo'i, mo e kaveinga 'oku 'asi mai ko eni 'i he me'a. M l 'aupito.

'Eiki Sea Le'ole'o: Fakam l atu ki he 'Eiki Pal mia, 'oku ou lave'i pe 'e au ko e, ko e ngaahi ng ue pe eni tukufakaholo mei kuohili 'a e 'i ai p taimi 'oku fai ai 'a e fakataha 'a e ngaahi Sea e ngaahi Fale Alea e ngaahi fonua 'oku nau M mipa he Kominiueli. Pea 'oua foki ke ngalo 'ia tautolu na'a tau m nava ko eni na'a tau muimui**aki** 'i he ' takai 'o e Kominiueli, lava ai 'a e ngaahi ' kautaha fakapasifiki 'oku kei kau pe ki ai 'a e ongo fonua lalahi hotau feitu'u ni. Pea ko 'etau fa'unga Pule'anga he'etau liliu ko eni mo 'etau nga'unu 'i he Fale Alea, 'oku tau 'alu kotoa p *Westminster*. Pea ka 'i ai hano vaeua 'a m mani he m mani lahi ko eni 'osi e tau lahi hono 2 'a e *Gold War*, na'e vaeua p he tafa'aki 'o e Kominiusi pea mo e Temok **lati** ka 'oku tau 'i he tafa'aki 'o e Temok **lati** 'o e tafa'aki 'o e Kominiueli. Ko ia 'oku lave'i 'e he motu'a ni mo'oni p e ngaahi 'uhinga 'oku fokotu'u hake he 'Eiki Pal mia ka ko e ngaahi fakataha fakafu'ituitui eni ia 'a e kau Sea 'o e ngaahi fonua Kominiueli 'o e ngaahi fakataukei ko e h e me'a 'oku 'unu ai 'a e ngaahi fonua 'o e Kominiueli 'a ia 'oku 'ulu ai e Kuini 'o Pilit nia ka tau toki 'unu'unu atu ai ki he ngaahi fakataha kehe pea tau toki 'alu ai ki he Pule'anga fakatahataha **'a M** mani. Ka 'oku mo'oni e me'a 'a e 'Eiki N pele, tokoni lahi 'a e ngaahi fakataha'anga 'o e Kominiueli ki hotau ki'i fonua ni. Na'a tau toki tau'at ina kakato p ka na'a tau 'i he malumalu 'o Pilit nia he *under protectorate state* ka na'e 'ikai ke *colonize* kitautolu, ko e ngaahi ng ue lelei ia mo e ngaahi fetokoni'aki 'i he kuohili mo e 1900, kuo tau fu'u tangata ai 'o kau pea mo e Temok **lati** ko eni 'a e kau e *Westminster* e ngaahi sisitemi na'e fai 'aki e teke 'e he Feitu'u na 'Eiki Pal mia 'a e fa'unga 'o e fakafuo 'o e liliu fakatemok lati, ngaahi me'a **kau peau p** ia 'o e Kominiueli 'a e anga 'etau nga'unu ki he fanga ki'i fonua langalanga hake kuo nau toki tau'at ina 'i he fitungofulu tupu mei Pilit nia 'i hotau tahi pasifiki. Ka 'oku ou faka'ilonga'i p heni 'a e me'a 'oku tokanga ki ai 'a e Feitu'u na pea ka a'u pe ia ki ha taimi p 'oku 'ikai ke kei mahu'inga ke tau hoko ko ha M mipa e Kominiueli mahalo ko e ngaahi me'a ko ia 'oku 'i he Feitu'u na pea mo e Hau 'o Tonga 'a e ngaahi ' me'a v hotau v fakang ue tipil m tika mo e ngaahi kupu fakam mani lahi. M l . Ko ia 'oku loto ke tali 'a e l pooti ko eni, fakah hake hiki ho nima.

P loti'i L ooti fika 1/2016 Komiti Ngaahi Totonu Fale Alea

Kalake T pile: Sea ‘oku loto ki ai ‘a S misi Kioa Lafu Sika, Vili Manu’opangai Faka’osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipulu, ‘Eiki Minisit Fefakatau’aki mo e Polisi, ‘Eiki Minisit Mo’ui, ‘Eiki Minisit Ngoue, ‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai, ‘Eiki Pal mia, ‘Eiki Minisit Fonua, ‘Eiki Minisit ‘o e Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, ‘Eiki Minisit Pa’anga, ‘Eiki Minisit Lao, ‘Eiki Minisit ‘o e Ngaahi Kautaha Pisinisi ‘a e Pule’anga, ‘Eiki N pele Fusitu’a, ‘Eiki N pele Tu’iha’ateiho, ‘Eiki N pele Tu’iha’angana, ‘Eiki N pele Nuku, ‘Eiki N pele Tu’ilakepa. ‘Eiki Sea ‘oku loto kotoa ki ai e Hou’eiki, toko 19.

‘Eiki Sea Le’ole’o: M l ‘aupito Hou’eiki ho’omou laum lie lelei. Tau hoko atu mu’a ki he taha e faka’osi’osi ‘etau ‘asenita he ‘aho ni, ‘oku kei toe p ‘e tau ng ue he K miti Kakato pea ‘oku ou fakatokanga’i hake mahalo ‘oku toe p ‘etau miniti ‘e tolu. Ko ‘ene lava p ‘etau ng ue ko eni ‘oku ou tui mahalo te tau toki hoko atu ‘apongipongi mo e Sea ‘o e K miti Kakato. ‘Oku ou fakatokanga’i atu ‘oku laum lie lelei ‘oku loto p ke toki hifo hifo e ng ue ‘apongipongi, **ka u** kole mu’a heni ki he Kalake ke ha’u ‘o fakahoko atu ‘a e polokalama, taha ‘o e poloakalama fakamuimui taha ‘a e Falé ni, ‘a ia ko e ngaahi ako ng ue ‘a e Fale Alea na’e fakahoko ia ‘i he ‘aho 19 ki he ‘aho 21 ‘o Sanuali ni, ‘o e m hina ni p . M l . Kalake ...

L pooti polokalama ako ngaue Komiti Pa’anga & ngaahi Fakamatala Pa’anga Pule’anga

Kalake T pile:

‘Aho 27 ‘o Sanuali 2016

Hou’eiki M mipa ‘o e Fale Alea ‘o Tonga.

Polokalama Ako Ng ue ‘a e K miti Tu’uma’u ‘a e Fale Alea ‘o Tonga ki he Pa’anga mo e Ngaahi Fakamatala Pa’anga ‘a e Pule’anga, ‘aho 19 ki he 21 ‘o Sanuali 2016, Fale Fakataha’anga Davina Nuku’alofa.

‘Oku ‘oatu ‘a e L pooti ki he Polokalama Ako Ng ue ‘a e K miti Tu’uma’u ‘a e Fale Alea ‘o Tonga ki he Pa’anga mo e Ngaahi Fakamatala Pa’anga ‘a e Pule’anga ‘a ia na’e fakahoko ‘i he ‘aho 19 ki he 21 ‘o Sanuali 2016.

Neongo na’e fakataumu’a ‘a e ako ki he Hou’eiki M mipa ‘o e K miti Pa’angá ka na’e faka’at ke kau kotoa mai ki ai ‘a e Hou’eiki M mipa ‘o e Fale Alea. ‘Oku fakakau atu ‘i he l pooti ha ngaahi fokotu’u ‘o fakataumu’a ke toe lelei ange ‘a e fakahoko fatongia ‘a e K miti Pa’angá. ‘Oku ‘oatu foki ai mo e ngaahi ola ‘o e ako ng ue ke fakatokanga’i ‘e he Hou’eiki M mipa.

Faka’apa’apa atu,

.....

Lord Tu’ivakan

(‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga)

‘Eiki Sea Le’ole’o: Hou’eiki, na’a mou mea’i p ‘aonga ‘o e fakataha ni. Me’a mai e ‘Eiki Minisit ‘o e Pa’anga H Mai pea mo e Tute.

Fokotu’u ke to’o fokotu’u ‘uluaki fekau’aki mo e fili kau M mipa K miti

‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai: Tapu pea mo e ‘Eiki Sea. Pea ‘oku ou kole ke u fakamalumu atu he tala fakatapu kakato kuo kamata’aki ‘a e fakataha ‘o e ‘aho ni kau h fanga atu ai. Sea ko e ki’i fakatonutonu p ko e peesi hiva ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi fokotu’utu’u pea ko e ‘uhinga ne u kau ‘i he ako ko eni, ‘oku kehekehe foki e ngaahi founa ‘oku fakalele’aki he k miti ko ‘eni he ngaahi fonua he pasifiki pea mo e Kominiueli, ka ko ‘eku manatu’i Sea ‘oku, ko e fokotu’u ‘uluaki ke fili ‘a e Hou’eiki M mipa ‘a e K miti Pa’anga mei he Hou’eiki M mipa ko ia ‘oku ‘ikai te nau ‘i he Pule’anga, ‘o kau ai ‘a e Sea ‘o e K miti. ‘E Sea ‘oku ‘ikai ke u manatu’i ‘e au ia na’e kau ha, na’e talanoa na’e *discuss* p ‘a e ‘ fa’unga kehekehe ia ‘oku ‘i ai ‘a e ngaahi fonua ko he pasifiki pea kau ai mo Tonga ni he ko e ‘uhinga ‘oku kehekehe pe ia ‘o fakatatau ‘i he tu’unga ko ‘e fakalalaka ko ‘o e Temok lati ‘i he ngaahi fonua takitaha. Ko ia ‘oku ou kole atu ‘e au ia ke to’o ‘a e ‘uluaki ia tukukehe kapau ‘oku ‘i ai ha taha ...

‘Eiki Sea Le’ole’o: Faka’ofa’ofa ia ‘Eiki Minisit . Kalake, fakatokanga’i p e me’a ‘oku fokotu’u mai he ‘Eiki Minisit fekau’aki mo e fili ko eni, mahalo ko e fakatonutonu ...

Lord Fusitu’a: K taki ‘Eiki Sea ko e ki’i tokoni atu p . Na’e fa’u ‘a e l pooti ‘e he kaume’a ko eni ‘a e PSA pea ‘oku ‘i ai p e mo’oni ia ‘a e ‘Eiki Minisit kae mahalo na’e ta’omia pe ai na’e ‘i ai e fanga ki’i fokotu’u na’a nau ‘ai mai ‘o peh na ‘oku fakapotopoto ke ‘oua ‘e Sea ha taha he Pule’anga ‘i he, ‘i he k miti ko ia kae tukuange ke tau’at ina ‘a honau fatongiá ‘a ia ko hono fakasio ‘a e ng ue’aki ‘e he Kapineti ‘a e pa’anga patiseti. ‘Oku ‘ikai ke u fakahalaki ‘e au ‘a e me’a ‘a e Minisit ka na’e ‘i ai e ki’i fokotu’u peh ia ‘a e K miti PASAI pea na’e l pooti na’e tuku mai ke mau *endorse* ‘e he kau M mipa ko na’e ‘i ai pea u, ‘ikai ke u lave’i pe na’e ‘i ai ‘a e Minisit ‘o e ‘aho ko ia ka na’e *endorse* ia ‘e he kau M mipa ko ... Ko e ki’i tokoni atu p ia m l .

‘Eiki Sea Le’ole’o: M l , mahino ki he motu’a ni ‘a e me’a ‘oku ‘uhinga ki ai ‘a e me’a na’e me’a mai ki ai ‘a e ‘Eiki Minisit pea ‘oku ou lave’i ko e ngaahi fokotu’u eni ia ‘a e Sea ‘o e Fale Alea pea ‘oku ou lave’i mahalo ‘oku tonu p ke toki me’a mai e Sea ke toki fai hano lave’i e me’a ‘oku fai mai ki ai ‘a e tokanga ‘a e ‘Eiki Minisit pea toki hoko atu pe ai e ngaahi fakalelei ‘o e l pooti ko eni mo e makatu’unga ‘o e ako ko na’e toki ‘osi mo e alealea ‘o e kau M mipa ki he ngaahi va’a ng ue e Pasifiki fekau’aki mo e pa’anga mo e ngaahi ‘ me’a he kaha’u. Ka ‘oku ou lave’i p ‘oku ou tui p ‘oku tonu ke me’a heni e Sea ke fai ‘a e fo’i fakatonutonu ko ena ko ia ko ‘ene ngaahi fokotu’u. Pea ‘oku ou tui p ‘oku laum lie lelei hake p ki ai.

Mou hanga hake ki he’etau taimi kuo kakato ‘etau taimi Hou’eiki, ‘oku ou fakam l atu ‘i he ng ue lahi ‘o e ‘aho ni, ko ‘apongipongi, mahalo te tau toki ‘aho kakato pea hoko atu ai e ng ue ki he ‘Eiki Sea ‘o e K miti Kakato mo ‘etau l pooti ko eni ke toki fakakakato kae ‘oua ‘oku toki me’a mai e Sea ke fai e fakamaama ‘a e ‘Eiki Minisit ka ‘oku ou fakam l atu ‘i he feme’a’aki lelei mo e laum lie lelei he ‘aho ni. Ko ia ai tau toloi e Fale ki ‘apongipongi ki he 10:00.

Kelesi

(Na'e fakahoko ai pe ia 'e he 'Eiki Sea Le'ole'o 'o e Fale Alea, Lord Tu'i' fitu)

<009>